

VILNIAUS DAILĖS AKADEMIJOS
VILNIAUS FAKULTETAS

RESTAURAVIMO KATEDRA

Dailės ir interjero restauravimo studijų programa
(molbertinės tapybos specializacija),
valstybinis kodas 6211PX006

Rūtos Nazaraitės

**XV - XVII a. molbertinės tapybos ant medinio pagrindo
restauravimo metodai ir jų tvarumas. Lietuvos atvejis**

(tiriamąjo rašto tema)

**Nežinomo dailininko „Šv. Ambraziejus“ (84 × 60 × 2,5 cm, 1680 – 1683 m.,
Kauno Šv. Jurgio Kankinio bažnyčia) paveikslo restauravimas**

(kūrybinio darbo/projekto pavadinimas)

Magistro baigiamasis darbas

Tiriamąjo rašto dalies vadovas

Dr. Tojana Račiūnaitė

(pedagoginis vardas/mokslinis laipsnis, Vardas, Pavardė)

Kūrybinio darbo/projekto vadovas

Doc. Linas Lukoševičius

(pedagoginis vardas/mokslinis laipsnis, Vardas, Pavardė)

Vilnius, 2022

BAIGIAMOJO DARBO AUTENTIŠKUMO DEKLARACIJA

Rūta Nazaraitė

(baigiamojo darbo autoriaus vardas ir pavardė)

**XV - XVII a. molbertinės tapybos ant medinio pagrindo
restauravimo metodai ir jų tvarumas. Lietuvos atvejis**

(baigiamojo darbo pavadinimas lietuvių kalba)

**Methods and durability of restorations on 15th - 17th century
wooden panel paintings. The case of Lithuania**

(baigiamojo darbo pavadinimas anglų kalba)

Patvirtinu, kad baigiamasis darbas paremtas mano pačios/-o autentiška kūryba ir jame naudotasi tik tokia papildoma informacija, kuri nurodyta nuorodose, paaiškinimuose, šaltinių, literatūros ir kt. sąrašuose. Darbas sukurtas/parašytas savarankiškai, nepažeidžiant kitiems asmenims priklausančių autorių teisių. Taip pat nei visas baigiamasis darbas, nei jo dalis nebuvo pateikta jokiai kitai aukštojo mokslo institucijai, kaip akademinis atsiskaitymas ar baigiamasis darbas.

(baigiamojo darbo autoriaus parašas)

ANOTACIJA

Šiame tiriamajame rašto darbe nagrinėjami XV-XVII amžiaus paveikslų ant medinio pagrindo restauravimo metodai bei jų tvermė. Įsigilinama į atliktų darbų dokumentacijas bei jose randamą informaciją. Nagrinėjamos dažniausiai sutinkamos procedūros, taikytos paveikslo pagrindui ir tapybos sluoksniui, taip pat pateikiamos išvalgos apie apžiūros metu užfiksuotą dabartinę paveikslų būklę.

Nuosekli Lietuvoje restauruotų senųjų paveikslų ant medinio pagrindo analizė iki šiol atikta nebuvo, todėl siekiama susisteminti Lietuvos restauravimo centruose esančią medžiagą, atskleisti taikytų metodų tendencijas, jų suderinamumą bei tvarumo aspektus. Tyrimo metu surinkta informacija padėjo išvelgti tam tikrus dėsningumus, kurie pateikiami analizės metu daromose išvadose.

Reikšminiai žodžiai: *tapybos restauravimo metodai; paveikslų restauravimo tvarumas; XV-XVII a. tapybos ant medinio pagrindo restauravimas; Lietuvos tapybos restauravimo centrai.*

TURINYS

ĮVADAS	5
1.RESTAURAVIMO ATVEJŲ LIETUVOJE DOKUMENTAVIMAS IR ĮTIKRINIMAS	14
1.1. Paveikslų restauravimo šaltiniai.....	15
1.1.1. Rašytinė dokumentacija	15
1.1.2. Vaizdinė dokumentacija.....	19
1.2. Būtinybė restauruoti.....	22
1.2.1. Paveikslo pagrindo problemos	23
1.2.2. Tapybos sluoksnio problemos.....	32
2.PAVEIKSLAMS TAIKYTOS PROCEDŪROS	37
2.1. Medinio pagrindo restauravimas.....	38
2.1.1. Medinio pagrindo skilimų sutvarkymas.....	39
2.1.2. Lentų sujungimo metodai.....	44
2.1.3. Biologinių kenkėjų bei medienos irimo padarinių eliminavimas.....	48
2.2. Tapybos sluoksnio restauravimas	52
2.2.1. Tapybos tvirtinimas.....	52
2.2.2. Paviršiaus nešvarumų valymas, lako ploninimas ir užtapymų šalinimas.....	58
2.2.3. Tapybos netekčių integravimas.....	64
2.3. „Šv. Ambraziejaus“ atvejis	67
3.RESTAURAVIMO METODŲ TVERMĖ	71
3.1. Medinio pagrindo tvarkymo pakitimai	73
3.2. Pagrindo lentų judėjimas ir jo įtaka tapybos sluoksniui.....	74
3.3. Kai kurie tapybos sluoksnio restauravimo aspektai	78
IŠVADOS	85
SANTRAUKA / SUMMARY	87
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	88
LITERATŪROS SĄRAŠAS	94
ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS	98
PRIEDAS NR. 1 RESTAURUOTŲ PAVEIKSLŲ KATALOGAS	101
PRIEDAS NR. 2 PAVEIKSLŲ BŪKLĖS ĮVERTINIMAS	121

IVADAS

Tyrimo problematika

1946 metais Vilniaus valstybiniame dailės muziejuje įkūrus pirmąsias Lietuvoje tapybos restauravimo dirbtuves,¹ buvo padėtas modernaus kultūros vertybių konservavimo ir restauravimo pamatas Lietuvos kultūros vertybių apsaugos istorijoje. Ši restauravimo įstaiga, vėliau, pagal jos įkūrėją pavadinta Prano Gudyno restauravimo centru, formavo lokalią kultūros vertybių išsaugojimo etiką bei ugdė pirmąją Lietuvos restauravimo specialistų kartą, kuri rūpinosi reikšmingiausių Lietuvos meno vertybių išsaugojimu. Pirminės dirbtuvės vis plėtėsi² ir 1968 metais įstaiga įgavo respublikinės reikšmės statusą,³ o anksčiausiai įkurtas tapybos restauravimo sektorius nusako, kad tapybos išsaugojimo klausimas buvo ypač aktualus. Vėliau molbertinės tapybos tvarkybos poreikis tik augo, todėl steigėsi ir kiti paveikslų restauravimo centrai Vilniuje bei kituose Lietuvos miestuose.⁴ Molbertinės tapybos restauravimas turi giliausią paveldo restauravimo tradiciją Lietuvoje, o nuo dirbtuvių įsikūrimo kito kūrinių restauravimo ir tyrimo priemonės, keitėsi pats požiūris į kūrinių restauravimo procesą ir saugojimą. Ši kaita stokoja analizės ir įvertinimo dabartinių senosios tapybos restauravimo ir nykimo prevencijos kontekste.

Paveikslų tvarkybos istorijoje yra užfiksuota daug įvairių eksperimentinių paveikslų atnaujinimo atvejų.⁵ Abejonių keliančių tvarkymo procedūrų dažnai yra paveikti senųjų meistrų tapybos darbai, kurie, kol pasiekė mūsų dienas, buvo vis atnaujinami. Iš to galima daryti prielaidą, kad kuo meno vertybė yra senesnė, tuo ji šiuo metu yra pažeidžiamesnė, nes yra paveikta ne vien natūralių senėjimo procesų, bet ir praeities restauravimo intervencijų. Žinoma, didelės įtakos turi ir pirminės autentiškos kūrinių technikos kokybė, jo laikymo sąlygos ir kiti faktoriai, todėl, nors ir pastebimos tam tikros nykimo tendencijos, vis tik kiekvienas atvejis yra individualus. Dabartinis, mokslinių tyrimų lydimas ir naujas

¹ MUŠISKIENĖ Julija, PAKŠTAS Balys, URMANAITĖ Giedrė, *Prano Gudyno muziejinių vertybių restauravimo centras*, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 1997, p. 8, ISBN: 9789986669081.

² Buvo įkurti grafikos, skulptūros, monumentaliosios ir dekoratyvinės dailės, tekstilės ir keramikos, metalo, medžio ir baldų bei mokslinių tyrimų sektoriai.

³ MUŠISKIENĖ Julija, PAKŠTAS Balys, URMANAITĖ Giedrė, *op. cit.*, p. 7.

⁴ Šiuo metu Lietuvoje be Prano Gudyno restauravimo centro taip pat veikia ir kitos centralizuotos tapybos restauravimo dirbtuvės: Lietuvos nacionalinio muziejaus bei Restauracijos ir statybos tresto Vilniuje, taip pat Nacionalinio M. K. Čiurlionio muziejaus Kaune.

⁵ BLAŽIŪNAS Juozapas, *Vilniaus sakralinės molbertinės tapybos kūrinių tvarkybos istorija nuo XVI a. iki 1939 m.* Daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2013, p. 25-36.

technologijas pasitelkiantis restauravimas taip pat vienaip ar kitaip įsiterpia į natūralų meno kūrinų senėjimo procesą. Taigi svarbu deramai ir kuo kritiškiau įvertinti pastaruoju metu taikomus restauravimo metodus atsižvelgiant į individualias kūrinių grupių problemas, kadangi panaudotų medžiagų ir technikų padariniai atsispindės ateityje.

Molbertinė tapyba yra skirstoma į grupes pagal atlikimo techniką ir medžiagas. Todėl paveikslus ant medinio pagrindo galima išskirti kaip atskirą, istoriškai susiklosčiusią bei savitomis fizinėmis ir cheminėmis savybėmis pasižyminčią grupę. Medienos pagrindas Europos tapyboje buvo pagrindiniu ir dominuojančiu iki Renesanso epochos pradžios. Ir nors jau nuo XV a. tekstilinis pagrindas dėl savo pigumo, lengvumo bei patogaus transportavimo pradėjo vis labiau paplisti Italijoje, o vėliau ir kitose Europos šalyse, tačiau dar XVII amžiuje Nyderlanduose buvo galima įsigyti standartizuoto formato paruoštų lentelių tapybai.⁶ Medinio tapybos kūriniui skirto pagrindo kokybiškas paruošimas užimdavo nemažai laiko, todėl nenuostabu, kad greičiau paruošiami tekstilės pagrindai palaipsniui išpopuliarėjo ir galiausiai beveik visiškai išstūmė medinius pagrindus.

Vis dėlto tvirtų ir ilgaausių medžio pagrindų nebuvo skubama atsisakyti, ypač kuriant bažnyčioms skirtus altorinius paveikslus. Neatsitiktinai dalis reikšmingų bei malonėmis garsėjančių senųjų šventųjų atvaizdų yra tapyti ant medinio pagrindo, tarp jų - Sapiegu „Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu“ [45], „Aušros Vartų Dievo Motinos“ [22], Trakų „Dievo Motinos“ ir „Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu iš Senųjų Trakų“ [18] paveikslai.⁷

Svarbu atkreipti dėmesį į kūrinius, tapytus ant drobės, kuria aptrauktas medinis pagrindas. Dar Cenino Cenini XV amžiaus veikale „Knyga apie meną arba traktatas apie tapybą“ aprašė tapybos pagrindo paruošimą ant medinio skydo užtempiant drobę.⁸ Tiek Pietų, tiek ir Šiaurės Europoje dėl technologinio pranašumo medžio plokštės, ruošiamos kaip paveikslų pagrindai, buvo aptraukiamos drobe, bet jau XVII a. tokiu būdu paruoštų paveikslų aptinkama rečiau.⁹ Paveikslų tvarkybos ir restauravimo istorijoje pasitaiko atvejų, kai skydas yra atskiriamas nuo tapytos drobės ir paveikslas užtempiamas nebe ant medinio skydo, bet ant porėmio. Remiantis šiuo pastebėjimu, galima daryti prielaidą, kad senųjų meistrų tapyba buvo susieta su mediniu pagrindu žymiai dažniau negu dabar yra faktiškai aptinkama.

⁶ YOUNG Christina: „History of fabric supports“, in: *Conservation of easel paintings*. Niujorkas: Routledge, 2012, p. 116–133. ISBN: 978–0–7506–8199–5.

⁷ RACIŪNAITĖ Tojana, *Atvaizdo gyvastis. Švč. Mergelės Marijos stebuklingųjų atvaizdų patirtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII-XVIII a.*, Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2014, p. 215. ISBN: 978-609-447-154-4

⁸ HERRINGHAM Christiana J., *The book of the art of Cennino Cennini*, Niujorkas: Routledge, 2018, p. 228–238. ISBN: 13: 978-1-138-50671-8.

⁹ PANAVAITĖ Dalia: „XVI-XVII a. ant lentų tapytų paveikslų tapybos technikos kai kurie aspektai“, in: *Kultūros paminklai*. Vilnius: leidykla Savastis, 2000, nr. 6, p. 126-141. ISBN: 9986-420-33-4.

Medinio paveikslo pagrindo problemas lemia jo medžiaginis pobūdis, būtent pačios medienos fizikinės bei cheminės savybės: mediena yra hidroskopiška, itin jautri aplinkos temperatūros bei drėgmės svyravimams, yra lengvai pažeidžiama biologinių kenkėjų,¹⁰ be to laikui bėgant mediena natūraliai juda erdvėje, o esant netinkamoms laikymo sąlygoms, gali pradėti dar sparčiau irti ar skilti. Šios savybės turi tiesioginės įtakos kūrinio būklei ir vizualiniam vientisumui, lemia jo gyvavimo trukmę. Renkantis teisingiausią restauravimo metodiką, yra svarbu atsižvelgti į medienai ir jos santykiui su atitinkamos technikos tapyba būdingas savybes. Taip pat būtina numatyti galimus jos pokyčius.

Paveikslai ant medinio pagrindo yra vertingi ne tik tapybos ir kultūros, bet ir restauravimo istorijai kaip saviti jos metodų raidos ir kaitos pažinimo šaltiniai. Svarbu pažinti ir analizuoti ant medinio pagrindo tapytų kūrinių restauravimo principus, metodikas, įvertinant jų efektyvumą ir tvermę. Lietuvoje šis paveikslų ant medinio pagrindo kaip atskiros kūrinių grupės klausimas nagrinėtas mažai. Galima atrasti reikšmingų pavienių tyrimų,¹¹ tačiau trūksta sistemingos analizės bei žinių apie tai, kaip naudojamos išsaugojimo priemonės pasiteisina. Įkūrus centralizuotas restauravimo dirbtuves meno kūrinių restauravimas bei tyrinėjimai pradėti nuosekliai dokumentuoti, tačiau susistemintos analizės iki šiol nėra atlikta. Restauravimo praktikai reikalingas kritiškas molbertinės tapybos ant medinio pagrindo metodų įvertinimas, atskleidžiant kaip kiekvienu konkrečiu atveju pasiteisina taikyti restauravimo metodai. Sukauptos restauravimo dokumentacijos yra iškalbingi šaltiniai, kurie kiekvienu atveju įamžina būtent tuo metu kilusias problemas ir požiūrį į jas. Tuo pačiu pravartu greta šių dokumentų patyrinti ir pačius kūrinius, įvertinti jų būklę natūroje. Eilės atvejų analizė gali padėti atskleisti tam tikrus restauruotų kūrinių kaitos (tvermės) dėsniumus.

¹⁰ HOADLEY R. Bruce: „Chemical and physical properties of wood“, in: *Structural conservation of panel paintings*. Los Andželas: Getty konservavimo institutas, 1998, p. 2-20. ISBN 0-89236-384-3.

¹¹ Tarp jų:

RACIŪNAITĖ Tojana: „Lukiškių Dievo Motinos ikonos atodanga: restauravimas, ikonografija ir kilmės klausimas“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*. Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2013, nr. 69, p. 65-94. ISBN 978-609-447-109-4.

VAINEIKIS Algimantas, KAUPIENĖ Birutė, DERKINTIS Rimvydas: „Tytuvėnų bažnyčios paveikslo „Švč. Mergelė Marija su Vaikeliais“, puošto metaliniais aptaisais ir karūnomis, istorinė apžvalga ir restauravimas“, in: *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2006, nr. 11, p. 143-161. ISSN 1648-6706.

VARNAS Darius: „Nežinomo XVII a. Lietuvos tapytojo paveikslo „Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai“ medinio pagrindo restauravimas“, in: *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*. 2009, nr. 13, p. 179-183. ir. kt.

Tyrimo tikslas ir objektas

Tyrimu siekiama atskleisti XV–XVII a. paveikslų ant medinio pagrindo restauravimo metodus, taikytus moderniuose Lietuvos restauravimo centruose nuo 1951 metų iki dabar, jų suderinamumą bei tvarumą.

Šiam tikslui nagrinėjami tapyti ant medinio pagrindo XV–XVII a. paveiksai, kurie buvo restauruoti Lietuvos restauravimo centruose. Paveikslas tyrime yra suprantamas kaip medžiagiškumo visuma, kuri yra paveikiama atlikus bet kokią papildomą intervenciją ją restauruojant. Todėl tyrimas apima visus kūriniui taikytus konservavimo ir restauravimo metodus.

Kadangi medinių pagrindų paruošimas tapybai skiriasi, pagrindinė nagrinėjama paruošimo technologija – įklįjinti ir gruntuoti mediniai pagrindai. Tyrime taip pat aptariami ir kiti rečiau pasitaikantys atvejai, kai medinis skydas yra aptrauktas drobe. Paveiksai nagrinėjami nepriklausomai nuo panaudotos medienos rūšies ar paveikslo sukūrimo mokyklos. Didžiulį ant medžio tapytų kūrinių klodą sudaro ortodoksiškos ikonos. Šioms ikonoms būdinga specifinė tapybos technologija ir savita restauravimo (atnaujinimo) tradicija, be to, jų eksploatavimo bei tvarkymo ypatumai gana skirtingi nuo vakarietiškos tradicijos paveikslų. Tad dėl savo technologinio bei istorinio savitumo į tyrimo lauką neįtraukiamos ortodoksiškos ikonos išskyrus „Šv. Arkangelo Mykolo“ [31] LDK meistrams priskiriamą ikoną, kuri tapybos technologijos ir stiliaus požiūriu siejasi ne tik su Rytų, bet ir Vakarų tapybos tradicija.

Tyrimo metu buvo siekiama disponuoti seniausių Lietuvoje restauruotų paveikslų, tapytų ant medinio pagrindo duomenimis. Renkant minėtų objektų duomenis paaiškėjo, kad seniausi yra kūriniai, datuojami XV amžiumi. Taip pat tyrimo objektų chronologinei apibrėžčiai įtakos turi ir žinios apie medinių paveikslo pagrindų naudojimo tendencijas tapybos istorijoje. Vakarų Europos tapyboje nuo XVII amžiaus vidurio medinius paveikslo pagrindus vis dažniau keitė tekstiliniai,¹² todėl į tiriamąjį darbą jau nebeįtraukiami kūriniai, kurie buvo sukurti nuo XVIII a. pirmos pusės ir vėlesniais laikais. Šiame darbe žinios apie nagrinėjamų paveikslų sukūrimo laiką paremtos Lietuvos integralios muziejų informacinės sistemos *Limis* duomenimis. Kuomet nagrinėjamas paveikslas nėra įtrauktas į *Limis* sistemą, pasikliaujama dokumentacijoje įrašytu arba kitaip žinomu jo datavimu. Tačiau svarbu atsižvelgti į tai, kad meno kūrinių datavimas gali kisti ir būti tikslinamas papildomais tyrimais.

¹² YOUNG Christina: „History of fabric supports“, p. 116–133.

Nors pirmojo Lietuvoje restauravimo centro įkūrimo data yra 1946 metai, tačiau pasirinktas metodų nagrinėjimo atskaitos taškas yra 1951 metai, kuomet vykdyti darbai buvo pradėti fiksuoti, pildant Restauruotų paveikslų registracijos knygą.¹³ Deja, 1946–1951 m. vykę restauravimo darbai dokumentuoti nebuvo, o chronologinės tyrimo ribos yra apibrėžiamos iki 2022 metų. Atkreipiamas dėmesys, kad tyrime yra nagrinėjami tik tie paveiksai, apie kuriuos pavyko surinkti informaciją, todėl Priede nr.1 yra pateikiamas chronologinis analizuojamų kūrinių katalogas. Šiame sąrašė kartu su nuotrauka nurodoma paveikslo metrika bei atliktų restauravimų datos ir vieta. Visame tekste šalia kūrinių pavadinimo laužtiniuose skliaustuose esantis skaičius indentifikuoja paveikslo eilės numerį kataloge. Paveikslų apžiūros tyrimo dalies informacija pateikiama Priede nr.2. Čia galima rasti gyvai nagrinėtų kūrinių sąrašą, trumpą pastebėjimų fiksavimą bei defektų lokalizaciją.

Tyrimo uždaviniai

Kaip jau minėta, šio tyrimo tikslas yra išnagrinėti paveikslų ant medinio pagrindo restauravimui skirtų metodų raidą bei jų tinkamumą tvarumo atžvilgiu. Tokiam tikslui įgyvendinti yra keliami šie uždaviniai:

1. Sukaupti, susisteminti ir išanalizuoti duomenis apie paveikslų ant medinio pagrindo restauravimą Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus Prano Gudyno restauravimo centre, Lietuvos nacionalinio muziejaus restauravimo centre bei Restauracijos ir statybos tresto studijoje. Duomenys kaupiami remiantis restauravimo pasų, protokolų, nuotraukų bei kita medžiaga.
2. Esant galimybei, palyginti kaip kinta restauravimo metodika, nustatyti svarbiausius kaitos etapus, kritiškai įvertinti paveikslų konservavimo bei restauravimo metodus, jų tinkamumą šiandieninės restauravimo etikos kontekste.
3. Pabandyti atskleisti metodų pasirinkimo sąsajas su paveikslo būkle prieš restauravimą bei iširti metodų pasirinkimo priežastis.
4. Užfiksuoti dabartinę nagrinėjamų paveikslų būklę. Atsižvelgiant į jiems pritaikytus procesus praeityje, ieškoti sąsajų tarp atliktų procedūrų ir paveikslų būklės šiandien.

¹³ *Vilniaus Valstybinio Dailės Muziejaus Restauruotų paveikslų Registracijos knyga*. Nr. 1, pildyta: 1951–1964 m. Dokumentas yra saugomas Prano Gudyno restauravimo centro archyve.

Šaltiniai ir literatūra

Tiriamąjį darbo naujumui ir išskirtinumui atskleisti, svarbu aptarti naudojamus šaltinius bei literatūrą. Kadangi norėta iširti būtent Lietuvoje restauruotų paveikslų atvejus, informacija buvo surinkta iš pagrindinių Lietuvoje veikiančių restauravimo centrų. Daugiausia tyrimui tinkamos informacijos buvo randama Nacionalinio Lietuvos dailės muziejaus Prano Gudyno restauravimo centre. Medžiaga taip pat buvo surinkta iš Lietuvos nacionalinio muziejaus restauravimo centro bei nagrinėjami Bažnytinio paveldo archyve saugomi Restauracijos ir statybos tresto studijos darbai. Užklausos taip pat buvo pateiktos Nacionalinio M. K. Čiurlionio bei Šiaulių Aušros muziejaus restauravimo skyriams, tačiau šiuose padaliniuose atitinkamų paveikslų restauruota nebuvo.

Nemaža dalis reikiamos informacijos randama Restauruotų paveikslų registracijos knygoje. Jos yra vienas plačiausių nuoseklių šaltinių taip pat atspindinčių kiekvieno laikmečio tendencijas. Kaip atspirties tašku buvo pasinaudota Restauruotų paveikslų registracijos knygų (1951 – 2021 m.)¹⁴ įrašais esančiais Prano Gudyno restauravimo centro archyve, kur saugomas didžiausias tyrimui aktualių įrašų skaičius. Restauruotų paveikslų registracijos knyga – Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus Prano Gudyno bei Lietuvos nacionalinio muziejaus¹⁵ restauravimo centruose pildomas dokumentas, kuriame yra registruojami kilnojamųjų kultūros vertybių restauravimo darbai. Čia pateikiami kiekvieno kūrinio duomenys: eksponato registracijos numeris, gavimo data, kam eksponatas priklauso, inventorinis numeris, autorius, eksponato pavadinimas, medžiaga ir technika, matmenys, glaustas eksponato būklės prieš restauravimą aprašas, trumpas atliktų darbų aprašas, darbo baigimo bei eksponato grąžinimo datos ir restauratoriaus parašas.¹⁶ Paaiškėjo, kad ne visiems atliktiems restauravimo darbams buvo parengiamas kilnojamosios kultūros vertybės pasas ar restauravimo protokolas, todėl šiose registravimo knygose esantys glausti įrašai apie paveikslo būklę ir atliktus darbus, yra pagrindiniai šaltiniai apie kai kuriems paveikslams atliktus restauravimo darbus.

Tyrimui detalesnę informaciją apie atliktus restauravimus suteikia kilnojamųjų kultūros vertybių pasai bei restauravimo protokolai.

¹⁴ *Tapybos restauruotų darbų registracijos knyga*, nr. 1-11, pildyta: 1951–2021 m. Dokumentai yra saugomi Prano Gudyno restauravimo centro archyve.

¹⁵ Lietuvos nacionalinio muziejaus registracijos knyga tyrimo metu nenagrinėta.

¹⁶ Atitinkamą dokumentą taip pat pildo ir Lietuvos nacionalinio muziejaus restauravimo skyriuje, tačiau šie šaltiniai nebuvo įtraukiami į tyrimą.

Kilnojamosios kultūros vertybės pasas (ataskaita) – dokumentas, kuriame įrašomi pagrindiniai duomenys apie kilnojamąją kultūros vertybę, kultūros ministro įsakymo įrašyti vertybę į Kultūros vertybių registrą išrašas, fotonuotraukos ar (ir) kita vizualinė medžiaga, informacija apie atliktus restauravimo ir konservavimo darbus, buvimo vietas ir savininkų pasikeitimus.¹⁷

Restauravimo protokolas – glaustesnis nei *Kilnojamosios kultūros vertybės paso* dokumentas, suteikiantis tik pagrindines žinias apie atliktus darbus.¹⁸ Čia yra užpildyti pagrindiniai duomenys apie kilnojamąją kultūros vertybę, fotonuotraukos ar (ir) kita vizualinė medžiaga, informacija apie atliktus restauravimo ir konservavimo darbus, buvimo vietas ir savininkų pasikeitimus.

Šiuose šaltiniuose plačiau aprašyti atlikti restauravimo darbai, taip pat pateikiamos kūriniui atliktų tyrimų išvados (menotyrinių ir/ar gamtamokslinių) bei nuotraukos ir iliustracijos.¹⁹ Taigi restauravimo metodų kokybinė ir kiekybinė analizė remiasi trimis skirtingais šaltiniais - restauruotų paveikslų registracijos knygomis, kilnojamosios kultūros vertybės pasais bei restauravimo protokolais.

Duomenys apie nagrinėjamus paveikslus yra tikslinami Lietuvos intergalioje muziejų informacinėje sistemoje *Limis*.²⁰ Čia yra randama naujausia informacija apie kūrinių sukūrimo datą bei saugojimo vietą.

Reikšmingos informacijos apie paveikslų tvarkybą Lietuvos teritorijoje yra surinkę dr. Juozapas Blažiūnas daktaro disertacijoje „Vilniaus sakralinės molbertinės tapybos kūrinių tvarkybos istorija nuo XVI a. iki 1939 m.“.²¹ Šiame darbe autorius pateikia naudingos medžiagos, padedančios atskleisti Lietuvos senosios tapybos restauravimo istoriją, čia taip pat buvo randami kai kurių paveikslų ant medinio pagrindo restauravimo aprašymai (Sapiegų „Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu“ [45] ir „Aušros Vartų Dievo Motinos“ paveikslų [22]). Disertacijos chronologinės ribos nesutampa su šiuo tyrimu nagrinėtu laikotarpiu, tačiau dr. J. Blažiūno sukaupta medžiaga padėjo suprasti jau šiandieniniuose restauravimo centruose taikytus metodus.²²

¹⁷ Lietuvos Respublikos kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo pakeitimo įstatymas [interaktyvus]. [Lietuvos Respublikos] Teisės aktų registras, 2008 [žiūrėta 2022-04-15], interaktyvus: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.28A969701E59>

¹⁸ LUKŠĖNIENĖ Janina: „Restauravimo dokumentacija“, in: *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*. 1999, nr. 3, p. 264-273.

¹⁹ Tyrimų išvados, nuotraukos ir/ar iliustracijos pateikiama priklausomai nuo individualaus atvejo.

²⁰ *Ekspozatai ir kitos vertybės* [interaktyvus]. Lietuvos integrali muziejų informacinė sistema [žiūrėta 2022-03-22], interaktyvus: <https://www.limis.lt/greita-paieska>

²¹ BLAŽIŪNAS Juozapas, *Vilniaus sakralinės molbertinės tapybos kūrinių tvarkybos istorija nuo XVI a. iki 1939 m.*

²² *Ibid.*

Meninių baldų restauratoriaus Alfonso Gudzevičiaus knygoje „Senovinių baldų restauratoriaus įžvalgos“ pateikiama reikšminga informacija apie Prano Gudyno restauravimo centro darbo principus, susijusius su paveikslų ant medinio pagrindo išsaugojimu.²³ Taip pat nagrinėjamų kūrinių techniniams aspektams ir restauravimo metodų etikai pagrįsti buvo remtasi straipsnių rinkiniais „Muziejinių rinkinių priežiūra. I dalis. Meno kūrinių technikos ir tyrimai“²⁴ bei „Muziejinių rinkinių priežiūra. II dalis. Meno kūrinių restauravimo etiniai ir estetiniai principai“²⁵. Šiuose leidiniuose detalai aprašyti aktualūs techniniai bei etiniai muziejinių vertybių išsaugojimo klausimai.

Lietuvos tyrėjų, nagrinėjančių paveldo istoriją ir problemas, publikacijos papildė tyrimą naudinga medžiaga. Tarp jų – dr. Tojanos Račiūnaitės knyga „Sveika, Mergele! Vilniaus arkivyskupijos marijinės ikonografijos aspektai“,²⁶ kurioje pateikiamas restauruotų Vilniaus arkivyskupijos bažnyčių Švč. Mergelės Marijos paveikslų katalogas ir tyrimų išvados. Taip pat remiamasi dr. (hp) Rūtos Janonienės, dr. Dalios Panavaitės, molbertinės tapybos restauravimo eksperto Algimanto Vaineikio publikacijomis, kitų tyrėjų reikšmingomis išvadomis, kurios yra pateiktos Lietuvos dailės muziejaus metraštyje, Lietuvos nacionalinio muziejaus Restauravimo metodikos periodiniame leidinyje ar kitose publikacijose.

Paveikslų ant medinio pagrindo restauravimo procedūrų priežastingumo ir kitų problemų supratimui reikšmingi straipsniai publikuoti knygoje „Conservation of easel paintings“.²⁷ Didelės apimties ir bene visus molbertinės tapybos restauravimo aspektus apimantis veikalas sudarytas iš restauratorių bei kitų tyrėjų tyrimus apibendrinančių straipsnių, teikiančių informacijos tiek apie Lietuvoje naudojamus ar analogiškus restauravimo metodus, tiek ir apie alternatyvias procedūrų galimybes. Taip pat atsižvelgiant į knygos straipsniuose detalai aprašytas ir susistemintas metodikas, buvo struktūrizuojama šio tyrimo medžiaga.

Analizuojami procesai buvo grindžiami informacija, esančia kitose užsienio autorių rinkiniuose, skirtuose nagrinėti problemas, susijusias būtent su paveikslais ant medinio

²³ GUDZEVIČIUS Alfonsas, *Senovinių baldų restauratoriaus įžvalgos*, Vilnius: DABA EXPO leidykla, 2010. 210 p. ISBN: 9786098029000.

²⁴ SENVAITIENĖ Jūratė, LUKŠĖNIENĖ Janina, VEDRICKIENĖ Laima Janina, *Muziejinių rinkinių priežiūra. I dalis. Meno kūrinių technikos ir tyrimai*, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2008. 384 p. ISBN: 978-609-95029-0-8.

²⁵ SENVAITIENĖ Jūratė, LUKŠĖNIENĖ Janina, VEDRICKIENĖ Laima Janina, *Muziejinių rinkinių priežiūra. II dalis. Meno kūrinių restauravimo etiniai ir estetiniai principai*, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2009. 470 p. ISBN: 978-609-95029-3-9.

²⁶ RACIŪNAITĖ Tojana, *Sveika, Mergele! Vilniaus arkivyskupijos marijinės ikonografijos aspektai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2018, 388 p. ISBN: 978-609-447-286-2.

²⁷ STONER Joyce Hill, RUSHFIELD Rebecca Anne, *Conservation of easel paintings*, 889 p.

pagrindo, tai J. Paul Getty muziejaus iniciatyva sudaryti straipsnių rinkiniai „Structural conservation of panel paintings“ ir „Facing the challenges of panel paintings conservation: trends, treatments, and training“ bei Rijks muziejaus publikacija „The conservation of panel paintings and related objects“.²⁸ Tyrimui naudingos informacijos yra randama periodinio leidinio „Studies in conservation“ straipsniuose bei kituose leidiniuose.

Tyrimo metodai

Pagrindiniai šio darbo metodai yra technologijų analizė ir analitinė rekonstrukcija. Tyrimo objektą tirti pasitelkiama vadinamųjų „įtikrinimo dokumentų“, t.y. rašytinių šaltinių ir vizualios paveikslų būklės analizė. Esminiai principai, kaip ir kodėl yra fiksuojama materialinė ir techninė kūrinio būklė, yra apibūdinami Ulricho Schiesslio straipsnyje „Materialus būklės įtikrinimas skulptūroje ir tapyboje“. Čia metodologiškai išdėstyti kūrinio būklės fiksavimo principai ir praktikos. Šiame straipsnyje pagrindžiama tapybos kūrinio materialinių požymių registravimo svarba ir atsižvelgiama, kokie reikalavimai yra keliami įvertinant būklę dar prieš pradėdant restauravimo darbus. Pagal U. Schiesslio materialaus būklės įtikrinimo tapyboje apibūtinimą, kūrinio išsaugojimas laiko tėkmėje suprantamas kaip „medžiagų, gaminimo ir formavimo technikų bei jo materialinių pokyčių dėl antropogeninių ir gamtinių įtakų identifikacija ir dokumentacija.“²⁹ Autorius įvardina tris pagrindinius kūrinio būklės identifikavimo būdus: objekto tyrinėjimą ir raštišką/vaizdinę dokumentaciją iš akies, istorinį būklės įtikrinimo metodą bei būklės įtikrinimą gamtamoksliniais metodais. Šias dalis atitinka tiriamojo darbo pagrindiniuose nagrinėjamuose šaltiniuose (kilnojamosios kultūros vertybės pasuose, restauravimo protokoluose bei restauruotų paveikslų registracijos knygose) esanti medžiaga. Tiesa, tiriamuose rašytiniuose šaltiniuose galima aptikti ne tik įvardintus kūrinio būklės įtikrinimo aspektus: šie dokumentai suteikia informacijos ir apie atitinkamu metu atliktas kūrinio tvarkybos (restauravimo) procedūras. Tyrimo metu remiantis savo, kaip tapybos restauratorės, patirtimi, taip pat vizualiai įvertinama pasirinktų tiriamų tapybos kūrinių būklė.

²⁸ VAN DUIN Paul, KOS Nico, *The conservation of panel paintings and related objects*. Haga: NWO, Netherlands organisation for scientific research, 2014. 226 p. ISBN: 978-90-77875-83-4.

²⁹ SCHIESSLIS Ulrichas: „Materialus būklės įtikrinimas skulptūroje ir tapyboje“, in: *Meno istorijos įvadas*, Vilnius: Alma littera leidykla, 2002, p. 59-118. ISBN: 9955-08-215-1.

1. RESTAURAVIMO ATVEJŲ LIETUVOJE DOKUMENTAVIMAS IR ĮTIKRINIMAS

Kiekvienas meno kūrinys turi savo istoriją. Kuo daugiau informacijos yra sukaupiama įvairias kūrinio gyvavimo tarpsniais, tuo išsamiau žinoma apie jį praeityje veikusius veiksnius, o šie duomenys taip pat tampa reikšmingi ateities tyrėjams, kuriems yra patikėta meno vertybes išsaugoti. Išskirtinai kūrinio, kaip medžiagiško objekto, įamžinimu galima laikyti jam atliktų darbų dokumentavimą, kuris yra viena iš restauratoriaus darbo sudedamųjų dalių. Praktinė, tiesiogiai su objektu susijusi, darbo dalis yra būtent toji, kuri tiesiogiai lemia meno kūrinio fizinės būklės kismus, na, o šių praktinių darbų dokumentavimas padeda suprasti ir įamžinti kūrinio kaip materialaus objekto istoriją, pažvelgti į ją iš technologinės perspektyvos. Restauratorių užfiksuojami duomenys apie kūrinius ir jų būklę leidžia nagrinėti jos etapus bei apčiuopti fizinių savybių kitimą bėgant metams. Ši informacija taip pat pasitarnauja analizuojant ir vertinant tam tikro individualaus kūrinio problemas. Įprasta prieš restauruojant paveikslą pasidomėti, ar yra duomenų apie praeityje atliktus restauravimus, tačiau tokio pobūdžio dokumentai dažnu atveju yra nagrinėjami pavieniui. Praktikoje tai apima arba to paties kūrinio ankstesnių restauravimo darbų įrašus, arba glaudžiai savo problematika susijusius kitų paveikslų atvejus. Šiuo tyrimu stengiamasi apjungti ir susisteminti informaciją, gautą nagrinėjant pavienius restauravimo atvejus, todėl būtina suprasti, kokie empiriniai duomenys buvo išnagrinėti, kuo jie ypatingi bei koks yra jų istorinis kontekstas. Patys dokumentai, jų pobūdis, sukūrimo aplinkybės ar pildymo dažnumas taip pat gali būti iškalbingi šaltiniai apie atitinkamo laikmečio požiūrį į dailės kūrinio restauravimą, techninius niuansus, paties restauravimo principus bei akcentus, kuriuos norėjo pažymėti specialistai. Dėl šios priežasties šiame skyriuje aptariami atitinkamai pasirinkti kūrinių restauravimo dokumentai, analizuojama jų teikiama informacija.

Dokumentuose nupasakojama paveikslo būklė prieš restauravimą atspindi paveikslo istoriją iki to momento, kai jis patenka į restauravimo dirbtuves. Tai užfiksuotas kūrinio gyvavimo tarpsnis, įtikrinimas, po kurio dėl atliekamų išsaugojimo darbų keičiasi jo išvaizda ir materiali būklė, o prieš tai jį veikę ir irimo padarinius sukėlę aspektai yra eliminuojami. Šis būklės įvertinimas tampa pagrindiniu šaltiniu, kuris gali atsakyti į klausimus: kaip ir kodėl paveikslas buvo pažeistas? Kokias negandas jis patyrė praeityje? Kokiose sąlygose paveikslas buvo laikomas? Kokiems veiksniams ši meno vertybė yra jautri, ir kaip to išvengti ateityje? Vertingos informacijos, atsakančios į šiuos ir kitokio pobūdžio klausimus, randama

įrašuose, kuriuose aprašomi kūrinio pažeidimai, netektys, konstrukciniai ir technologiniai niuansai. Norint tinkamai pasinaudoti šia rašytine medžiaga, analizuojamas jos pačios pobūdis, išskiriami ir aptariami dokumentacijos tipai, jos raida.

1.1. Paveikslų restauravimo šaltiniai

Restauravimo dokumentacijose pateikiama informacija fiksuojama rašytine ir vaizdine forma. Šiam tyrimui svarbūs duomenys randami paveikslų būklės prieš restauravimą ir atliktų procesų aprašuose. Taip pat rašytine forma yra pateikiamos atliktų gamtamokslinių tyrimų išvados, kurios šiuo atveju plačiau nebus nagrinėjamos.³⁰ Vaizdinei formai priskiriamos įvairios schemas bei objekto nuotraukos, kurios daromos trim etapais: prieš restauravimą, restauravimo proceso metu ir po jo. Tiek raštu, tiek ir vaizdžiai užfiksuoti restauravimo darbai yra vienas kitą papildantys ir daugiausia informacijos teikiantys apie paveikslų būklę. Didelę vertę turintiems paveikslams, ypač jei jiems yra atliekamos sudėtingos procedūros ar iškyla kito pobūdžio grėsmių, yra įprasta atlikti dailėtyrinius ir/ar gamtamokslinius tyrimus, o mažiau sudėtingais atvejais dažnai pasikliaujama vien vizualiais restauratorių vertinimais. Vis dėlto, ne visada yra būtina ar, galimai dėl laiko ar finansų trūkumo, įmanoma restauravimą fiksuoti abejomis formomis. Nagrinėjant surinktus šaltinius, randama atvejų, kai egzistuoja tik viena iš paminėtų dokumentacijos formų – tik rašytinė arba tik vizuali.

1.1.1. Rašytinė dokumentacija

Dvi pagrindinės restauravimo darbams naudojamos rašytinės dokumentavimo formos yra restauravimo protokolas ir ataskaita (pasas). Restauravimo protokolas³¹ yra mažesnės apimties forma, skirta glaustai aprašyti įvykdytus darbus bei pateikti pagrindines žinias.³² Šis dokumentas labiausiai yra orientuotas į tos pačios srities specialistus, restauratorius, kuriems įrašai suteikia tikslingos informacijos apie atliktas procedūras. Tuo tarpu restauravimo

³⁰ Nuspręsta išsamiai neanalizuoti gamtamokslinių tyrimų dėl trūkstamų specifinių žinių bei riboto laiko, kuris būtų reikalingas nuodugniai išsiaiškinti pateiktus rezultatus.

³¹ Taip randamas įvardijimas „Restauravimo komisijos posėdžio protokolas“.

³² LUKŠĖNIENĖ Janina, *op. cit.*, p. 264-273.

ataskaitoje³³ dažniau nurodomos platesnės žinios, tokios kaip žinomi iš anksčiau ar naujai surinkti paveikslų menotyriniai duomenys, gamtamokslinių tyrimų ataskaitos, prijungiami duomenys iš ankstesnių žinomų restauravimų. Ataskaitoje galima rasti dalį sutampančių punktų su esančiais protokole, vis dėlto ataskaitą galima vadinti „aktyvesniu“ dokumentu, skirtu platesniam specialistų bei tyrėjų ratui.³⁴ Šie du dokumentai – protokolas ir ataskaita – nėra dubliuojami, restauratoriai informacijos pildymui pasirenka vieną iš šių formų.

Dar vienas restauravimo darbams įamžinti naudojamas ir didžiausią apimtį turintis dokumentas – Konservavimo ir restauravimo darbų programa. Ją priima ir tvirtina Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos sudaryta komisija. Ši sąlyga yra būtina tvarkant paveikslus, įtrauktus į Kultūros vertybių registrą įrašytų kilnojamųjų kultūros vertybių, taip pat vertybių, kurios yra nekilnojamojo kultūros paveldo statinio viena iš vertingųjų savybių (dailės kūrinijų), tačiau ši aprašymo forma yra netaikoma į muziejų apskaitos dokumentus įtrauktoms kilnojamosioms kultūros vertybėms.³⁵ Nors būtent šio tipo dokumentų pildymo šabloninė forma nėra sudaryta, tačiau yra reglamentuoti nuostatai, kas turi būti įtraukta į tokio dokumento struktūrą. Pagal naujausius reikalavimus, įtvirtintus Kilnojamųjų kultūros vertybių tyrimo, konservavimo ir restauravimo tvarkos aprašo patvirtinimo įsakymo pakeitime 2020 metais, šalia kitų registrinių duomenų rašytinė dokumentacijos dalį sudaro: defektinis aktas; tyrimo, konservavimo ir restauravimo darbų užduotis; tyrimo, konservavimo ir restauravimo darbų metodika; mokslinių istorinių, menotyrinių, technologinių tyrimų išvados bei kiti reikšmingi duomenys apie vertybę. Taip pat turi būti atliekama visų etapų fotofiksacija bei paruošiama sąmata su tyrimų, konservavimo ir restauravimo darbų skaičiuojamąja kaina.³⁶ Šio formato dokumentacijos taip pat talpina esminius aspektus, kurie fiksuojami restauravimo darbų protokoluose bei

³³ Įprasta šią ataskaitą vadinti restauravimo pasu. Dailės vertybės tyrimo, konservavimo ir restauravimo darbų ataskaita – dokumentacija, kurioje nurodyti detalūs duomenys apie Dailės vertybę, jos tyrimo, projektavimo, konservavimo, restauravimo ir atkūrimo darbus, tyrimų medžiaga, fotofiksacija prieš pradėdant darbus, darbų metu ir baigus darbus, kiti dokumentai.

Dėl Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2009 m. birželio 30 d. įsakymo Nr. IV-331 „Dėl Kilnojamųjų kultūros vertybių tyrimo, konservavimo ir restauravimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo [interaktyvus]. Lietuvos Respublikos Kultūros ministerija, 2020 [žiūrėta 2022-04-15], interaktyvus: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/c8f34c608b1a11eaa51db668f0092944>

³⁴ FINN Clare: „Written documentation for paintings conservation“, in: *Conservation of easel paintings*, op. cit., p. 271-276.

³⁵ *Lietuvos Respublikos Kultūros ministro įsakymas dėl Kilnojamųjų kultūros vertybių tyrimo, konservavimo ir restauravimo tvarkos aprašo patvirtinimo Nr. IV-331* [interaktyvus]. Lietuvos Respublikos Kultūros ministerija, 2009 [žiūrėta 2022-05-15], interaktyvus: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.348735?jfwid=>

³⁶ *Dėl Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2009 m. birželio 30 d. įsakymo Nr. IV-331 „Dėl Kilnojamųjų kultūros vertybių tyrimo, konservavimo ir restauravimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo* [interaktyvus], op. cit.

ataskaitose, bet tuo pačiu jose yra naudojama papildoma medžiaga, tokia kaip darbų metodika ar sąmata.

Lietuvos nacionalinio muziejaus ir Prano Gudyno restauravimo centruose visi atliekami darbai yra suvedami į restauruotų darbų registrą. Čia chronologiškai pildoma restauruotų paveikslų metrika, paveikslo būklė prieš restauravimą, restauravimo darbai, kiekvienam atliktam įrašui yra suteikiamas unikalus registravimo numeris. Pastebėta, kad kai kuriais atvejais, registre įrašytas tekstas identišškai sutampa su protokole ar ataskaitoje esančiu tekstu, tačiau dažniau registracijos knygoje esantys įrašai yra lakoniškesni ir sutrumpinti.

Kadangi buvo įsigilinta į Prano Gudyno centro Restauruotų paveikslų registracijos knygų duomenis, smalsu panagrinėti šių įrašų ypatybes. Kai kuriais atvejais, šiose Restauruotų paveikslų registracijos knygose užfiksuoti duomenys yra vieninteliai ir niekur kitur nedokumentuoti. Taip nutinka tais atvejais, kai yra atliekamos smulkesnės procedūros, nereikalaujančios itin plataus aprašymo. Vis dėlto, registracijos knygų įrašuose nepastebėta daugiau papildomos informacijos, jei buvo sudarytas restauravimo protokolas ar pasas. Kadangi Restauruotų paveikslų registracijos knygų įrašai yra nuoseklūs, įdomu stebėti, kaip keitėsi knygos pildymo tendencijos. Pačiuose pirmuosiuose įrašuose vartojamos tik bendrosios sąvokos be platesnių paaiškinimų. Skiltyje „Prieš restauravimą“ nedetalizuojant išvardinami pagrindiniai pažeidimai, tokie kaip lentos įtrūkimai, tapybos ištrupėjimai ar nešvarumai. Pastebėta, kad laikotarpyje tarp 1959 iki 1967 metų šioje skiltyje randami ne pažeidimų aprašymai, bet reikiamų atlikti restauravimo darbų eiliškumas, kaip pavyzdžiui: „Nuvalyti nuo paveikslo supilkėjimo, atstatyti tapybą ant Madonos veido ir fone.“³⁷ Šio periodo įrašuose pažeidimai paminėti netiesiogiai, todėl buvusias paveikslo problemas prieš restauravimą galima tik numanyti. Taip pat ankstyvuosiuose įrašuose neįvardijamos naudotos medžiagos, apsiribojama vien procesų fiksavimu „Užgruntuota ištrupėjimas, grunto nuvalyta, lakuota, sulipyta pertrūkimas, suveržta rėmukais, kad toliau netrūktų“.³⁸ Pirmasis medžiagų įvardijimas užfiksuotas 1977- 1978 metų įrašuose. Randamos naudotos grunto (8% žuvų klįjai, kreida, asbesto miltai, keli lašai atbalinto linų aliejaus³⁹), tapybos tvirtinimo (vaškas⁴⁰; žuvų klįjai su medumi⁴¹), užtapytųjų valymo bei lako ploninimo (spirito ir pineno

³⁷ *Madona su vaikelium* [patiksl.: *Marija su kūdikiu ir Šv. Jeronimu*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 2, 1965, rest. nr. 1128/20.

³⁸ *Karvės po ažuolu*. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 1, 1954, rest. nr. 204/19.

³⁹ *Senis ir Venera su Amūru* [patiksl.: *Venera ir Vulkanas*]. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1978, rest. nr. 66/2083, restauratorius: Balys Pakštas.

⁴⁰ *Šv. Kotrynos sužadėtuvių* [patiksl.: *Mistinės šv. Kotrynos sužadėtuvių*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 4, 1965, rest. nr. 1128/20.

⁴¹ *Galvijai*. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1978, rest. nr. 63/2080, restauratorius: Balys Pakštas.

emulsija⁴²), retušavimo (akvarele⁴³, akriline tempera su akvarele⁴⁴) ir lakavimo (damaros⁴⁵, damaros, akrilfistaškinio lako ir pineno mišinys⁴⁶) medžiagos. Šis perėjimas prie tikslesnių ir moksliškesnių aprašymų sutampa su 1978 metais vykusiu restauravimo dirbtuvių perorganizavimu į Muziejinių vertybių konservavimo ir restauravimo centrą, kurio metu muziejaus restauratoriai buvo perkelti į naujas erdvas patalpas Oginskių rūmuose.⁴⁷

Nagrinėjant šio tyrimo ribose Lietuvoje surinktą medžiagą galima daryti išvadą, kad dokumentacijos tipas nepakito nuo moderniosios restauravimo praktikos pradžios 1951 metais. Išliko dviejų formatų sistema – faktų fiksavimas restauravimo protokole arba pase. Šios formos buvo jau iškart paruoštos, atspausdintos, naudojami „Restauravimo protokolo“ arba „Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo paso“ šablonai, kurie užpildyti ranka darytais įrašais. Šablonai buvo paruošti lietuvių kalba⁴⁸ ir iki 1990 metų restauravimo protokolo šablone buvo pažymėtas „Lietuvos TSR muziejus, restauravimo dirbtuvės“ įvietinimas, o restauravimo pase – „Lietuvos TSR kultūros ministerija“. Tarp nagrinėjamų dokumentų taip pat aptikti du restauravimo pasai, kurių šablonas buvo atspausdintas rusų kalba, o įvietinimas – SSRS kultūros ministerija. Abu paveikslai buvo ruošiami neįvardintai ekspozicijai, jiems atlikti cheminiai bei fizikiniai tyrimai. Galbūt šie paveikslai po restauravimo buvo eksponuojami ne Lietuvoje, vis dėlto, visi duomenys yra užpildyti lietuviškai.⁴⁹

Bėgant metams didėjo poreikis aprašymuose pateikti daugiau detalių, o prieš tai naudotos pildymo formos ne visada buvo patogios ir informatyvios.⁵⁰ Palaiapsniui aprašymai tampa platesni, juose vis tiksliau įvardijamos problemos, konkretizuojami pažeidimų pobūdžiai bei jų vieta. Pradėjus naudotis skaitmeninėmis priemonėmis, ranka užpildytus dokumentus ėmė keisti kompiuteriniuose failuose paruošti ir vėliau atspausdinti dokumentai. Iš nagrinėtos duomenų imties, pirmieji tokio pobūdžio restauravimo pasai buvo sudaryti

⁴² *Aludėje pyptių rūkykloje* [patiksl.: *Aludėje*]. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1978, rest. nr. 33/2050, restauratorė: Elvyra Rugytė-Olubienė.

⁴³ *Senis ir Venera su Amūru* [patiksl.: *Venera ir Vulkanas*]. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1978, rest. nr. 66/2083, restauratorius: Balys Pakštas.

⁴⁴ *Mūšis dėl vėliavos*. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1978, rest. nr. 70/2087, restauratorius: Balys Pakštas.

⁴⁵ *Senis ir Venera su Amūru* [patiksl.: *Venera ir Vulkanas*]. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1978, rest. nr. 66/2083, restauratorius: Balys Pakštas.

⁴⁶ *Raitelis*. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1978, rest. nr. 71/2088, restauratorius: Balys Pakštas.

⁴⁷ MUŠISKIENĖ Julija, PAKŠTAS Balys, URMANAITĖ Giedrė, *op. cit.*, p. 7-9.

⁴⁸ Restauravimo pasai ir protokolai tik nagrinėjami nuo 1978 m.

⁴⁹ *Nukryžiuotasis*. Паспорт реставрации памятника культуры (движимого), 1984, rest. nr. 12/4308, restauratorė: Elvyra Olubienė.

Šv. *Kazimieras*. Паспорт реставрации памятника культуры (движимого), 1985, rest. nr. 92/4492, restauratorius: Algimantas Vaineikis.

⁵⁰ LUKŠĖNIENĖ Janina: *op. cit.*

2000-aisiais metais. Šiuose dokumentuose buvo galima patogiau pateikti daugiau informacijos, aprašymai ženkliai išsiplečia, tampa nuoseklesni. Nors pats pildymo pobūdis sulig naujomis priemonėmis pasikeitė, tačiau skaitmenizuoto šablono struktūra ir eiliškumas iš esmės išliko tokia pati. Pastebima ir išimčių. 1999-aisiais metais restauruoto paveikslo „Švč. Dievo Motina su Kūdikiu“ [34] restauravimo pasas sudarytas kiek kitaip nei kiti panašaus meto pasai. Čia po titulinio puslapio vietoj meno vertybės metrikos lentelės yra turinys, o tekstas rašytas labiau nuosekliai nei įprastiniu išskaidymu dalimis pagal šabloną. Tiesa, šis kūrinys yra ne muziejinė vertybė, o privačios kolekcijos dalis. Tikėtina, kad tai turėjo įtakos ir dokumentų sudarymui.

Palyginus su Prano Gudyno restauravimo centru, kitos centralizuotos restauravimo dirbtuvės kūrėsi žymiai vėliau. Lietuvos nacionalinio muziejaus centras buvo įkurtas 1997 metais,⁵¹ tuo tarpu Restauracijos ir statybos trestas – 2013 metais.⁵² Šių dirbtuvių informacijos kaupimo sistema buvo gana moderni nuo pat pradžių ir atitinka jau dabartinius naujausius dokumentų standartus.

Kito ne tik dokumentų apimtis ar detalumas, taip pat keitėsi ir restauratorių naudojamas žodynas. Pirmąkart restauravimo terminiją stengiasi sunorminti 2007 metais,⁵³ o vėliau sąvokų vartojimas ir toliau tobulinamas. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad dalis nebevertotinių formų, tokių kaip „atstatyta tapyba“ ar „nuvalytas lakas“ yra susiję ne tik su kalbiniais ypatumais, bet ir su restauravimo etikos kismu. Ši problema plačiau aptariama kituose skyriuose.

1.1.2. Vaizdinė dokumentacija

Vaizdinėmis formomis užfiksuota meno kūrinių būklė yra iškalbingas šaltinis, kuris papildo rašytinę dokumentaciją. Nuotraukos, darytos prieš, per ir po restauravimo gali suteikti informacijos, kuriai kitu atveju apibūdinti reikėtų plačių aprašymų. Šalia teksto, esančio dokumentacijose, fotografijos yra tas atskaitos taškas, pagal kurį ateityje galima nagrinėti ir palyginti paveikslo pakitimus.⁵⁴

⁵¹ Susirašinėjimas su Lietuvos nacionalinio muziejaus tapybos restauratore Julija Riškutė, R. Nazaraitės asmeninis archyvas.

⁵² *Apie įmonę* [interaktyvus]. Restauracijos ir statybos trestas [žiūrėta 2022-05-31], interaktyvus: <https://rist.lt/>

⁵³ SPRINDIENĖ Solveiga: „Restauravimo terminijos problemos“, in: *Muziejinių rinkinių priežiūra. I dalis. Meno kūrinių technikos ir tyrimai*, p. 323-330.

⁵⁴ SAUNDERS David: „Image documentation for paintings conservation“, in: *Conservation of easel paintings*, p. 277.

Naujausios restauravimo dokumentacijos beveik be išimčių yra iliustruotos fotografijomis, tačiau tokia praktika buvo taikoma ne visada. Įdomu panagrinėti, kokių dokumentavimo variacijų buvo senesniuose Prano Gudyno restauravimo centre saugomuose dokumentuose. Nors dabar įprasta pateikti trijų etapų nuotraukas – prieš, per ir po restauravimo, 1976-1984 metais pastebima tendencija, kai nagrinėtose dokumentacijose yra nuotraukos, darytos tik prieš restauravimą.⁵⁵ Taip pat vaizdinė medžiaga dažnai buvo archyvuojama atskirai nuo rašytinės dokumentacijos, šios fotografijos turi ir savo atskirą inventorinį šifrą. Patys ankstyviausi restauravimai buvo aprašyti tik registrų knygoje ir papildomos medžiagos, kuri būtų saugoma nuotraukų archyve, neturi. Tarp nagrinėjamų paveikslų, pirmasis registrų knygoje randamas įrašas, kuris yra papildytas archyvine medžiaga, būtent ir yra ne restauravimo pasas ar protokolas, bet nuotraukos, 1962 metais atliktos paveikslas „Peizažas“ [56] restauravimo metu.⁵⁶ Vėliau pradėta taikyti praktika, kai registrų knygos įrašus papildančios atskiros rašytinės dokumentacijos, t.y. restauravimo pasai bei protokolai, archyvuojamos atskirai nuo vaizdinės medžiagos. Vis dėlto, atvejai įvairūs – kai kada archyvuose saugomos vien nuotraukos arba vien rašytinė dokumentacija, kai kada nuotraukos randamos kartu su restauravimo pasu ar protokolu. Šio tyrimo metu ne dokumentacijoje esančios nuotraukos nagrinėtos nebuvo.

Nemaža dalis kartu su restauravimo protokolais ir pasais rastų ankstyvųjų nuotraukų, saugomų Prano Gudyno restauravimo centro archyve, buvo nespaltvotos. Pirmoji spalvota nuotrauka rasta Sapiegų „Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu“ [45] restauravimo dokumentacijoje, darytoje 1985 metais. Čia pateiktos nespaltvotos prieš restauravimą bei atliktų procesų nuotraukos, o vienintelė spalvota nuotrauka – vaizdinės dalies visu planu po restauravimo. Vis dėlto, nuotrauka į šio restauravimo aplanką galėjo būti įdėta vėliau, kadangi paveikslas buvo restauruotas ir 2014 metais.⁵⁷ Tokios pat išskirtinės reikšmės „Aušros Vartų Dievo Motinos“ [22] paveikslas nuotraukos 1993 metų restauravimo metu yra

⁵⁵ *Galvijai*. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1978, rest. nr. 63/2080, restauratorius: Balys Pakštas. *Senis ir Venera su Amūru* [patiksl.: *Venera ir Vulkanas*]. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1978, rest. nr. 66/2083, restauratorius: Balys Pakštas.

Dvasininkas su skrybele ir dviem kryžiais [patiksl.: *Šv. Bonaventūra*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1982, rest. nr. 7/2557, restauratorius: Alfonsas Gudzevičius.

Dvasininkas su knyga [patiksl.: *Šv. Augustinas*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1982, rest. nr. 8/2558, restauratorius: Alfonsas Gudzevičius.

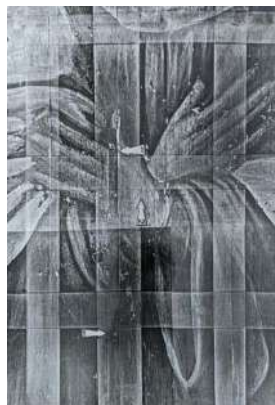
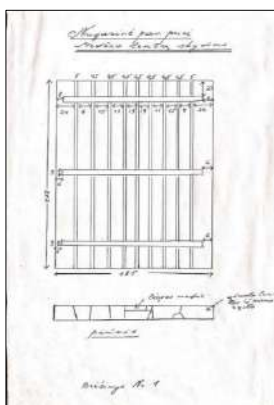
⁵⁶ *Italijos gamtovaizdis su piemenimis* [patiksl.: *Peizažas*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 1, 1962, rest. nr. 876/31.

⁵⁷ *Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu (Sapiegų Madona)*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2014, restauratorė: Alma Valickienė.

vis dar nespaltos,⁵⁸ o kitos spalvotos nuotraukos aptinkamos tik 1999-ųjų dokumentuose.⁵⁹ Vėliau darytose dokumentacijose tiek Prano Gudyno restauravimo centro, tiek ir kitų restauravimo dirbtuvių pateikiamos nuotraukos yra spalvotos.

Įvairūs brėžiniai bei schemas taip pat papildo dokumentus naudinga vaizdine medžiaga. Kai kuriose dokumentuose šalia aprašymų randamos paveikslo įvairių defektų schemas ar konstrukciniai brėžiniai su komentarais ir išmatavimais. Tokiu būdu pateikta medžiaga suteikia tikslingos informacijos norint suprasti paveikslo konstrukcinius ypatumus ar defektus bei tikslią jų lokaciją. Puikus to pavyzdys – Sapiegų „Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu“ [45] paveikslo dokumentacijoje pateiktas pagrindo konstrukcinis brėžinys, suteikiantis informacijos apie atraminės sistemos pobūdį ir išmatavimus [1 pav.]. Čia taip pat iliustruotas išskirtinis šio paveikslo atvejis, kai senojo paveikslo, tapyto ant liepos lentos, dalis buvo įmontuota į naują ažuolinį skydą. Paveikslas yra nuolatinėje ekspozicijoje Vilniaus Šv. vysk. Stanislovo ir šv. Vladislovo arkikatedroje bazilikoje, todėl šis brėžinys yra priemonė suvokti tam tikrus aprašytus procesus, kai nėra galimybės kūrinio apžiūrėti gyvai.

Kita dokumentacijose randama vaizdinės medžiagos grupė yra kartu su tyrimų išvadomis pateikiamos nuotraukos. Dažniausiai tai yra infraraudonųjų bei ultravioletinių spindulių šviesoje atlikta fotofiksacija, nuo kurios paprastai ir pradedami meno kūrinio ir jo artefaktų tyrimai.⁶⁰ Taip pat randama ir rentgeno spinduliuose darytų nuotraukų [2 pav.]. Šie iškalbingi fizikinių tyrimų šaltiniai atskleidžia paveikslo subtilybes, kurios nėra matomos regimojoje šviesoje, iliustruoja ir papildo kūrinio būklės aprašus.

1 pav. Sapiegų „Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu“ [45] paveikslo nevaizdinės pusės ir skerspjūvio brėžinys.

2 pav. „Aušros Vartų Dievo Motinos“ [22] paveikslo fragmento rentgenograma. Čia skaičiumi 1 žymimos medžio juostelės, į skydą įstatytos ankstesnio restauravimo metu, o skaičius 2 žymi krakeliūras rankų tapyboje.

⁵⁸ *Aušros Vartų Švč. Marijos paveikslas* [patiksl.: *Aušros Vartų Dievo Motina*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1993, rest. nr. 70/6430, restauratoriai: Janina Bilotienė, Alfonsas Gudzevičius.

⁵⁹ *Marija su Kūdikiu* [patiksl.: *Švč. Dievo Motina su Kūdikiu*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1999, rest. nr. 17/7067, restauratoriai: Teresė Blažiūnienė, Alfonsas Gudzevičius. *Angelas*. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1999, rest. nr. 34/7334, restauratorius: Algimantas Vaineikis.

⁶⁰ PANAVAITĖ Dalia: „Meno kūrinių tyrimo metodai“, in: *Muziejinių rinkinių priežiūra. I dalis. Meno kūrinių technikos ir tyrimai*, p. 123.

1.2. Būtinybė restauruoti

Vienas iš svarbių dokumentacijos aspektų yra materialios ir techninės kūrinio būklės fiksavimas, jo istorinio tarpsnio įtikrinimas. Restauravimo koncepcija yra grindžiama grįžtamumu, tačiau pašalinus kūriniui avarinę būklę sudarančias priežastis, jį konservavus ir restauravus, jau yra keičiama jo istorija, koreguojama jo medžiaginė sandara bei išvaizda. Paveiklo irimas – daugelio metų vykusių vidinių bei išorinių procesų pasekmė, o kūrinio būklė daugeliu atveju įvardijama kaip problematiška, pastebėjus vizualius nerimą keliančius požymius. Dažna šiomis dienomis matomų problemų priežastis yra natūralūs procesai, praeityje dėl žinių trūkumo atliktos netinkamos tvarkybos procedūros, tyčinė žala ar pakeitimai. Taip pat prie natūralaus paveikslų senėjimo prisideda ir klaidingos jų laikymo sąlygos ar biologiniai irimo procesai.⁶¹ Šio tyrimo atveju, atsiradusias problemas galima sieti su konstrukcinėmis medienos problemomis arba atsiradusiais vaizdinės paveiklo pusės defektais. Tokie išoriškai pastebimi ir nuo normos nukrypę paveikslų pokyčiai dažnai fiksuojami kaip pažeista kūrinio būklė.

Nagrinėjant restauruotų senųjų paveikslų ant medinio pagrindo pavyzdžius Lietuvoje, fiksuojama, jog dingstimi restauruoti paveikslą dažniausiai tapdavo su vaizdine dalimi susijusios problemos. Tai yra nuo paveiklo pagrindo byrantis tapybos sluoksnis ar bet kokie kiti vaizdinės paveiklo pusės nepageidaujami pakitimai, kaip pageltęs lakas ar nešvarus paviršius. Galima daryti išvadą, kad kertinis kūrinio būklės požymis, kuris tampa jo restauravimo pretekstu yra jo vizualinė vertė ir jos raiškos „skaitomumas“. Techniškai tai reprezentuoja paveiklo dažų ir lako sluoksnis bei jų pakitimai. Kitaip nei kitose meninių objektų srityse, tokiose kaip polichromuotos skulptūros, kur pagrindas atlieka ir erdvinę-meninę funkciją, medinio pagrindo paskirtis tapybos darbuose yra tiesiog funkcinė. Jos pokyčiai kūrinio tvarkybai įtakos nedaro tol, kol tai neliečia vizualių kompozicinės dalies aspektų. Iki XX amžiaus vidurio buvo įprasta, kad paveiklų medinio pagrindo konstrukcinius darbus paprastai atlikdavo amatininkai, pavyzdžiui, staliai ir dailidės, o už vaizdinės dalies restauravimą buvo atsakingas dailininkas/restauratorius.⁶² Vis dėlto, pagrindo funkcionalumas šiuo atveju yra tiesiogiai susijęs su paveiklo vizualios išraiškos padėtimi.

⁶¹ NEW Britta: „The painted support: properties and behaviour of wood“, in: *The conservation of panel paintings and related objects*. Haga: NWO, Netherlands organisation for scientific research, 2014. p. 31. ISBN: 978-90-77875-83-4.

⁶² ACKROYD Paul: „The structural conservation of paintings on wooden panel supports“, in: *Conservation of easel paintings*, p. 453.

Taigi ši tiesioginė kūrinio vertės priklausomybė nuo jos pagrindo skatina paveikslo visumos, kuriai įtaką daro bet kuris jos dalies pasikeitimas, suvokimą.

Įsivaizduojant paveikslą iš jo pjūvio pozicijos, atsiveria esminės jo sudedamosios dalys – sluoksniai, kuriuos galima nagrinėti paeiliui. Tiesa, šie sluoksniai priklauso nuo sukūrimo technikos, kuri varijavo tarp regionų bei keitėsi bėgant metams. Pagal paveikslo sluoksnių eiliškumą, pažeidimus būtų galima dalinti į du lygmenis – paveikslo pagrindo ir viršutinių vaizdinės pusės sluoksnių. Toks sluoksnių aspektas kūrinio restauravimo analizei yra pagrindžiamas tuo, kad žemesnės grandies defektai paveikia virš jo esančius sluoksnius, todėl pirmiausia turi būti nustatomi paveikslo pagrindo pažeidimai: medienos pagrindo netektys ir kitos problemos (medienos trūkiai, deformacijos, nuskilimai, iškirtimai ir kt.). Šio tipo pažeidimai turi įtakos visiems virš pagrindo esantiems paveikslo sluoksniams. Tuomet fiksuojami tapybos pažeidimai. Technologiškai tapybos sandara aprėpia klijų, grunto, dažų bei lako sluoksnius. Kai kurių paveikslų struktūroje taip pat galima rasti ant medinio skydo ištemptą drobę, ant kurios išsidėsto šie tapybos sluoksnio elementai. Tapybos pažeidimus gali lemti ir sluoksnių tarpusavio bei jų sukibimo su pagrindu sumažėjimas, dažų sluoksnio (dažniausiai kartu su gruntu) pakilimai, ištrupėjimai, pūslėlės. Dažus dengiančio lako problemos dažniausiai pasireiškia pakitusia (patamsėjusia, pageltusia) spalva, taip pat paviršiuje gali būti ir kiti įvairaus pobūdžio pažeidimai, nešvarumai.

1.2.1. Paveikslo pagrindo problemos

Remiantis šiuo dviejų sluoksnių principu buvo sugrupuoti pažeidimai bei defektai, įvardinti paveikslų restauravimo dokumentacijose. Pirmosios grupės paveikslų problemos, susijusios su tapybos pagrindo pažeidimais, yra susidariusios dėl medienos senėjimo, aplinkos poveikio ar mechaninių pažeidimų. Medienos erdvinis judėjimas yra natūralus bei neišvengiamas procesas, visgi jis nebūnai gali iššaukti neigiamus padarinius. Sudarant tinkamas sąlygas, tokias kaip nevaržomas paveikslo pagrindo judėjimas, tinkami drėgmės ir šilumos svyravimų parametrai, galima išvengti nepageidaujamų medienos irimo priežasčių. Vis dėlto, daugeliui senųjų paveikslų ilgas jų gyvavimo šimtmečius nebuvo sudaromos tokios tinkamos sąlygos. Dažnai apie jas net nebuvo galvojama, juolab, kad tik XX a. antrojeje

pusėje pradėta labiau kreipti dėmesį į klimato kontrolės, aplinkos veiksnių ir rizikos valdymo įtaką molbertinės tapybos stabilumui.⁶³

Nagrinėjant paveikslų aprašymus prieš restauravimą, viena dažniausiai sutinkamų medinio paveikslo pagrindo problemų – medienos skilimas. Šio tipo defektas, jei yra matomoje paveikslo dalyje ar kliudo reikšmingas kompozicijos figūras, gali turėti didelės įtakos estetiniam kūrinio suvokimui. Įskilus medienai, aplink trūkio krašteliu tapybos sluoksnis tampa nestabilus – atsiranda dažų sluoksnio ištrupėjimai, todėl šio pobūdžio problema paveikia visą paveikslo dalis. Atsiradę įskilimai, ilginiui gali skęstis, sudarydami medienos plyšelius, kuriuose kaupiasi ir nešvarumai. Paveikslo pagrindo lentos trūkiai kartais išsiplečia per visą jos ilgį ir aprašymuose taip pat fiksuojami atvejai, kai paveikslo pagrindas skyla išilgai pagrindo ir pasidalina į atskiras dalis. Vis dėlto, gana dažnai sutinkamas ir lentų perskilimas, ar tiksliau – atsiklijavimas, atsipalaidavimas, per lentų sujungimo vietas. Veikiant įvairioms įtampoms, lentos atsiskiria per originalias jungimo vietas. Jei atsiskyrusios lentos nėra greitai sutvirtinamos atgal į visumą, jos natūraliai juda pagal individualius parametrus, todėl deformuojasi netolygiai, o vėliau gali būti sudėtinga jas sujungti atgal į vieną plokštumą. „Šv. Kazimiero trirankio“ [17] paveikslo atveju, 1984 metais atlikto restauravimo aprašymas nusako, kad originaliai iš dviejų lentų sudarytas paveikslas atsipalaidavo per lentų sujungimą, o toje vietoje susidarė 3 mm tarpelis. Nors paveikslo lentas iš nevaizdinės pusės turėjo prilaikyti dvi įvoros, kurios skirtos stabilizuoti medienos erdvinius svyravimus, tačiau įvoros ankstesnių restauravimų metu buvo suplonintos ir nebeatliko savo funkcijos. Taip pat paveikslo kraštuose pastebėti išpjovimai, kurie buvo skirti pritvirtinti ir įstatyti rėmus. Daroma prielaida, kad būtent pritvirtintas rėmas neleido lentoms laisvai išsigaubti, o nepakankama įvorių atrama neatlaikė medienos tūrio svyravimų, todėl dėl susidariusių įtampų paveikslo lentos atsijungė, o bėgant metams deformavosi individualiai. Dokumentacijoje minima, kad skirtingų pločių lentos išsigaubė į vaizdinę paveikslo pusę.⁶⁴ Panašaus pobūdžio problema sutinkama ir 1999 metais restauruoto paveikslo „Angelas“ [29] aprašyme. Čia taip pat užfiksuotas pagrindo lentų atsijungimas, tačiau kiek kitaip nei „Šv. Kazimiero trirankio“ [17] paveikslo atveju, lentos neišsigaubė ir plyšelis nesusidarė, kadangi tik išmontavus kūrinį iš jį rėmusios medinės kasetės paaiškėjo, kad paveikslo lentos yra atitrūkusios.⁶⁵ Na, o „Madonos ir Kūdikielio Jėzaus su vėrinium“ [13]

⁶³ STONER Joyce Hill: „Preventive conservation, health and safety, outreach, and professional organizations. Introduction“, in: *Conservation of easel paintings*, p. 659.

⁶⁴ Šv. Kazimieras Trirankis. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1985, rest. nr. 115/4515, restauratorius: Alfonsas Gudzevičius.

⁶⁵ *Angelas*. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1999, rest. nr. 34/7334, restauratorius: Algimantas Vaineikis.

paveikslo atveju tapyba aplink atskilusias lentas buvo tokia trapi, kad kūrinio buvo negalima išimti iš masyvios kasetės prieš tai nesutvirtinus dažų sluoksnio.⁶⁶ Lentų atskilimas aprašytas ir kitų paveikslų būklės prieš restauravimą skiltyje.⁶⁷

Ypatingas yra Sapiegų „Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu“ [45] atvejis, kadangi paveikslo nevaizdinė pusė buvo sutvirtinta parketažu, kuris net ir per visą ilgį skilusioms lentoms neleido atsipalaiduoti ir prilaikė jas. Parketažas – praeityje dažnai taikytas paveikslų sutvirtinimo metodas buvo itin populiarus XVIII amžiaus pabaigoje, XIX amžiuje ir XX amžiaus pradžioje.⁶⁸ Parketažą paprastai sudaro išilgai ir statmenai medienos pluoštui pritvirtintų metinių lotelių grotelės, kurios gali būti paslankios arba nepaslankios konstrukcijos. Nepaslankaus parketažo lotelės yra priklijuotos arba prikaltos iš nevaizdinės paveikslo pusės, o paslankaus – sudaryto iš lygiagrečiai medžiui priklijuotų fiksuotų lotelių, kuriose išpjauti grioveliai, kad būtų galima pritvirtinti keletą judančių, slankiojančių, lotelių, išdėstytų skersai pluošto.⁶⁹ Svarbu pažymėti tai, kad galimai dėl istoriškai susiklosčiusių kalbinių ypatybių, dokumentacijose randama atvejų, kai parketažu įvardijama visai kitokia konstrukcija. Parketažu vadinama medinė kasetė, į kurią įmontuojamas paveikslas⁷⁰ arba vienos krypties medinės lotelės, pritvirtintos prie paveikslo nevaizdinės pusės.⁷¹ Sapiegų „Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu“ [45] paveikslo 1985 metais atlikto restauravimo metu sudarytame aprašyme nevaizdinės pusės sutvirtinimas dar taip pat nevadintas parketažu „Lentų skydas sutvirtintas medinėmis lentelėmis, kurios pritvirtintos prie lentų horizontalia ir vertikalia kryptimi.“⁷² Taigi, nors tai nėra įvardinta, tačiau šiuo atveju toks parketažas galėjo būti pagrindine lentų perskilimo priežastimi. Aprašyme pažymėta, kad „Medžio lentų skydas susideformavęs. Vietomis įlinkęs, vietomis išsigaubęs. Įlenkimų ir išsigaubimų vietose lentos perskilusios.“⁷³ Jei lentų sutvirtinimas yra įtvirtintas išilgai medienos pluošto, tokiu atveju mediena yra prilaikoma, tačiau vis dar gali judėti reaguodama į aplinkos veiksnius. Tuo tarpu lentų sutvirtinimas statmenai medienos pluoštui suvaržo judėjimą ir

⁶⁶ *Madona su Kūdikiu* [patiksl.: *Madona ir Kūdikėlis Jėzus su vėrinium*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1985, rest. nr. 33/4433, restauratorė: Janina Bilotienė.

⁶⁷ *Šv. Kazimieras Trirankis*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1985, rest. nr. 115/4515, restauratorius: Alfonsas Gudzevičius.

⁶⁸ ACKROYD Paul, *op. cit.*, p. 459.

⁶⁹ ACKROYD Paul, *op. cit.*, p. 462

⁷⁰ *Dvasininkas su skrybele ir dviem kryžiais* [patiksl.: *Šv. Augustinas*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1982, rest. nr. 7/2557, restauratorius: Alfonsas Gudzevičius.

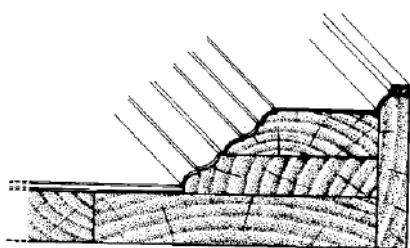
Dvasininkas su knyga [patiksl.: *Šv. Bonaventūra*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1982, rest. nr. 8/2558, restauratorius: Alfonsas Gudzevičius.

⁷¹ *Šv. Mykolas Arkangelas*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1999, rest. nr. 117/7267, restauratorius: Vitalis Verbus.

⁷² *Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu (Sapiegų Madona)*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, rest. nr. 75/4475, 1985, restauratoriai: Alfonsas Gudzevičius, Elvyra Rugytė-Olubienė, Janina Bilotienė.

⁷³ *Ibid.*

didžiausiose tempimo vietose lenta skyla.⁷⁴ Deja, konstrukcijos nuotraukos iš nevaizdinės paveikslų pusės nepavyko rasti nei 1985 metais, nei 2014 metais atliktų restauravimų dokumentacijose. 1985-ųjų metų restauravimo pase yra nevaizdinės pusės brėžinys su išmatavimais, kuriame galima matyti, kad šešios ąžuolinės lentos buvo sutvirtintos devyniomis vertikaliomis lotelėmis ir trimis horizontaliomis. Sprendžiant iš brėžinio ir aprašymo visos parketažo lotelės buvo priklijuotos, todėl galima daryti išvadą, kad parketažas buvo nepaslankios konstrukcijos. Šio tipo parketažas buvo nebenaudojamas nuo XVIII amžiaus pabaigos, o jį pakeitė Prancūzijoje 1740 metais išrastas paslankusis.⁷⁵

3 pav. Ducio paveikslų „Maestà“ integruotų rėmų konstrukcijos skerspjūvis.

4 pav. Francesco di Giorgio Martini paveikslų „Madona su kūdiku ir angelu“ rėmų schema.

Tikėtina, kad paveikslų pagrindo problemoms daugiau įtakos turėjo vėlesni jų tvarkymai negu pirminiai technologiniai paruošimo principai. Originalios senųjų meistrų paveikslų konstrukcijos būdavo nuodugniai apgalvotos ir turėjo atlikti ne vien estetinę, bet ir apsauginę funkciją. Remiantis jau ištyrinėtais Vakarų Europos pavyzdžiais, galima matyti, kad dar XIV amžiuje italų dailininko Ducio tapytas sudėtingos konstrukcijos altorinis paveikslas „Maestà“ buvo sumodeliuotas kartu su rėmais [3 pav.], kurie buvo skirti saugoti paveikslą nuo išorinių poveikių. Konstrukciniu požiūriu, sujungti rėmai prisidėjo prie atramos tvirtumo ir standumo bei šoninio pagrindo sandarumo. Toks paveikslų lentų pakraščių sandarinimas savo ruožtu veikė kaip drėgmės barjeras, nes sulėtino staigius drėgmės svyravimus ir apsaugojo nuo medieną graužiančių vabzdžių. Duccio paveiksle „Maestà“ įkomponuoto rėmo skerspjūvio detalėje matyti, kaip rėmo storį lemia dvi persidengiančios tuopos detalės, o kitos dvi esančios išorėje atlieka šoninio „užrakinimo“ funkciją.⁷⁶ Vėliau, XV amžiuje, fiksuojamos kiek paprastesnės rėminimo konstrukcijos, kaip,

⁷⁴ NEW Britta, *op. cit.*, p. 41

⁷⁵ ACKROYD Paul, *op. cit.*, p. 462

⁷⁶ UZIELLI Luca: „Historical overview of panel-making techniques in central Italy“, in: *Structural conservation of panel paintings*. Los Andželas: Getty konservavimo institutas, 1998, p. 129. ISBN 0-89236-384-3.

pavyzdžiui, XV amžiaus italų dailininko Francesco di Giorgio Martini paveikslo „Madona su kūdikiu ir angelu“ [4 pav.]. Čia rėmai turėjo atlikti atraminę funkciją, tačiau nebebuvo sudaromas drėgmę blokuojantis barjeras paveikslo pakraščiuose.⁷⁷ Kaip ir šiuo atveju, paveikslus, kuriems buvo iškart numatyti ir integruojami rėmai, galima atpažinti iš paveikslų pakraščio, kai visu perimetru buvo paliekama negruntuota ir netapyta pagrindo juosta. Aiškus grunto laiptelis padeda identifikuoti paruošimą, kai gruntas buvo uždedamas jau pritvirtinus rėmus prie paveikslo pagrindo. Tokio pobūdžio paveikslų yra ir tarp nagrinėjamų šiame tyrime.⁷⁸

Per savo gyvavimo šimtmečius paveiksmai dažnai buvo tvarkomi, perkeliami iš vienos vietos į kitą ar tiesiog koreguojama jų apdaila, kuri turėjo atitikti to meto vyraujančią estetinę suvokimą. Vėliau keičiant paveikslų rėminimo konstrukcijas ne visada tai buvo atliekama taip preciziškai kaip buvo modeliuojamos pirminės senųjų meistrų konstrukcijos, todėl dar viena dažnai pasitaikanti ir su technologiniu paveikslo paruošimu susijusi skilimo priežastis gali tapti netinkama rėminimo konstrukcija. Fiksuojama problema, kai dėl blogai pritaikyto įrėminimo, kuris nesudaro sąlygų medienai plėstis ir trauktis, atsiranda įvairūs skilimai. Tokios įtakos gali turėti blogai sumodeliuotas rėminimas arba laikui bėgant nebesuderinami paveikslo ir rėmo konstrukcijos parametrai kaip tai aprašyta „Švč. Dievo Motina su Kūdikiu“ [34] paveikslo atveju:

„Paveikslo šonuose esančios įpjovos leidžia manyti, kad jis buvo įdėtas į stabilų rėmą ir pritvirtintas mediniais kaiščiais. Taigi, pradžioje rėmas paveikslą puošė ir saugojo, kad šis neišsigaubtų. Vėliau, medienai reaguojant į aplinkoje vykstančius šilumos ir drėgmės pasikeitimus bei senstant, medinis tapybos pagrindas pradėjo trauktis. Vaizdinėje pusėje esantis storas grunto sluoksnis, o nugarinėje tvirtinimo kaiščiai neleido senėjančiai medienai trauktis tolygiai. Todėl medinis skydas skilo suklijavimo vietose ir pakraščiuose, kur buvo plonesnės lentelės.“⁷⁹

Visi išilgai pagrindo skilę paveiksmai prieš restauravimą buvo įrėminti ar laikomi medinėje kasetėje.⁸⁰ Galima tik numanyti, kad ir kitų paveikslų pagrindo skilimai gali būti netinkamo praeities rėminimo padariniai.

⁷⁷ *Ibid.*

⁷⁸ „Šv. Kazimieras Trirankis“ [17], „Angelas“ [29], „Šv. Arkangelas Mykolas“ [31], „Šv. Kotryna“ [33], „Švč. Dievo Motina su Kūdikiu“ [34], „Šv. Ambraziejus“ [57].

⁷⁹ *Marija su Kūdikiu* [patiksl.: *Švč. Dievo Motina su Kūdikiu*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1999, rest. nr. 17/7067, restauratoriai: Teresė Blažiūnienė, Alfonsas Gudzevičius.

⁸⁰ *Angelas*. Restauravimo komisijos posėdžio protokolai, 1999, rest. nr. 34/7334, restauratorius: Algimantas Vaineikis.

Madona su Kūdikiu [patiksl.: *Madona ir Kūdikėlis Jėzus su vėrinium*]. Kultūros paminklo (kilnojamo)

Antra pagal dažnumą pastebėta medinių paveikslų pagrindų problema – pažeidimai atsiradę dėl medgraužių kenkėjų. Medieną graužiančių vabzdžių skylutės dėl atsiradusių ertmių mechaniškai susilpnina medieną – kenkėjų išgraužtos landos turi įtakos atraminiam procesams, todėl vabzdžiai medieną gali pažeisti iki tokio lygio, kai atrama tapybos sluoksniui sunyksta. Taip pat, 2003 metais atliktu termogravimetrinės analizės tyrimu nustatyta, kad vabzdžių pažeista mediena absorbuoja daugiau vandens, todėl padidėja bakterinio užkrečiamumo tikimybė. Šį padidėjimą lemia atsivėrusi medienos struktūra ir medienos miltai, kurie daug geriau absorbuoja vandenį.⁸¹ Nagrinėjant smarkiai medgraužių pažeistus paveikslus, kuriems buvo atlikti biologiniai tyrimai, patvirtinta, kad medienos graužikų pažeistams paveikslams buvo nustatytas ir biologinis užterštumas. „Aušros Vartų Dievo Motinos“ [22] paveikslas buvo pažeistas vabzdžių, o tiek ant jo vaizdinės, tiek ir ant nevaizdinės pusės buvo rasti trijų rūšių mikrogyvai.⁸² Taip pat ir „Madonos ir Kūdikielio Jėzaus su vėriniu“ [13] paveikslas atveju aprašyme pažymėta, kad paveikslas buvo pažeistas kenkėjų, nuo kurių liko daug skylučių. Šiam paveiksliui atliktais biologiniais tyrimais nustatyta, kad paveikslas yra užterštas dviejų rūšių mikrogyvais.⁸³ Itin medienos kenkėjų pažeisto „Šv. Mikalojaus“ [50] paveikslas pagrindas buvo praradęs mechaninį tvirtumą, tapo lengvai pažeidžiamas, trupėjo. Ant šio paveikslas paviršiaus rasti trijų rūšių mikrogyvai.⁸⁴ Paveikslas „Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai“ [40] 2008 metais į restauravimo centrą buvo pristatytas avarinės būklės. Biologiniai kenkėjai pažeidė didžiulius plotus lentų, paversdami medieną miltų pavidalo mase. Visgi atlikti biologiniai tyrimai parodė, kad paveikslas užterštumas mikrogybų sporomis yra negausus, o gyvų medienos graužikų ar jų lervų neaptikta. Tam įtakos galėjo turėti tai, kad paveikslas dar 1948 metais iš Vilniaus Bernardinų bažnyčios šoninio altoriaus buvo perkeltas į Lietuvos dailės muziejaus saugyklą,⁸⁵ kur sąlygos nebuvo palankios medgraužiams bei mikrogybams plisti.

restauravimo pasas, 1985, rest. nr. 33/4433, restauratorė: Janina Bilotienė.

Šv. Kazimieras su trim rankom [patiksl.: Šv. Kazimieras Trirankis]. Kultūros paminklo (kilnojamo)

restauravimo pasas, 1985, rest. nr. 115/4515, restauratorė Janina Bilotienė.

⁸¹ NEW Britta, op. cit., p. 33

⁸² *Aspergillus niger*, *Aspergillus sp* ir *Penicillium commune*.

Aušros Vartų Švč. Marijos paveikslas [patiksl.: *Aušros Vartų Dievo Motina*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1993, rest. nr. 70/6430, restauratoriai: Janina Bilotienė, Alfonsas Gudzevičius.

⁸³ *Penicillium commune* ir *Morturella polycephala*.

Madona su Kūdikiu [patiksl.: *Madona ir Kūdikielis Jėzus su vėriniu*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1985, rest. nr. 33/4433, restauratorė: Janina Bilotienė.

⁸⁴ *Penicillium sp.*, *Alternaria alternate Fr* ir *Aktinomicetai sp.*

Šv. Mikalojus. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2018, reg. nr. 4/06, restauratorės: Vita Blažiūnienė, Julija Riškutė, Lina Bindokaitė.

⁸⁵ *Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2011, rest. nr. 153/8442, restauratorės: Birutė Miškinienė, Žymantė Kasperavičienė.

Kita grupė fiksuojamų neigiamų pokyčių yra susijusi su mechaniniais pažeidimais. Šioje grupėje sutinkama tiek per laiką nusidėvėjusių lentų požymių, tiek su išoriniais atsitiktiniais ar tyčiais paveikslų apgadinimų veiksmais susijusių netekčių. Kadangi aplinkos pakitimai medieną greičiausiai paveikia lentų kraštuose, todėl lentų aptrupėjimai, nusidėvėjimai, medienos suyrimai yra dažniau fiksuojami paveikslų pakraščiuose. Kai kur dokumentacijose tai įvaidinama kaip mechaniniai pažeidimai, nekonkretizuojant, kas būtent tose vietose buvo pastebėta.⁸⁶ Gana išskirtinis atvejis užfiksuotas „Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai“ [40] paveikslo atveju, kai kairiojo viršutinio kampo įstrižas medienos trūkis priskiriamas ne savaiminiam medienos skilimui, tačiau įtariama, kad paveikslas galėjo kristi ar būti prispaustas: „Viršuje kairėje lenta įtrūkusi įstrižai netaisyklinga kryptimi, greičiausiai nuo mechaninio poveikio paveikslui krentant arba prispaudžiant jo kampinę dalį.“⁸⁷

Metaliniai aptaisai ne tik riboja paveikslo judėjimą, tačiau jų tvirtinimas prie pagrindo palieka ir skylutes nuo vinių. Ne visad senos tvirtinimo vynys yra ištraukiamos – įvertinama, kokia žala paveikslui gali būti didesnė – jas pašalinant ar paliekant. Aptinkama atvejų, kuomet praeityje buvusių restauravimų metu vynys yra paliekamos ir tiesiog užtapomos, vengiant pažeisti aplink esančią tapybą. Sumaniai buvo išspręstas „Aušros Vartų Dievo Motinos“ [22] aptaisų atvejis. Po paskutinio restauravimo, vykusio 1927 metais,⁸⁸ aptaisai prie kūrinio buvo pritvirtinti vyriais ir paveikslo nelietė. Vis dėlto, užfiksuotos dar nuo ankstenių aptaisų tvirtinimų likusios skylutės ir užtapyti vynys.⁸⁹ Toks pat reiškinys aptinkamas ir Sapiegų „Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu“ [45] paveikslo paviršiuje, tačiau čia užfiksuota dar kita opi problema – kai kurių nuo aptaisų paliktų vynukų galvutės surūdijo: „Vietomis vinukų galai aprūdiję kyšo, kiti sukalti gana giliai į medį, dar kiti užtapyti dažais – ankstesnio restauravimo metu.“⁹⁰

Aptarti pažeidimai yra labiau susiję su natūraliais ir nevalingais arba technologiniais procesais. Tuo pačiu kai kurie paveikslo tyčiniai pažeidimai ar pakitimai gali būti fiksuojami kaip sąmoningi praeityje atlikti veiksmai, kai padaryti pokyčiai akivaizdžiai turėjo savo

⁸⁶ *Galvijai*. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1978, rest. nr. 63/2080, restauratorius: Balys Pakštas. *Senis ir Venera su Amūru* [patiksl.: *Venera ir Vulkanas*]. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1978, rest. nr. 66/2083, restauratorius: Balys Pakštas.

⁸⁷ *Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2011, rest. nr. 153/8442, restauratorės: Birutė Miškinienė, Žymantė Kasperavičienė.

⁸⁸ BLAŽIŪNAS Juozapas: „Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslo restauravimo darbai 1927 m.“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. 2013, t. 37, p. 171-185. ISSN 1392-0502.

⁸⁹ *Aušros Vartų Švč. Marijos paveikslas* [patiksl.: *Aušros Vartų Dievo Motina*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1993, rest. nr. 70/6430, restauratoriai: Janina Bilotienė, Alfonsas Gudzevičius.

⁹⁰ *Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu (Sapiegų Madona)*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, rest. nr. 75/4475, 1985, restauratoriai: Alfonsas Gudzevičius, Elvyra Rugytė-Olubienė, Janina Bilotienė.

prasmę. Kaip vienas iš tokio pobūdžio užfiksuotų atvejų yra paveikslo formato keitimas, kuris yra aprašytas paveikslo „Angelas“ [29] dokumentacijoje.⁹¹ Čia pažymėta, kad paveikslo lenta iš dešinės pusės per visą ilgį buvo sutrumpinta 2,5 centimetro. Nors pagal pateiktą aprašymą sunku įvertinti, kodėl paveikslo formatas buvo keičiamas, tačiau galima numanyti, kad pirminis dydis galimai neatitiko naujos paveikslo lokacijos ar rėmų. Taip pat galima neatmesti prielaidos, kad paveikslo dalis, kuri buvo pašalinama, buvo vienaip ar kitaip pažeista, suirusi. Dar vienas vaizdus pavyzdys yra minimas Sapiėgų „Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu“ [45] paveikslo istoriniuose šaltiniuose. Šis Švč. Mergelės Marijos atvaizdas praeityje buvo ženkliai pakeistas dėl jam įvykusių nelaimių. Perdaryta net autentiška paveikslo forma – iš suveriamo triptiko jis buvo performuotas į vientiso lentų skydo paveikslą. To priežastis – XVII a. viduryje, per karą su Maskva, ženkliai apdegusi ir pažeista pirminė trijų dalių gotikinė paveikslo struktūra: „per gaisrą iš viršaus krentantis balkis nuplėšė ir sudaužė du paveikslo sparnus, dengusius atvaizdą; Švč. Mergelės paveiksle, galvos dalyje, nuo ugnies dažai truputį pajuodo“.⁹² 1934 metų moksliniais tyrimais įrodyta, kad XVII amžiuje atliktų paveikslo tvarkybos darbų eigoje buvo pakeista visa paveikslo tapyba išskyrus Dievo Motinos veidą, o visas paveikslas pertapytas naujai.⁹³ Tokie drastiški paveikslo kompozicijos pakeitimai buvo atliekami XVII amžiuje, tačiau yra sunkiai suderinami su dabartine meno kūrinių restauravimo etika.

Kiti tyčiniai, tačiau galimai tiesiog neapdairūs veiksmai taip pat palieka žymes ir prisideda prie paveikslo pagrindo irimo. „Šv. Arkangelo Mykolo“ [32] restauravimo protokole užfiksuota, kad paveikslo pakraštyje esanti ir kiaurai įkalta vinis tapo pagrindo skilimo priežastimi.⁹⁴ Panašūs minimalūs mechaniniai pažeidimai pastebėti ir kituose kūriniuose, tačiau yra labiau vizualiai ir estetiškai nepageidaujami ir didesnės grėsmės tolimesniam paveikslo gyvavimui nekėlė.

Tyčiniams pažeidimams taip pat gali būti priskiriami tie atvejai, kai paveikslai nukenčia istorinių karų išpuolių metu. Toks gana išskirtinis atvejis yra minimas „Aušros Vartų Dievo Motinos“ [22] paveikslo būklės aprašyme, kur užfiksuota paveikslo skyde esanti šautinė skylė. Teigiama, kad ši skylė yra karinių atakų pasekmė, kai į paveikslą buvo šauta

⁹¹ *Angelas*. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1999, rest. nr. 34/7334, restauratorius: Algimantas Vaineikis.

⁹² JANONIENĖ Rūta, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*, Vilnius: leidykla „Aidai“, 2010, p. 79. ISBN: 978-9955-656-80-7.

⁹³ BLAŽIŪNAS Juozapas, *Vilniaus sakralinės molbertinės tapybos kūrinių tvarkybos istorija nuo XVI a. iki 1939 m.* p. 49

⁹⁴ *Šv. arkangelas Mykolas*. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1999, rest. nr. 30/7330, restauratorius: Juozapas Blažiūnas.

XVII amžiuje vykusio karo su Švedija metu.⁹⁵ Kitas galimai su karo įvykiais susijęs atvejis aptiktas paveikslo „Šv. Ambraziejus“⁹⁶ [57] paviršiuje [5 pav.]. Čia kairėje vaizdinėje paveikslo pusėje matomas kirstinio pobūdžio pažeidimas. Manoma, kad šis pažeidimas gali siekti Napoleono karo laikmetį, kuomet Šv. Jurgio Kankinio bažnyčia, kuriai ir priklauso šis paveikslas, buvo užimta prancūzų kariuomenės ir perdaryta į karinę bazę, vėliau perimta rusų kariuomenės ir paversta į lazaretą. Šaltiniuose minima, kad kareiviai gana smarkiai suniokojo bažnyčios interjerą, todėl galima daryti prielaidą, kad paveikslas nukentėjo būtent tuomet, kadangi nei prieš tai, nei vėliau didesnių bažnyčios vandalizmo atvejų nėra fiksuojama.⁹⁷ Šis kirtis į paveikslą tikriausiai buvo paleistas kartu su nemaža smūgio jėga, nes paveikslo kairiame šone esantys lentos įlaidai bei paveikslą rėminančios konstrukcijos detalės yra atitinkamai išlūžusios.⁹⁸ Kadangi šis paveikslas yra bažnyčios sakyklos tribūnos dalis, kuri yra sudaryta iš 5 paveikslų ansamblio,⁹⁹ jo būklę galima palyginti su kitais trim išlikusiais paveikslais. Akivaizdžiai matoma, kad „Šv. Ambraziejus“ [57] būklė yra prasčiausia – šis kūrinys vienintelis buvo skilęs išilgai ir yra praradęs nemažą dalį pagrindo. Nors technologiniu požiūriu visi paveikslai yra paruošti analogiškai, tačiau kituose nėra pastebimi tokie drastiški praradimai. Taigi galima nuspėti, kad būtent šis kirčio metu suduotas smūgis tapo priežastimi paveikslo skilti išilgai bei pagrindo lentoms atsipalaiduoti vienai nuo kitos.

⁹⁵ *Aušros Vartų Švč. Marijos paveikslas* [patiksl.: *Aušros Vartų Dievo Motina*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1993, rest. nr. 70/6430, restauratoriai: Janina Bilotienė, Alfonsas Gudzevičius.

⁹⁶ Šio paveikslo restauravimą kaip magistro studijų baigiamąjį darbą atliko tyrimo autorė.

⁹⁷ Turimoje paveikslo istorinėje nuotraukoje, kuri yra daryta 1951 metais, prieš bažnyčią paverčiant vaistų sandėliu, jau yra matomas šis pažeidimas. O tarpsnyje tarp Napoleono armijos vandalizmo ir XX amžiaus vidurio, kaip viena iš taip pat galimų, tačiau mažiau tikėtinų, niokojimo istorinių įvykių buvo Pirmo pasaulinio karo metais į vienuolyną pataikytas sprogmuo, kurio sukelta banga išdaužė šventovės langus.

ŠINKŪNAITĖ Laima, VALINČIŪTĖ-VARNĖ Rima, *Kauno Šv. Jurgio Kankinio praciškonų observantų konventas: praeities vizija*, Vilnius: leidykla „Standartų spaustuvė“, 2018, p. 367-368. ISBN: 978-609-8244-00-7.

⁹⁸ Fiksuojant pažeidimą, matoma, kad kairiąją lentą smūgiavus viršutinėje dalyje, ji sujudėjo būtent taip, kad lūžo įtvirtinimo detalės vaizdinėje ir nevaizdinėje pusėje tiek pačio paveikslo pakraštyje, tiek ir rėminančios konstrukcijos dalyje.

⁹⁹ Tribūnos siužetas sudarytas iš iškiliausio pranciškonų teologo „šv. Bonaventūros“ atvaizdo bei keturių Vakarų Bažnyčios tėvų paveikslų – „Šv. Ambraziejus“, „Šv. Grigaliaus Didžiojo“, „Šv. Jeronimo“ ir „Šv. Augustino“. „Šv. Jeronimo“ paveikslas yra neišlikęs, o kiti yra saugomi Kauno Šv. Jurgio Kankinio bažnyčios saugyklose.

ŠINKŪNAITĖ Laima, VALINČIŪTĖ-VARNĖ Rima, *op. cit.*, p. 227-241.

5 pav. „Šv. Ambraziejaus“ [57]
paveiklo nuotrauka prieš restauravimą
bei kairėje paveiklo pusėje esančio
išdaužimo priartintas vaizdas.

1.2.2. Tapybos sluoksnio problemos

Tapybos sluoksnio struktūra yra analogiška tiek kūriniams tapytiems ant medinio, tiek ir ant tekstilinio ar kitokio pagrindo. Nepaisant išimčių, technologiškai ruošiant tapyti paveikslą pirmiausia būna padengiamas jo pagrindas klijų sluoksniu, kuris sukuria jungtį tarp pagrindo ir grunto, o vėliau tepama vieno ar kelių sluoksnių grunto masė, susidedanti iš užpildo ir rišamosios medžiagos.¹⁰⁰ Ant paruošto grunto buvo tapoma aliejiniais ar temperiniais dažais, o šis paviršius dažniausiai dar ir padengiamas laku. Kadangi tapybos sluoksnio irimas yra plati tema, šiame tyrime susitelksime į tuos pažeidimus, kurie daugiau ar mažiau susiję su problemomis, kurios yra būdingos būtent paveikslams ant medinio pagrindo.

Byrantis dažų sluoksnis – dažna priežastis, kodėl nagrinėti paveikslai pateko į restauravimo dirbtuves. Didesni ar mažesni tapybos sluoksnio ištrupėjimai užfiksuoti visuose paveikslų restauravimo atvejuose, kuriems yra sudaryti restauravimo pasai ar protokolai. Kadangi jau žinoma, kad šie dokumentai buvo sudaromi, kai buvo atliekami didesnės reikšmės restauravimo darbai, galima daryti prielaidą, kad dažų sluoksnio netektys tampa pagrindiniu ir svarbiausiu indikatoriumi, numatančiu reikšmingus restauravimo darbus. Restauravimo darbų registracijos knygoje pastebėta tendencija, kad rečiau tapybos ištrupėjimai užfiksuoti ankstyvuosiuose įrašuose iki 1967 metų. Vis tik tikėtina, kad ši problema nebuvo minima dėl daug lakoniškesnių to meto aprašymų, o smulkūs dažų ištrupėjimai buvo laikomi savaime suprantama problema, kuri buvo sutvarkoma restauravimo eigoje.

Tapybos sluoksnio stabilumui tiesioginę įtaką turi veiksniai, susiję su paveikslo pagrindu. Medinio pagrindo savybė, plėstis ir trauktis dėl išorinės santykinės drėgmės, visų

¹⁰⁰ PAKŠTAS Balys: „Molbertinės tapybos technika“, in: *Muziejinių rinkinių priežiūra. I dalis. Meno kūrinių technikos ir tyrimai*, p. 23.

pirma suformuoja specifinį tapybos sluoksnio krakeliūrų tinklą. Medienai aklimatizuojantis prie žemesnio nei prieš tai buvusio santykinio drėgčio, dažų ir grunto sluoksniai susitraukia, tačiau juos riboja išilgine kryptimi mažai judantis medienos pluoštas, kuris, palyginus su statmenai jam vykstančiu medienos tūrio kismu, pasikeičia nedaug. Dažų sluoksnyje susidaro lokalių įtampų koncentracijos, kurios iššaukia dažų sluoksnio įtrūkimus išilgai medienos pluošto. Tokiu būdu susiformuoja paveikslams ant medinio pagrindo būdingos stačiakampės krakeliūros, kurios savo suformuotu tinklu skiriasi nuo senėjimo krakeliūrų, atsirandančių paveikslams ant tekstilinio pagrindo.¹⁰¹ Krakeliūros yra neišvengiama su aplinkos drėgme susijusių judesių pasekmė; kadangi toks krakeliūrų tinklas paprastai susiformuoja per ilgą laiką, yra pastebimas ne iš karto, tačiau nagrinėjami XV–XVII amžiaus paveiksai jau turi šias per šimtmečius susidariusias specifines krakeliūras. Vis dėlto, įdomu, kad paveikslo „Šv. Arkangelas Mykolas“ [32] restauravimo protokole išskirtinai pažymėta, kad dažų sluoksnio krakeliūrų nėra.¹⁰² Paveikslo grunto sluoksnis apibūdintas kaip plonas, kietas ir lygiai padengtas, o dažų sluoksnis toks plonas, kad kai kur matosi medienos faktūra.¹⁰³ Tokiu atveju, galima daryti išvadą, kad paveikslas galbūt nepatyrė staigių santykinės drėgmės suolių, o plonas tapybos sluoksnis tolygiai kito kartu su mediena.

Medienos judėjimas, jei veikiamas didelių ir staigių santykinės drėgmės svyravimų, kai, pavyzdžiui, santykinė drėgmė per trumpą laiką gali nukristi nuo 70% iki 25%, ne tik formuoja krakeliūras, tačiau drastiškai paveikia dažų sluoksnio sukibimą su pagrindu. Tapybos sluoksniui nespėjus adaptuotis pagal greitai kintantį pagrindo ploto paviršių, dažai ir gruntas atsislouksniuoja nuo medienos ir byra. Tokio pobūdžio problemos restauravimo dokumentacijų aprašymuose fiksuojamos kaip didesni ar mažesni dažų sluoksnio ištrupėjimai visame paveikslo plote. Aprašymuose pastebima, kad kai kurių paveikslų dažų ištrupėjimai yra aptinkami būtent paveikslo apačioje.¹⁰⁴ Tai galimai paaiškina faktas, kad dėl

¹⁰¹ ACKROYD Paul, *op. cit.*, p. 455.

¹⁰² *Šv. arkangelas Mykolas*. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1999, rest. nr. 30/7330, restauratorius: Juozapas Blažiūnas.

¹⁰³ *Ibid.*

¹⁰⁴ *Gaisras mieste* [patiksl.: *Trojos gaisras*]. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1978, rest. nr. 16/2033, restauratorė: Elvyra Rugytė-Olubienė.
Septyni pranciškonai kankiniai [patiksl.: *Šv. Danielius ir šeši draugai*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1985, rest. nr. 114/4514, restauratorė: Janina Bilotienė.
Angelas. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1999, rest. nr. 34/7334, restauratorius: Algimantas Vaineikis.
Šv. Kazimieras. Паспорт реставрации памятника культуры (движимого), 1985, rest. nr. 92/4492, restauratorius: Algimantas Vaineikis.
Madona su kūdikiu iš Senųjų Trakų. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1985, rest. nr. 36/4436, restauratorė: Janina Bilotienė.
Šv. Mergelė Marija ir Šv. Jonas Evangelistas. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2001, rest. nr. 100/7520, 101/7521, restauratoriai: Algimantas Vaineikis, Janina Bilotienė, Alfonsas Gudzevičius.

medienos struktūros, labiausiai drėgmę absorbuoja lentų linijinio pluošto pakraščiai, nes šios vietos yra itin jautrios klimato pokyčiams ir jose vyksta didesnis drėgmės sukeltas judėjimas nei centrinėje paveikslo dalyje.¹⁰⁵ Galima daryti įvairių prielaidų, kodėl būtent paveikslo apatinė sritis yra labiau paveikta drėgmės. Tikėtina, kad drėgmė tiesiog kaupiasi paveikslo apačioje dėl gravitacijos veikiamos jėgos, o galbūt toks drėgmės poveikis įmanomas dėl tam tikrų eksploataavimo sąlygų.

Kita dažnai dokumentacijose pastebima tapybos netekčių priežastis yra dažų sluoksnio ištrupėjimai aplink lentų įskilimus ir atsipalaidavusias jungtis. Čia susidarius medienos tarpeliui, neišvengiamai aplink jį netenkama ir dalis tapybos. Jei grunto ir dažų sluoksnio sukibimas su pagrindu geras, tuomet tapybos praradimai būna minimalūs. Vis dėlto, skilimo vietoje atsivėręs medienos tarpelis bei tapybos kraštelis yra jautresni veikiamiems išoriniams aplinkos veiksniams, susijusiems su temperatūros bei drėgmės svyravimais, todėl, jei tapybos sluoksnis nėra tvirtinamas, kyla grėsmė prarasti tapybą, esančią aplink pažeidimą [6 pav.]. Pastebėta, kad beveik kiekvienu atveju aplink įtrūkimus tapybos sluoksnis praranda sukibimą su tapybos pagrindu ir tose vietose susidaro didesni ar mažesni ištrupėjimai.

6 pav. „Švč. Dievo Motinos su Kūdikiu“ [34] paveikslo fragmentas prieš restauravimą. Matoma ištrupėjusios tapybos sritis aplink paveikslo įskilimą.

Pakitęs lako sluoksnis bei paviršiaus nešvarumai yra su estetinė paveikslo išvaizda susijusios problemos. Natūralių dervų arba dervos ir aliejaus mišinių lakai, per kelis dešimtmečius nuo jų panaudojimo tampa tamsesni, geltonesni ir praranda skaidrumą. Vos kelių mikronų storio lako plėvelė gali turėti didelę įtaką paveikslo išvaizdai tiek iš karto po jo padengimo, tiek ilginiui, vis labiau nykstant paveikslo komponentams. Prieš pradėdant naudoti šiuolaikinius sintetinius polimerus ir dervas, tradicinės medžiagos, kurias dailininkai naudojo lakavimui, buvo pasirenkamos iš natūralių organinių rišamųjų medžiagų. Dauguma šių medžiagų cheminiu požiūriu yra nestabilios, ypač kai jos naudojamos kaip plonos

Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu ir šv. Ona (šv. Ona pati trečia). Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2009, paso nr. 332, restauratorė: Daima Kondraitė.
¹⁰⁵ ACKROYD Paul, *op. cit.*, p. 454.

plėvelės, kurios veikiamos šviesos ir deguonies yra itin jautrios pokyčiams, dažniausiai vykstantiems fotocheminių procesų metu. Dėl to keičiasi jų fizinės ir optinės savybės: spalva (dažniausiai geltonuoja ar rudoja), prarandamas blizgesys, skaidrumas, atsiranda (mikro)įtrūkimų ir t.t.¹⁰⁶

Daugiausia pastebėti dviejų tipų lako pakitimai – tai lako pabalimas ir jo spalvos pasikeitimas į gelsvą ar rusvą. Pastarasis lako pakitimas dokumentacijose užfiksuotas dažniau, o kai kuriuose aprašymuose fiksuojamos ir abi lako problemos.¹⁰⁷ Lako spalvos pakitimas į gelsvą ar rusvą dažniausiai išryškėja bėgant metams, o pabalimas yra siejamas su lako plėvelės pažeidimu veikiant drėgmei. Suaižėjus lakui ir į tarpelius patekus vandens mikrodalelėms, jis pabala ir praranda skaidrumą. Visgi lako sluoksnio pažeidimo priežastys gali būti įvairios. Paveikslo „Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai“ [40] lako sluoksnis labiausiai buvo pabalęs ten, kur jį dengė aptaisai,¹⁰⁸ o „Šventosios moterys prie Kristaus kapo“ [44] atveju, paveikslo pagrindui susideformavus, lako sluoksnis pradėjo liestis prie įrėminimo stiklo ir prisilietimo vietose pabalo bei atrupėjo. Nepaisant atvejų, kai lakas yra pažeidžiamas mechaniškai, bet kokios natūralios dervos lako spalvos pakitimas yra neišvengiamas su senėjimo procesais susijęs požymis. Kadangi ši savybė tiesiogiai asocijuojasi su paveikslo amžiumi, svarbu paminėti, kad praeityje šis įspūdis buvo kuriamas ir dirbtinai. XIX amžiuje, siekiant harmonizuoti senos tapybos dažų paviršių ir suteikti istorinę išvaizdą, kartais buvo naudojami jau iškart tonuoti lakai.¹⁰⁹ Taigi abiem, tiek pabalusio, tiek ir pageltusio lako, atvejais, šie defektai reikšmingai keičia vaizdinę paveikslo dalį, kadangi paveikslas praranda savo aiškumą ir pirminį koloritą.

Kitas neišvengiamas ir dažnai dokumentacijose įvardijamas nepageidaujamas paveikslų paviršiaus elementas – tai ant paveikslo susikaupę nešvarumai. Dulkės, suodžiai, musių nutupėjimai ir kitokio pobūdžio nešvarumai yra fiksuojami beveik visose nagrinėtose dokumentacijose. Rečiausiai minimi suodžių nešvarumai, jie užfiksuoti tik „Šv. Klaros“¹¹⁰

¹⁰⁶ PHENIX Alan, WOLBERS Richard: „Removal of varnish: organic solvents as cleaning agents“, in: *Conservation of easel paintings*, p. 524.

¹⁰⁷ *Galvijai*. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1978, rest. nr. 63/2080, restauratorius: Balys Pakštas.

¹⁰⁸ JANONIENĖ Rūta, KASPERAVIČIENĖ Žymantė, MIŠKIENĖ Birutė: „Vilniaus šv. Pranciškaus ir šv. Bernardino (Bernardinų) bažnyčios paveikslas „Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai“. Tyrimai ir restauravimas“, in: *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*, 2011, t. 14, p. 134-147.

¹⁰⁹ VON DER GOLTZ Michael: „Varnishing application techniques“, in: *Conservation of easel paintings*, p. 635-636.

¹¹⁰ *Šv. Klara*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2000, rest. nr. 75/7365, restauratorė: Teresė Blažiūnienė.

[36], „Aušros Vartų švč. Marijos“¹¹¹ [22] ir „Senojo ir Naujojo testamento alegorijos“¹¹² [27] restauravimo dokumentacijose. Pastarojo paveikslo 1995 metų dokumentacijoje gana detalai aprašytas jo tapybinės dalies paviršius: „Lakas vidutinio storumo, vietomis patamsėjęs. Tačiau lako pašalinti negalima, nes laku darytos baigiamosios lesiruotės – tonuojančios, modeliuojančios ir retušuojančios. Paviršius nešvarus, padengtas dulkių ir suodžių sluoksniu, kuris tamsina paveikslo koloritą, o šešėliuose jau sunkiai įžiūrimas.“¹¹³ Šis aprašymas taip pat išskirtinis tuo, jog apibūdinant paveikslo būklę taip pat numatomos ir lako šalinimo rizikos, įvertinamas galimas jautriai atliktos tapybos pažeidimas.

Apibendrinant sukaupią restauruotų paveikslų įtikrinimo informaciją, galima daryti išvadą, kad restauravimo darbų dokumentavimas nedaug tepakito nuo XX amžiaus vidurio: išliko restauruotų paveikslų registravimo knygu, restauravimo ataskaitos/paso bei restauravimo protokolo formatai. Labiau keitėsi darbų fiksavimo apimtys bei akcentai. Laikui bėgant plėtėjo procesų apibūdinimai, daugėjo įvardijamų medžiagų bei metodų aprašų. Keitėsi ir vizualaus įamžinimo tendencijos, gausėjo nuotraukų, kurios liudija apie paveikslo būklę prieš restauravimą bei atliekamas procedūras.

Svarbią funkciją atliekantis paveikslo būklės prieš restaravimą aprašas – įtikrinimas, atskleidžia dažniausiai senuosiuose paveiksluose ant medinio pagrindo pasireiškiančias problemas. Nepaisant mechaniškai ir dirbtinai padarytų pakeitimų, kaip viena specifiškiausių šio tipo paveikslų skydo problemų yra įvairūs medienos įskilimai, perskilimai per visą ilgį ar lentų sujungimo atsipalaidavimas. Taip pat išskirtinė problema – biologiniai kenkėjai, kurie gali sukelti neigiamų kūrinių irimo padarinių. Tapybos sluoksnio problemos mažai kuo skiriasi nuo paveikslų tapytų ant kitų pagrindų, visgi aplinkos svyravimams jautrus medienos pagrindas sąlygoja įvairius tapybos sluoksnio praradimus visame tapybos plote bei aplink susidariusius medienos defektus. Atsižvelgiant į būklės prieš restauravimą aprašuose dažniausiai fiksuojamas problemas, galima daryti prielaidą, kad su tapybine dalimi susiję degradacijos procesai dažniausiai tampa esmine sąlyga pradėti kūrinių restauravimo darbus.

¹¹¹ *Aušros Vartų Švč. Marijos paveikslas* [patiksl.: *Aušros Vartų Dievo Motina*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1993, rest. nr. 70/6430, restauratoriai: Janina Bilotienė, Alfonsas Gudzevičius.

¹¹² *Senojo ir Naujojo testamento alegorija*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1995, rest. nr. 10/6570, restauratorius: Balys Pakštas.

¹¹³ *Ibid.*

2. PAVEIKSLAMS TAIKYTOS PROCEDŪROS

Restauravimo metodai – tai požiūrio į paveldo išsaugojimą atspindys. Naudojamos medžiagos ir technologijos bei kaip tai keitėsi metų tėkmėje gali nusakyti ne tik restauravimo technikų specifiškumą, bet ir vyraujančias kultūros vertybių išsaugojimo etikos tendencijas. Dokumentuose išvelgiamas restauratorių požiūrio kismas į tai, kaip svarbu yra užfiksuoti kiekvieną panaudotą ir naujai įterptą medžiagą bei kokia svarbi ši informacija gali būti ateityje. XX a. viduryje, kuomet sistemingai pradėta kaupti informacija apie paveikslams atliktus darbus, randami labai minimalūs aprašymai, kurie mažai tepasako apie tai, kaip paveikslas buvo tvarkomas ir kokios problemos kilo jo restauravimo metu. Bėgant metams sutinkama vis detalesnių ir sudėtingesnių atliktų procesų aprašų. Visgi negalima vienareikšmiškai teigti, kad aprašymo sudėtingumas atspindi realybėje atliktų darbų kompleksiskumą, kadangi ir sudėtingi procesai gali būti nedetalizuojami.

Tyrimo metu buvo išskirtos dvi restauravimo darbų kategorijos – medinio paveikslo pagrindo bei tapybos sluoksnio. Metodų taikymą grupuojant pagal pažeidimų pobūdį, skirtingos restauravimo procedūros lyginamos tarpusavyje bei stengiamasi suprasti, kodėl vienokie ar kitokie metodai buvo pasirinkti. Restauravimo procesai aptariami atsižvelgiant į jų pritaikymo dažnumą, naudotų medžiagų išskirtinumą ar pavienius dėmesio vertus atvejus. Aptariamas sudėtingas „Šv. Ambraziejaus“ [57] restauravimo procesas, atliktas autorės magistro baigiamojo darbo praktinės dalies metu.

Kai kurie paveikslo restauravimo dirbtuves per šį nagrinėtą laikotarpį nuo 1951-ųjų iki dabar buvo restauruoti ne kartą. Daugiausia į restauravimo dirbtuves grąžintas buvo Antonio Campi paveikslas „Šventosios moterys prie Kristaus kapo“ [44], kuris restauruotas net 6 kartus.¹¹⁴ Šis faktas gali byloti ne tik apie tam tikras tendencijas bei vis išskylančias neišspėstas šio paveikslo problemas, bet taip pat ir apie praėityje pritaikytus ir

¹¹⁴ *Trys Marijos* [patiksl.: *Šventosios moterys prie Kristaus kapo*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 1, 1954, rest. nr. 163/7.

Trys Marijos prie Kristaus kapo [patiksl.: *Šventosios moterys prie Kristaus kapo*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 2, 1967, rest. nr. 1351/70.

Trys Marijos prie Kristaus karsto [patiksl.: *Šventosios moterys prie Kristaus kapo*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 7, 1994, rest. nr. 15/6465.

Trys Marijos prie Kristaus kapo [patiksl.: *Šventosios moterys prie Kristaus kapo*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 8, 1997, rest. nr. 70/6830.

Trys Marijos prie Kristaus kapo [patiksl.: *Šventosios moterys prie Kristaus kapo*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 8, 1997, rest. nr. 103/6863.

Trys moterys prie Kristaus kapo [patiksl.: *Šventosios moterys prie Kristaus kapo*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 10, 2009, rest. nr. 13/8523.

nepasiteisinusius tvarkymo metodus, dėl kurių kūrinys turėjo būti pakartotinai tvarkomas praėjus sąlyginai nedideliam laiko tarpui. Tai skatina pabandyti kelti restauravimo metodų tvermės klausimą: kokie procesai buvo atliekami ir kokios medžiagos taikytos konkretaus kūrinio restauravimui praeityje ir ar šie metodai pasiteisino, ar jie buvo tinkamai parinkti, o galbūt atitinkamos procedūros pasireiškė tokiomis pat problemomis ateityje? Šiame skyriuje bandoma įsigilinti į tai, kas yra žinoma apie paveikslams ant medinio pagrindo atliktus procesus bei jiems panaudotas medžiagas, atsižvelgiama į jų chronologinį taikymą.

2.1. Medinio pagrindo restauravimas

Mediniam paveikslo pagrindui taikyti metodai yra siejami su ankstesniame skyriuje išvardintais pažeidimais – tai įvairūs medienos įskilimai ir perskilimai, lentų išlinkiai, mechaninis medienos struktūros susilpnėjimas, trūkstamos konstrukcinės dalys ir kita. Nors kiekvieno paveikslo istorija yra individuali ir kiekvienu atveju esami metodai bei jų veiksmingumas yra skirtingi, tačiau yra fiksuojami tendencingi jų restauravimo būdai. Pastebėta, kad su medienos konstrukcinėmis restauravimo problemomis susijusius darbus Gudyno restauravimo centre yra įprasta patikėti meninių baldų restauravimo skyriui, todėl tapybos restauratoriai gana retai užsiima su mediena susijusiais darbais. Dokumentacijose randami prieraišai „paveikslas atiduotas į medžio skyrių“, kur buvo atliekami konstrukciniai bei medienos konservavimo darbai. Dažnu atveju molbertinės tapybos restauravimo skyriuje saugomose dokumentacijose neaprašoma, kas būtent buvo atlikta ar kokios medžiagos buvo naudojamos medienos restauravimo skyriuje, kadangi meninių baldų restauravimo skyriaus restauratoriai taip pat pildo atskiras restauruotų paveikslų dokumentacijas, tačiau šie dokumentai nėra laikomi kartu su tapybos restauratorių sudarytais restauravimo pasais ir protokolais, o yra saugomi atskirai. Dėl susiklosčiusių logistinių sunkumų, nepavyko gauti dalies medžiagos, kuri buvo pildoma Prano Gudyno restauravimo centro meninių baldų bei molbertinės tapybos skyriuje, todėl nagrinėjami tik tie paveikslai, kurių restauravimo šaltinius pavyko surinkti. Lietuvos nacionalinio muziejaus bei Restauravimo tresto dokumentacijose darbų pasidalijimas nepastebėtas ir į restauravimo pasus šalia kitų atliekamų procedūrų įtraukta medžiaga apie paveikslo pagrindo restauravimą, jei jis buvo atliekamas.

Nors šio tyrimo metu nuo medinio skydo dedubliuoti paveikslai yra nenagrinėjami, bet verta paminėti šį įdomų fenomeną. Buvo rasti trys atvejai, kai tekstile užklijuoto medinio

skydo paveikslų drobė yra atskiriama nuo medienos pagrindo ir dubliuojama kita drobe. Tokie darbai užfiksuoti Rykantų „Čenstakavos Dievo Motinos“,¹¹⁵ „Penkios Kristaus žaizdos. Švč. Mergelė Marija Sopulingoji“¹¹⁶ bei „Šv. Mykolo Arkangelo“¹¹⁷ atvejais. Pastebėta, kad vėlesniuose paveikslų kataloguose ar kitokiuose šaltiniuose jie yra minimi jau kaip paveikslai ant tekstilinio pagrindo. Taigi savotiškai yra keičiama paveikslo techninė istorija apie jį praeityje veikusį medinį skydą. Žinoma, kai kurie tekstilinio pagrindo paveikslai originaliai galėjo būti tapyti ant drobės ir tik anksčiau vykusių restauravimų metu užtempti ant medinio skydo kaip taip minima „Šv. Mykolo Arkangelo“ dokumentacijoje.¹¹⁸ Vis dėlto, tai sužinoti ne visuomet įmanoma ir ši situacija įneša painumo, kadangi senesniuose kataloguose tas pats paveikslas pristatomas kaip tapytas ant medinio pagrindo, o vėlesniuose – tekstilinio.

2.1.1. Medinio pagrindo skilimų sutvarkymas

Viena dažniausių medinio paveikslo pagrindo problemų - įvairūs lentų skilimai. Siekiant išsaugoti pagrindo konstrukcinį vientisumą ir tvirtumą, pažeistos lentų jungtys ir skilimai turi būti kuo skubiau stabilizuojami. Jei šios procedūros yra per ilgai atidėliojamos, atskiros dalys gali savarankiškai išsikraipyti, o jas sujungus iš naujo, gali susidaryti banguotas pagrindo profilis arba dalys gali nebesusiliesti sudarydamos tarpus.¹¹⁹ Tikėtina, kad lentų perskilimai susiformuoja ilgainiui, todėl pirmiausia yra pastebimi įtrūkimai ar tarpeliai, kurie vėliau yra linkę plėstis dėl įvairių išorinių ar konstrukcinių priežasčių. Nagrinėjamos paveikslų restauravimo dokumentacijose neretai pastebima, kad medienoje atsiradę plyšiai yra užpildomi naudojant įvairias užpildo priemones. Idealiu atveju, pasirinktas užpildas yra fiziškai ir chemiškai inertiškas ir nejautrus drėgmės ir temperatūros pokyčiams. Naudojama užpildymo medžiaga turėtų pasižymėti geromis eksploatacinėmis savybėmis, atsparumu biologiniam užkrečiamumui, sudaryti gerą sukibimą su mediena bei išlikti grįžtama ir lengvai

¹¹⁵ Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu (Rykantų). Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, perdavimo akto nr. 15/2, 2015, restauratorė: Alma Valickienė.

¹¹⁶ Šis atvejis taip pat įdomus tuo, kad paveikslas buvo dvipusis – drobės buvo užklijuotos ant abiejų skydo pusių, o šiuo metu šie paveikslai yra traktuojami kaip du atskiri kūriniai.

Penkios Kristaus žaizdos. Švč. Mergelė Marija Sopulingoji (dvipusis). Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, rest. nr. 71/7361, 2000, restauratorius: Juozapas Blažiūnas.

¹¹⁷ Šv. Mykolas Arkangelas. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, nr. 2001 I-6, 2001, restauratorė: Margarita Šimelionyte.

¹¹⁸ *Ibid.*

¹¹⁹ ACKROYD Paul, *op. cit.*, p. 469-470.

pašalinama.¹²⁰ Kai mediniame objekte atsiranda trūkių užpildymo poreikis, prieš pasirenkant tinkamą medžiagą ar konkretų naudojimo būdą, patariama atsižvelgti į keletą klausimų. Pirma - ar užpildas atlieka konstrukcinę funkciją, ar reikalingas tik estetinis pagrindo kompensavimas? Antra – ar vietoje, kurią reikia užpildyti, yra prarastos medienos, ar tai yra tik skilimas, kurio krašteliai yra nutolę? Ir galiausiai: ar aplink esanti mediena yra tvirta, o galbūt sunykusi? Ar medžio tekstūra yra svarbi objekto vizualiniam vaizdui?¹²¹ Šie klausimai gali padėti apsisprendžiant, koks įskilimo užpildymo metodas tinkamiausias kiekvienai individualiai paveikslui spręsti.

Panagrinėkime konkrečius Lietuvos tapybos restauravimo istorijoje sutinkamus medinio pagrindo skilimo tvarkymo atvejus. 1985 metais Prano Gudyno restauravimo centre buvo atlikti reikšmingi restauravimo darbai Sapiegų „Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu“ [45] paveiksliui. Kadangi paveikslas prieš restauravimą buvo skilęs keliose vietose, tiek kompozicijos viduryje ties Madonos karūna, kaklu ir drabužiais, tiek ir paveikslo pakraščiuose, susidarę tarpeliai buvo užpildyti žuvų klijų, lininių siūlų bei medžio anglies mišiniu.¹²² Atitinkamu mišiniu buvo užpildyti įtrūkimai ir „Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai“ [40] restauravimo metu, 2008 metais. Tik čia mišinyje nenaudojami lininiai siūlai, o vietoj žuvų klijų, pasirenkami odos klijai. Šio paveikslui dokumentacijoje pagrindžiamas klijų ir anglies užpildo pasirinkimas: „Anglies miltelius, sumaišytus su šiltais vandeniniais 10% odos klijais, buvo lengviau įvesti pažeistose vietose dėl šiltų odos klijų mažesnio klampumo, o anglis pasirinkta dėl didesnio atsparumo drėgmei negu dažniausiai panašiais atvejais naudojamos medžio dulkės“.¹²³ Čia atkreipiamas dėmesys, kad anglies kaip užpildomosios medžiagos pasirinkimas yra rečiau naudojamas. Pastebėta, kad anglies mėginiai nebuvo įtraukti į tokio pobūdžio procedūrų užsienio specialistų tyrinėjimus,¹²⁴ todėl anglies taikymas yra gana unikalus ir rečiau naudojamas palyginus su kitų tipų užpildais. Labiau įprastas medienos miltų ir baltyminių klijų užpildas gana išsamiai aprašytas 2010 metais restauruoto paveikslui „Kristaus dėjimas į karštą“ [49] dokumentacijoje:

¹²⁰ *Ibid.*

¹²¹ PODMANICZKY Michael S.: „Structural Fills for Large Wood Objects: Contrasting and Complementary Approaches“, in: *Journal of the American Institute for Conservation*, 1998, t. 37, nr. 1, p. 111-116. ISSN: 0197-1360, 1945-2330.

¹²² *Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu (Sapiegų Madona)*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, rest. nr. 75/4475, 1985, restauratoriai: Alfonsas Gudzevičius, Elvyra Rugytė-Olubienė, Janina Bilotienė.

¹²³ *Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2011, rest. nr. 153/8442, restauratorės: Birutė Miškinienė, Žymantė Kasperavičienė.

¹²⁴ KRYG Paulina, MAZELA Bartłomiej, BRODA Magdalena: „Dimensional stability and moisture properties of gap-fillers based on wood powder and glass microballoons bei structural fills for large wood objects: contrasting and complementary approaches“, in: *Studies in Conservation*, 2020, t. 65:3, p. 142-151. ISSN: 0039-3630, 2047-0584.

Medinio pagrindo skylės ir išskėlimai užpildyti medžio miltais sumaišytais su 10% žuvų klijais (žuvų klijai su medumi 1:1 ir 4% antiseptiko P3-Triquat (AP)). Prieš tai vietas kelis kartus praklijinus 5-7% žuvų klijais (žuvų klijai su medumi 1:1 ir 4% antiseptiko P3-Triquat (AP)).¹²⁵

Gana įdomus pasirinkimas pastebėtas „Šv. Mikalojaus“ [50] restauravimo dokumentacijoje. Čia paveikslu pagrindo skylėms bei ištrupėjimams užpildyti pritaikyti du skirtingi klijų tipai. Iš vaizdinės pusės medienos netektys užpildytos su medžio miltais ir 10% triušio odos klijais, o iš nevaizdinės pusės panaudota sintetinės akrilinės dervos *Paraloid B-72* (30% etanolyje) ir medžio miltų mišinys.¹²⁶ Panagrinėjus 2019 metais atliktą tyrimą apie medienos miltų ir stiklo sferų pagrindu pagamintų tarpų užpildų matmenų stabilumą ir reakciją į drėgmę, galima tokį dviejų užpildų pasirinkimą pagrįsti argumentais, rastais šio tyrimo išvadose. Eksperimento metu buvo vertinamos užpildų paviršiaus apdailos savybės, tūrio stabilumas džiūvimo metu, vandens ir jo garų adsorbcija.¹²⁷ Baltyminių klijų¹²⁸ ir medienos miltų mėginys pasižymėjo geresnėmis apdailos savybėmis negu tokiais pačiomis proporcijomis išbandyti *Paraloid B-72* klijų ir medžio miltų mišiniai.¹²⁹ Tuo tarpu *Paraloid B-72* mėginiai dėl savo hidrofobinių savybių pasižymėjo mažesniu plėtimusi keičiantis aplinkos santykiniam drėgmeniui. Kadangi tyrimo tikslas buvo nustatyti medienos užpildų tinkamumą lauko sąlygomis, kai dideli drėgmės svyravimai yra neišvengiami, *Paraloid B-72* mėginiai išliko stabilūs visų bandymų metu, todėl net ir nepalankiomis sąlygomis ši medžiaga yra rekomenduojama naudoti tarpeliams užpildyti.¹³⁰ Stabilesnis *Paraloid B-72* ir medienos miltų mišinys, kuris panaudotas „Šv. Mikalojaus“ [50] restauravimo atveju tik nevaizdinei paveikslu pagrindo pusei užpildyti galimai buvo panaudotas užtikrinti lentų skydo stabilumą bet kokiomis aplinkos sąlygomis, o medžio miltų ir triušio odos klijų užpildas vaizdinei paveikslu pusei pasirinktas dėl geresnių vizualių parametrų bei suderinamumo su tapybos sluoksniui naudojamomis restauravimo medžiagomis.¹³¹

¹²⁵ *Kristaus dėjimas į karstą*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2014, paso nr. 821, restauratorės: Julija Riškutė, Lina Bindokaitė.

¹²⁶ *Šv. Mikalojus*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2018, reg. nr. 4/06, restauratorės: Vita Blažiūnienė, Julija Riškutė, Lina Bindokaitė.

¹²⁷ Tyrimo metu buvo išbandomi trijų tipų klijų akrilinės dervos Paraloid® B-72, hidroksipropil celiuliozės Klucel® G bei baltyminių odos klijų kartu su pušies medienos miltų bei stiklo mikrosferų įvairiomis proporcijomis.

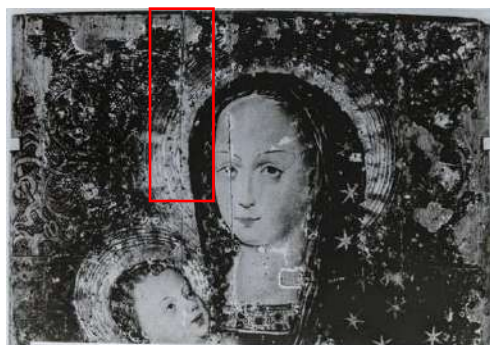
¹²⁸ Eksperimente naudoti karvės odos klijai.

¹²⁹ KRYG Paulina, MAZELA Bartłomiej, BRODA Magdalena, *op. cit.*

¹³⁰ *Ibid.*

¹³¹ „Šv. Mikalojaus“ paveikslu tapybos sluoksniui tvirtinti naudoti 5% žuvų klijai (sausų žuvų klijai santykiu su medumi 1:1 ir 4% antiseptiko P3-Triquat (AP) nuo sausų žuvų klijų masės), tapybos ištrupėjimų vietoms gruntuoti naudotas gruntas iš 8% žuvų klijų (sausų žuvų klijai santykiu su medumi 1:1 ir 4% antiseptiko P3-Triquat (AP) nuo sausų žuvų klijų masės), kreidos ir keleto lašų linų aliejaus, o gruntuotos vietos retušuotos

Taip pat atsiradusias ertmes tenka užpildyti ir kitokių pažeidimų atvejais. Vienas jų – skylutės, susidariusios po to, kai iš paveikslo pagrindo yra ištraukiamos vinys. Dažniausiai pastebimi įprasti ir jau minėti medienos netekčių užtaisymo būdai naudojant klijų ir medžio miltų mišinį. Dėl paveikslo aptaisų bei kitų metalinių papuošimų montavimo vaizdinėje pusėje esančios vinys yra šalinamos mechaniškai,¹³² jas ištraukiant replėmis. Kai vinukų nebeįmanoma ištraukti arba kai įvertinama, kad aplink esanti tapyba galėtų būti pažeista, yra bandoma pašalinti tik jų galvutes.¹³³ Kai kuriais atvejais pasitelkiami ir ultragarsiniai skalpeliai.¹³⁴ Kai kur aprašyta, kad kūrinyje palikti surūdiję vynukai apdorojami korozijos inhibitoriaus G-2 tirpalu,¹³⁵ kuris stabdo tolimesnį vinių rūdijimo procesą, o „Švč. Dievo Motina su Kūdikiu“ [34] paveikslo medienoje likusių vinių dalys prieš gruntuojant papildomai padengtos izoliuojančiu anglies ir polivinilbutiralo (PVB) mišinio sluoksniu.¹³⁶

7 pav. Ant ąžuolinių lentų tapyto paveikslo „Švč. Dievo Motina su Kūdikiu“ [34] įskilimui užpildyti panaudotas topolio medienos intarpas.

akvarele.

Šv. Mikalojus. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2018, reg. nr. 4/06, restauratorės: Vita Blažiūnienė, Julija Riškutė, Lina Bindokaitė.

¹³² Švč. Marija su Kūdikiu (*Tytuvėnų*). Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2013, rest. nr. 114/7744, restauratorius: Algimantas Vaineikis.

¹³³ Marija su Kūdikiu [patiksl.: Švč. Dievo Motina su Kūdikiu]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1999, rest. nr. 17/7067, restauratoriai: Teresė Blažiūnienė, Alfonsas Gudzevičius.

Šv. Mikalojus. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2018, reg. nr. 4/06, restauratorės: Vita Blažiūnienė, Julija Riškutė, Lina Bindokaitė.

Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu ir šv. Ona (šv. Ona pati trečia). Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2009, paso nr. 332, restauratorė: Daima Kondrataitė.

¹³⁴ Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu ir šv. Ona (šv. Ona pati trečia). Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2009, paso nr. 332, restauratorė: Daima Kondrataitė.

Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu. *Nukryžiuotasis su donatoriais* (dvipusis). Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2009, paso nr. 167, restauratorė: Daima Kondrataitė.

¹³⁵ Marija su Kūdikiu [patiksl.: Švč. Dievo Motina su Kūdikiu]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1999, rest. nr. 17/7067, restauratoriai: Teresė Blažiūnienė, Alfonsas Gudzevičius.

Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu ir šv. Ona (šv. Ona pati trečia). Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2009, paso nr. 332, restauratorė: Daima Kondrataitė.

Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu. *Nukryžiuotasis su donatoriais* (dvipusis). Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2009, paso nr. 167, restauratorė: Daima Kondrataitė.

¹³⁶ Marija su Kūdikiu [patiksl.: Švč. Dievo Motina su Kūdikiu]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1999, rest. nr. 17/7067, restauratoriai: Teresė Blažiūnienė, Alfonsas Gudzevičius.

Kai medienoje esantys praradimai, tarpai ar skylutės yra nedidelių matmenų (nuo 1 iki 3 mm) arba kai paviršiai yra nelygūs, dažniausiai naudojamas prieš tai minėtas įskilimų užtaisymo metodas, kurį sudaro užpildo medžiaga, surišta su klėjais. Susidarius didesniems tarpams (daugiau kaip 2-3 mm), taip pat naudojami medienos intarpai.¹³⁷ Tokie tarpelių bei skylučių užtaisymai yra estetiškai bei struktūriškai tinkami, vis dėlto, jų pritaikymas reikalauja tam tikro meistriškumo lygio. Praeityje, nepaisant gerų įgūdžių, restauratoriai taupydami laiką ir pastangas, medžio užpildą dažnai traktuodavo kaip intarsiją. Įstatant medžio gabalėlį šiuo metodu buvo aplyginami ir prarandami originalios kūrinio medienos krašteliai, todėl neišvengiamai prarandama dalis aplink esančio paveikslo pagrindo.¹³⁸ Medienos įterpimui į susidariusį plyšį iš esmės yra naudojami du variantai: kai kurie specialistai pirmenybę teikia medienai, kuri yra tapati paveikslo pagrindu, kad sutaptų medienos tankis, standumas ir reakcija į drėgmę. Kiti renkasi medieną, kuri yra lankstesnė ir minkštesnė už originalą.¹³⁹

Medienos įterpimo į plyšelius metodas užfiksuotas „Švč. Dievo Motinos su Kūdikiu“ [34] paveikslo restauravimo procese 1999-aisiais metais.¹⁴⁰ Viršutiniame kairiajame paveikslo ketvirtyje esančiam įskilimui užpildyti panaudotas minkštos topolio medienos intarpas [7 pav.], o kiti trūkiai buvo suklijuoti be kaištelių. Nevaizdinėje pusėje esančios skylutės nuo vinių taip pat buvo užtaisytos neįvardintos medienos kaištukais. Kadangi „Švč. Dievo Motinos su Kūdikiu“ [34] paveikslas yra tapytas ant ąžuolinių lentų skydo, tarpeliui užpildyti buvo pasirinkta minkštesnės negu originalas medienos intarpas, tokiu būdu traktuojant, kad šios medienos kaištukas geriau prisitaikytų ir mažiau pažeistų paveikslo pagrindą vykstant skydo judėjimui. Tuo tarpu Tytuvėnų „Marijos su Kūdikiu“ [39] restauravimo metu 2003-aisiais, priešingai, buvo pasirinktas tapačios medienos kaištelis.¹⁴¹ Dar kiek vėlesniame, 2008 metais atliktame paveikslo „Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai“ [40] restauravime taip pat panaudoti tapačios medienos intarpai. Čia į juodalksninio paveikslo skydo tarpelius buvo įterpamos juodalksnio medienos juostelės.¹⁴² Kadangi šie trys restauravimai vyko sąlyginai panašiu laiku¹⁴³ ir tose pačiose Prano Gudyno restauravimo

¹³⁷ ACKROYD Paul, *op. cit.*, p. 471.

¹³⁸ PODMANICZKY Michael S., *op. cit.*, p. 111-116.

¹³⁹ ACKROYD Paul, *op. cit.*, p. 471.

¹⁴⁰ *Marija su Kūdikiu* [patiksl.: *Švč. Dievo Motina su Kūdikiu*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1999, rest. nr. 17/7067, restauratoriai: Teresė Blažiūnienė, Alfonsas Gudzevičius.

¹⁴¹ *Švč. Marija su Kūdikiu (Tytuvėnų)*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2013, rest. nr. 114/7744, restauratorius: Algimantas Vaineikis.

¹⁴² *Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2011, rest. nr. 153/8442, restauratorės: Birutė Miškinienė, Žymantė Kasperavičienė.

¹⁴³ Restauravimai atlikti to pačio dešimtmečio ribose – 2000-aisiais, 2003-aisiais bei 2008-aisiais metais.

dirbtuvėse, galima daryti prielaidą, kad intarpo medienos tipo pasirinkimas yra individualus kiekvienu atveju.

2.1.2. Lentų sujungimo metodai

Atsijungusių paveiklo lentų sujungimo būdai taip pat yra gana individualūs, sudėtingi ir reikalaujantys meistriškumo. Stiprų ir lankstų lentų sujungimą lengviau pasiekti naudojant plonus klijų sluoksnius, todėl pakankamas sukibimo stiprumas yra reikalingas, nes apkrovos, tenkančios jungtims, yra didelės palyginti su mažais klijuojamo paviršiaus plotais. Sujungimams naudojamiems klijams yra keliami reikalavimai atlaikyti pastovias veikiančių jėgų apkrovas, pasižymėti fizišku ir chemišku inertiškumu, turėti palankias senėjimo savybes, būti kuo atsparesniems drėgmės ir temperatūros pokyčiams, sudaryti patvarias jungtis, pasižymėti patogumu jais dirbant, atitikti grįžtamumo principą bei būti netoksiškais. Tradiciškai naudojamų baltyminių klijų, kurių pagrindą dažniausiai sudaro odos ar kaulų klijai, naudojimas siekia šimtmečius ir šio tipo klijai buvo vieninteliai naudojami paveikslų ant medinio pagrindo skydų gamyboje bei tvarkyme iki XX a. trečiojo dešimtmečio, kuomet buvo pradėtos naudoti sintetinės alternatyvos. Daugybė XIII-XIV a. gerai išlikusių molbertinės tapybos pavyzdžių, kurių originalūs sujungimai suklijuoti gyvulinės kilmės klijais, liudija šių klijų ilgaamžiškumą.¹⁴⁴ Esminė kokybiško paveiklo lentų suklijavimo ir ilgaamžės jungties sąlyga yra išmanyti gyvūninių klijų savybes ir naudojimo principus. Tam, kad susidarytų patvari jungtis, klijai turi būti aukštos kokybės, o kljavimo metu jie turi būti karšti ir atitinkamo tirštumo, patalpa, kurioje dirbama, turėtų būti šilta, o jau sujungus klijuojamas dalis, jos turi būti tvirtai suspaudžiamos: „ (...) kad iš kljavimo siūlių ištryškę klijų likučiai su mažu iškilumu lengvai užlietų sujungimo siūlę“¹⁴⁵ [8 pav.].

8 pav. Nuskeltos Krekenavos „Švč. Mergelės Marijos su Vaikeliu“ [48] paveiklo dalies atkūrimas, priklijuojant pušies medžio detalę. Nuotraukoje matomas kljavimo procesas, kai spaustuvais suveržiama klijuojama dalis. Nauja detalė taip pat tvirtinta mediniais kvadratiniais kaiščiais.

¹⁴⁴ ACKROYD Paul, *op. cit.*, p. 472.

¹⁴⁵ GUDZEVIČIUS Alfonsas, *op. cit.*, p. 69.

Gyvūninės kilmės klijų panaudojimas užfiksuotas tvirtinant paveikslo lentas bei jų detales. Paveikslas „Angelas“ [29] į restauravimo dirbtuves pateko skilęs per autorinį klijavimą, tad restauravimo metu pagrindo dalys buvo suklijuotos kaulų klijais.¹⁴⁶ 10% kaulų klijai taip pat minimi „Kristaus dėjimo į karstą“ [49] pase, kur aprašomas naujos medinės detalės atstatymas nuskilusios kairės lentos dalyje.¹⁴⁷ Įdomu tai, kad kaulų klijai, lyginant juos su odos klijais, pasižymi mažesniu lankstumu, yra trapesni, turi prastesnes sukibimo savybes ir prastesnį stabilumą keičiantis santykiniam drėgniui, todėl paveikslų lentų suklijavimui rekomentuojami tinkamesnes savybes turintys odos klijai arba šių abiejų klijų mišiniai.¹⁴⁸ Ne gyvulinės kilmės, tačiau rečiau sutinkami sintetiniai klijai buvo pasirinkti suklijuoti atsipalaidavusioms lentoms bei medienos atplaišoms paveiksliui „Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu ir šv. Ona (Šv. Ona pati trečia)“ [42]. Čia pasirinktas 30% polibutilmetakrilato (PBMA, didelio klampumo) polimero tirpalas acetono ir ksileno (3:1) mišinyje.¹⁴⁹

Deja, bet kai kuriose aprašymuose nebuvo fiksuojama, kokie būtent klijai buvo naudojami sujungti lentas. Paveikslo „Madona ir kūdikėlis Jėzus su vėriniu“ [13] restauravimo dokumentacijoje tik paminima, kad paveikslas sutvirtinimo darbams yra atiduotas „į medžio skyrių“,¹⁵⁰ Tytuvėnų „Švč. Mergelės Marijos su Vaikeliu“ [39] atveju pažymima, kad visi klijavimo darbai buvo atliekami naudojant gyvulinės kilmės klijus.¹⁵¹ „Šv. Kazimiero trimis rankomis“ [17] paveikslo atveju klijai neminimi, bet aprašyta, kad lentų klijavimo krašteliai prieš tepant klijus buvo subraižyti dantobliu dėl geresnio klijų sukibimo.¹⁵² Kadangi jungties vietų pašaušimas prieš suklijavimą pagerina klijų skvarbumą ir suklijavimo stabilumą,¹⁵³ tikėtina, kad tokiu būdu jungtys buvo paruošiamos ir kituose nagrinėtuose atvejuose, tačiau tai nebuvo akcentuota. Na, o tiek „Švč. Dievo Motina su

¹⁴⁶ *Angelas*. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1999, rest. nr. 34/7334, restauratorius: Algimantas Vaiveikis.

¹⁴⁷ *Kristaus dėjimas į karstą*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2014, paso nr. 821, restauratorės: Julija Riškutė, Lina Bindokaitė.

¹⁴⁸ SCHELLMANN Nanke C.: „Animal glues: a review of their key properties relevant to conservation“, in: *Studies in conservation*, 2007, t. 52, p. 58-59.

¹⁴⁹ *Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu ir šv. Ona (šv. Ona pati trečia)*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2009, paso nr. 332, restauratorė: Daima Kondrataitė.

¹⁵⁰ *Madona su Kūdikiu* [patiksl.: *Madona ir Kūdikėlis Jėzus su vėriniu*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1985, rest. nr. 33/4433, restauratorė: Janina Bilotienė.

¹⁵¹ VAINEIKIS Algimantas: „Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos bažnyčios didžiojo altoriaus paveikslo Dievo Motina su kūdikiu vaizdo ir medžiaginės struktūros transformacijos“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 2009, t. 52, p. 31-46. ISSN: 1392-0316.

¹⁵² *Šv. Kazimieras su trim rankom* [patiksl.: *Šv. Kazimieras Trirankis*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1982, ap. 3685, restauratorius: Alfonsas Gudzevičius.

¹⁵³ GUDZEVIČIUS Alfonsas, *op. cit.*, p. 69.

Kūdikiu“¹⁵⁴ [34], tiek ir Krekenavos „Švč. Mergelės Marijos su Vaikeliu“¹⁵⁵ [48] paveikslų restauravimo atvejais sujungimo kljai taip pat neįvardijami, bet paminėta, kad tvirtinant lentas buvo panaudota medinių kaiščių sistema.

Kaip ir mediniai kaišteliai, taip ir dvigubos trapecijos sankabos - įlaidai, dar vadinamos „kregždžių uodegomis“, yra skirtos papildomai sustiprinti paveikslo lentų jungtį. Iki XVI a. Italijoje bei Šiaurės Europoje „kregždžių uodegų“ tipo sankabos buvo naudojamos lentas sujungti dar skydo gamybos metu. Tokiu atveju jos buvo naudojamos vaizdinėje paveikslo pusėje kaip tai yra užfiksuota „Aušros Vartų švč. Mergelės Marijos“ [22] paveikslo vaizdinės pusės apačioje.¹⁵⁶ Nevaizdinėje pusėje esančios sankabos dažniausiai jau yra įterptos praeities restauravimų metu.¹⁵⁷ Šios jungtys daromos iš kietesnės medienos, nevaizdinėje paveikslo pusėje skersai plaušo išdrožiant „lizdus“ ir į juos kartu su kljais įspaudžiant sankabas.¹⁵⁸ „Kregždžių uodegų“ sutvirtinimai panaudoti „Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu ir šv. Ona (Šv. Ona, pati trečia)“ [42] paveikslo pagrindo restauravimo metu, čia iš nevaizdinės pusės matomos keturios sankabos, kurios skirtos prilaikyti skydo lentas, kad jos negrižtų į pirminę, prieš restauravimą buvusią, deformacijos poziciją [9 pav.].¹⁵⁹ Į Tytuvėnų „Švč. Marijos su kūdikiu“ [39] paveikslo ažuolinį skydą įklijuota 14 vienetų klevo medienos sankabų. Jos išdėstytos apatinėje ir viršutinėje paveikslo dalyse.¹⁶⁰ Net 30 juodalksnio įlaidų panaudota restauruojant paveikslo „Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai“ [40] pagrindą [10 pav.]. Čia juodalksninio paveikslo skydo lentų siūlių srityse buvo padaryti 20 mm įgilinimai ir tose vietose įklijuotos „kregždžių uodegos“. Kadangi naujųjų įlaidų medienos tonas yra ženkliai šviesesnis, jie buvo tonuoti vandenine dažyve tam, kad būtų suteiktas estetiškai vientisas nevaizdinės pusės vaizdas.¹⁶¹ Visais trim - „Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu ir šv. Ona (Šv. Ona, pati trečia)“ [42], Tytuvėnų „Marijos su kūdikiu“ [39] ir „Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai“ [40] – atvejais, kai paveikslai praeityje dar nebuvo tvirtinti sankabomis, būklės prieš restauravimą aprašuose fiksuojama, kad skydo

¹⁵⁴ *Marija su Kūdikiu* [patiksl.: *Švč. Dievo Motina su Kūdikiu*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1999, rest. nr. 17/7067, restauratoriai: Teresė Blažiūnienė, Alfonsas Gudzevičius.

¹⁵⁵ *Švč. Mergelė Marija su Vaikeliu (Krekenavos)*. Kilnojamosios kultūros vertybės restauravimo pasas, 2015, rest. nr. 196/9186, restauratoriai: Janina Bilotienė, Arūnas Baublys, Rimvydas Derkintis.

¹⁵⁶ *Aušros Vartų Švč. Marijos paveikslas* [patiksl.: *Aušros Vartų Dievo Motina*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1993, rest. nr. 70/6430, restauratoriai: Janina Bilotienė, Alfonsas Gudzevičius.

¹⁵⁷ WADUM Jørgen, STREETON Noëlle: „History and use of panels or other rigid supports for easel paintings“, in: *Conservation of easel paintings*, p 93.

¹⁵⁸ GUDZEVIČIUS Alfonsas, *op. cit.*, p. 191.

¹⁵⁹ KONDRATAITĖ Daima: „Paveikslas „Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu ir šv. Ona (Šv. Ona pati trečia)“, in: *Restauravimo metodika*, 2012, t. 6. p. 99-101. ISSN: 1648-0562.

¹⁶⁰ *Švč. Marija su Kūdikiu (Tytuvėnų)*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2013, rest. nr. 114/7744, restauratorius: Algimantas Vaineikis.

¹⁶¹ VARNAS Darius, *op. cit.*, p. 181.

lentos yra išsigaubusios ir deformuotos. Tai tapo priežastimi pritaikyti šį „kregždžių uodegų“ metodą, skirtą užtvirtinti lentų stabilumą ir stabdyti jų deformaciją. Na, o „Švč. Dievo Motina su Kūdikiu“ [34] paveikslas į restauravimo dirbtuves atkeliavo jau su praeityje įklijuotomis „kregždžių uodegomis“. Nors aprašyme neminima, ar lentos buvo išsigaubusios, tačiau įvardinta daugelyje vietų skilusi mediena. Tai, tikėtina, yra pagrindo suvaržymo pasekmė, kadangi iš nevaizdinės pusės paveikslo judėjimą ribojo sankabos, o iš vaizdinės – prikalti metaliniai apkaustai. Atliekant restauravimą, šiuo atveju „kregždžių uodegos“ buvo atstatytos ir į ažuolinį paveikslo skydą įklijuoti buko medienos įlaidai.¹⁶²

9 pav. Nevaizdinė paveikslo „Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu ir šv. Ona“ [42] pusė po restauravimo. Matomi keturi „kregždžių uodegų“ sankabų įtvirtinimai ties lentų įtrūkimais.

10 pav. Nuotraukoje matomi šviesesnės medienos restauravimo metu įstatytos „kregždžių uodegų“ sankabos paveikslo „Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai“ [40] nevaizdinėje pusėje.

Kaip jau minėta, paveikslo „Švč. Dievo Motina su Kūdikiu“ [34] atveju paveikslo pagrindas jau anksčiau buvo sutvirtintas „kregždžių uodegomis“, o nuotraukoje prieš restauravimą matomi aplink šias sankabas susidarę lentų įtrūkimai.¹⁶³ Tokie pat požymiai pastebėti ir prieš restauravimą darytose „Šv. apaštalo Pilypo“ [14] paveikslo nuotraukose, kur matoma, kad pagrindas jau buvo tvirtintas tokio tipo sankabomis praeityje.¹⁶⁴ Pastebima, kad tokios sankabos prilaiko lentų deformacijas, tačiau susidarius didesniems stresams aplink sutvirtinimą, kyla medienos įtrūkimo grėsmė. Įlaidai pradeda varžyti medienos judėjimą ir tampa pleištais naujiems įskilimams. Taigi šios „kregždžių uodegų“ sankabos yra veiksmingas sutvirtinimas, kai reikia išlaikyti paveikslo lentų plokštumos stabilumą, tačiau

¹⁶² *Marija su Kūdikiu* [patiksl.: *Švč. Dievo Motina su Kūdikiu*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1999, rest. nr. 17/7067, restauratoriai: Teresė Blažiūnienė, Alfonsas Gudzevičius.

¹⁶³ *Ibid.*

¹⁶⁴ *Apaštalas Pilypas*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1985, rest. nr. 72/4472, restauratorius: Balys Pakštas

bėgant laikui ir vykstant reikšmingesniems medienos judėjimams, įlaidai gali tapti papildoma grėsme susidaryti naujiems lūžiams.

Jau išsigabusias ar kitaip deformuotas lentas ne visuomet įmanoma sujungti dėl pakitusio erdvinio išsidėstymo. Tokiais atvejais, dar prieš pradėdant lentų sujungimo procedūras, lentas galima bandyti ištiesinti pasitelkiant drėgmę – stengiamasi padidinti drėgmės kiekį medienoje, kad ji taptų lankstesnė spaudimui ir poveikslą būtų galima grąžinti į kuo vientisesnę plokštumą. Tokiu būdu pagrindo skydas tiesintas „Šv. Kazimiero Trirankio“ [17] paveikslu restauravimo metu. Prieš tai dvi paveikslu pagrindą sudarančios lentos buvo atskilusios viena nuo kitos ir išsigaubė nevienodai.¹⁶⁵ Aprašyme drėgmės panaudojimas nepaminėtas, tačiau Sapiegų „Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu“ [45] paveikslu lentų išlinkimas taip pat buvo koreguojamas: „Buvo tiesinamos lentos. Įskilimų vietose pritvirtinti medvaržčiais tašeliai. Ant buvusių ir naujų tašelių medvaržčiais pritvirtinimui prisuktos U formos aliuminijaus konstrukcijos, kurios medžiui leidžia trauktis ir plėstis.“¹⁶⁶ Abiejais atvejais būklės fiksacijoje prieš restauravimą buvo pažymėta, kad lentos deformuotos ir išsigabusios.

2.1.3. Biologinių kenkėjų bei medienos irimo padarinių eliminavimas

Dažnai poveikslams taikomos ir pirminėje restauravimo stadijoje atliekamos procedūros yra skirtos pašalinti ar sustabdyti irimo procesus, kuriuos sukelia biologiniai kenkėjai. Mikroorganizmų įtaka poveikslui gali būti ne tik vizuali – šio tipo užterštumas paskatina medienos irimą, lemia tapybos sluoksnių sukibimo pablogėjimą, papildomas nepageidaujamas chemines reakcijas,¹⁶⁷ todėl vos tik atlikus gamtamokslinius tyrimus ir nustatčius, kad poveikslas yra užkrėstas, taikomi dezinfekavimo metodai. Buvo įprasta naudoti *Katamino AB* 5% etanolio tirpalą, kuris vatos tamponėliais buvo tepamas poveikslu nevaizdinėje pusėje. Dezinfekavimas *Kataminu AB* yra užfiksuotas daugelyje dokumentacijų. Išimtytys – poveikslas „Jaučio skerdiena“ [10], kurio nevaizdinė pusė

¹⁶⁵ Šv. Kazimieras su trim rankom [patiksl.: Šv. Kazimieras Trirankis]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1982, ap. 3685, restauratorius: Alfonsas Gudzevičius.

¹⁶⁶ Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu (*Sapiegų Madona*). Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, rest. nr. 75/4475, 1985, restauratoriai: Alfonsas Gudzevičius, Elvyra Rugytė-Olubienė, Janina Bilotienė.

¹⁶⁷ PETERSEN Karin, KLOCKE Jens: „Understanding the deterioration of paintings by microorganisms and insects”, in: *Conservation of easel paintings*, p. 693-697.

dezinfekuota 3% spiritiniu tirpalu,¹⁶⁸ ir „Šv. Klaros“¹⁶⁹ [36] bei bei Tytuvėnų „Marijos su Kūdikiu“¹⁷⁰ [39] paveikslai, kurie dezinfekuoti 5% *Etonijaus*¹⁷¹ vandeniniu tirpalu. Taip pat papildomai 7% natrio fluorida tirpalu dezinfekuota smarkiai kinivarpu pažeista „Aušros Vartų Dievo Motinos“ [22] paveikslo dalis.¹⁷² *Kataminas AB*, priklausantis ketvirtinių amonio junginių klasei, buvo laikomas efektyvia ir patogia priemone naikinti mikroorganizmams, tačiau senkant šio preparato atsargoms ir netekus galimybių jį gauti, teko ieškoti kitų medžiagų, kurios pasižymėtų tinkamu biocidiniu stiprumu bei atitiktų kitus reikalavimus, susijusius su nekenksmingumu meno kūriniam: medžiaga turi būti tirpi vandenyje ar vandens-alkoholio mišinyje, tirpalo pH turi būti neutralus ar silpnai rūgštinis, veikioji tirpalo koncentracija turėtų būti maža (ne daugiau kaip 5%), netoksiška žmogui, sendamas junginys neturėtų kisti ir kenkti meno kūriniai. Po atliktų bandymų kaip tinkamiausia alternatyva buvo pasirinktas antiseptikas *P3-Triquant*¹⁷³ ir jau nuo 2003 metų šios dezinfekavimo priemonės naudojimas aptinkamas molbertinės tapybos restauravimo dokumentacijose.¹⁷⁴ Kiek vėliau, nuo 2014 metų, aprašymuose minimos ir spiritinės servetėlės.¹⁷⁵

Kitas specifiskai tik paveikslams ant medinio pagrindo būdingas biologinis užkrėstumas – tai vabzdžiai, kurie graužia ir ardo paveikslo pagrindo medieną. Nors

¹⁶⁸ *Skerdiena* [patiksl.: *Jaučio skerdiena*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 5, 1983, rest. nr. 298/2980.

¹⁶⁹ *Šv. Klara*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2000, rest. nr. 75/7365, restauratorė: Teresė Blažiūnienė.

¹⁷⁰ *Šv. Marija su Kūdikiu (Tytuvėnų)*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2013, rest. nr. 114/7744, restauratorius: Algimantas Vaineikis.

¹⁷¹ Ketvirtinės amonio druskos tirpalas.

BUBINIENĖ Irena: „Taikomosios dailės muziejaus archeologinių rūšių dezinfekcija“, in: *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*. 2001, nr. 4, p. 209-212.

¹⁷² *Aušros Vartų Šv. Marijos paveikslas* [patiksl.: *Aušros Vartų Dievo Motina*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1993, rest. nr. 70/6430, restauratoriai: Janina Bilotienė, Alfonsas Gudzevičius.

¹⁷³ BUBINIENĖ Irena, VEDRICKIENĖ Laima: „Biocidai archeologinei odai“, in: *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*. 2005, nr. 6, p. 124-130.

¹⁷⁴ *Šv. Marija su Kūdikiu (Tytuvėnų)*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2013, rest. nr. 114/7744, restauratorius: Algimantas Vaineikis.

Šv. Mikalojus. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2018, reg. nr. 4/06, restauratorės: Vita Blažiūnienė, Julija Riškutė, Lina Bindokaitė.

Kristaus dėjimas į karstą. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2014, paso nr. 821, restauratorės: Julija Riškutė, Lina Bindokaitė.

Marija su Kūdikiu [patiksl.: *Nekaltojo Prasiidėjimo Šv. Mergelė Marija*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2015, perdavimo akto nr. 15/3, restauratorė: Eglė Ševčenkienė.

Šv. Dievo Motina su Kūdikiu (Kaltanėnų). Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2018, perdavimo akto nr. 18/019, restauratorė: Alma Valickienė.

¹⁷⁵ *Šv. Mergelė Marija su Kūdikiu (Sapiegų Madona)*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2014, restauratorė: Alma Valickienė.

Mūšis. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 11, 2019, rest. nr. 77/9567.

Šv. Dievo Motina su Kūdikiu (Kaltanėnų). Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2018, perdavimo akto nr. 18/019, restauratorė: Alma Valickienė.

dokumentacijose pakankamai dažnai minimi medgraužių pažeisti paveikslai, tačiau tarp nagrinėjamų dokumentacijų rasti tik du paveikslo desinsekcijos aprašymai, kai vabzdžiai buvo naikinami.¹⁷⁶ Itin kritinės būklės į restauravimo dirbtuves perkeltas „Šv. Mikalojaus“ [50] paveikslas buvo smarkiai pažeistas medienos kenkėjų, ypač viršutinėje paveikslo dalyje. Tose vietose, kur mediena labiausiai pažeista, pagrindas buvo netekęs tvirtumo, tapo lengvai pažeidžiamas, trupantis. Šiai problemai spręsti buvo taikomas desinsekcinis metodas, kuomet paveikslas yra patalpinamas į uždara kamerą – nevaizdinėje pusėje užtepamas insekticidas *Hylotox Q*, tuomet visas paveikslas sandariai suvyniojamas į polietileno plėvelę ir paliekamas parai. Vabzdžių naikinimo procesas buvo kartojamas kelis kartus.¹⁷⁷ Taip pat 2014 metais desinsekuotas buvo Sapiegų „Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu“ [45] paveikslo vidinis rėmas po to, kai jis buvo nuimtas nuo paveikslo. Čia *Hylotox Q* buvo injektuojamas lokaliai į vabzdžių išgraužtas skylutes. Dokumentacijoje niekur neminima, ar pats paveikslas galėjo būti užkrėstas vabzdžiais, taip pat panašios problemos neužfiksuotos ankstesnio paveikslo restauravimo metu, kuris buvo atliktas 1985 metais. Galbūt paveikslo vidinio rėmo desinsekcija atlikta profilaktiškai, o galbūt paveikslo konstrukcija tapo užkrėsta po to, kai po 1985-ųjų metų restauravimo paveikslas buvo perkeltas į Goštautų koplyčią, esančią Vilniaus Šv. vysk. Stanislovo ir šv. Vladislovo arkikatedroje. Čia jis buvo eksponuojamas iki 2014 metų, kai buvo nuspręsta jį vėl restauruoti dėl avarinės dažų sluoksnio būklės.¹⁷⁸

Kuomet dėl vabzdžių išgraužtų tunelių ar kitokių irimo priežasčių, mediena praranda tvirtumą, paveikslo lentos yra sotinamos konsoliduojančiomis medžiagomis, kurios atstato pagrindo stabilumą. Medžiagos, kurios yra naudojamos šiai procedūrai, turi atitikti tam tikrus kriterijus. Visų pirma, naudojamas konsolidantas turėtų veiksmingai sustiprinti medieną ir išlikti stabilus bėgant metams. Taip pat ši priemonė turėtų pasižymėti geromis skvarbos savybėmis, nekenkti tapybos sluoksniui, džiūstant nesudaryti papildomos grėsmės naujiems įskilimams, naudojamas tirpiklis turėtų kuo mažiau brinkinti medieną, o panaudota medžiaga neturėtų būti kliūtis restauravimams ateityje.¹⁷⁹ Paveikslo tvirtinimas sotinant medieną papildomomis medžiagomis vyksta iš nevaizdinės pusės ar medinio skydo kraštų. Tokiu būdu daugiausia paveikslų buvo sotinta polietilenglikolio (PEG)¹⁸⁰ tirpalu. Sotinant paveikslo pagrindą su šiuo polimeru užpildomos medienos mikroertmės. Polietilenglikolis

¹⁷⁶ Spėjama, kad kitais atvejais paveikslai medgraužių buvo pažeisti praicityje, todėl jiems taikyti desinsekcija nebebuvo prasmės.

¹⁷⁷ Šv. Mikalojus. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2018, reg. nr. 4/06, restauratorės: Vita Blažiūnienė, Julija Riškutė, Lina Bindokaitė.

¹⁷⁸ Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu (*Sapiegų Madona*). Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2014, restauratorė: Alma Valickienė.

¹⁷⁹ ACKROYD Paul, *op. cit.*, p. 475.

¹⁸⁰ Sintetinė, didelės molekulinės masės medžiaga, etileno oksido ir etilenglikolio sąveikos produktas.

vandenilniais ryšiais susisieja su medienos komponentais ir pastebėta, kad ši sąveika lėtina senėjimo procesus konservuotoje medienoje.¹⁸¹ Taip pat gilinantis į konkrečius restauravimo atvejus atkreiptas dėmesys, kad skiriasi tirpikliai, kurie buvo naudojami sotinti paveikslams su PEG tirpalais, bei jų koncentracijos. Restauruotų paveikslų registracijos knygoje pažymėta, kad paveikslas „Angelas“ [28] triskart buvo sotinamas spiritiniu PEG tirpalu, pradedant nuo 9% ir didinant koncentraciją iki 10%,¹⁸² na, o gana detalai aprašytas kito „Angelo“ [29] paveikslo tvirtinimas PEG, kuris tirpintas vandens ir etanolio mišinyje:

„(...) lenta iš nugarinės pusės sotinama polietilenglikolio 8% tirpalu. Naudota 40g polietilenglikolio ir 250g vandens ir 250g etilo alkoholio, įdėta 4g natrio fluorida (4% dezinfekcinė medžiaga). Lenta tepama šiltu tirpalu 2 kartus po kiekvieno karto leidžiant pilnai išdžiūti. Vėliau lenta du kartus tepama 10% polietilenglikolio tirpalu (tą pačia dieną). Lenta buvo sutvirtinta tol, kol nebegėrė tirpalo.“¹⁸³

„Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu ir šv. Ona (Šv. Ona pati trečia)“ [42] paveikslą pasirinkta sotinti taip pat su PEG tirpalu, kurio tirpikliai – distiliuotas vanduo ir etanolis – naudoti tokiu pat 1:1 santykiu. Šiam paveikslui tvirtinti pasirinkta mažesnė 5% PEG koncentracija, bet taip pat po medienos sotinimo procedūros nevaizdinė paveikslo pusė padengta apsaugine danga, sudaryta iš 3% vaškų mišinio (PV-200 ir PV-20 (1:1)) terpentine.¹⁸⁴ Neužtenka duomenų įvertinti, kas galėjo turėti įtakos šių skirtingų koncentracijų ir tirpiklių pasirinkimui, vis dėlto yra žinoma, kad žemesnės koncentracijos tirpalai yra linkę skverbtis giliau į medieną, tokiu būdu užtikrinant, kad mediena bus sutvirtinta ne vien paviršiuje. Taip pat ir tirpiklių pasirinkimas lemia PEG medžiagos skvarbumą – tirpalai su greitai garuojančiu etilo alkoholiu mažiau įsiskverbia į medieną palyginus su mišriais etanolio ir vandens tirpikliais.

Šį įprastai naudotą PEG sotinimo tirpalą pamažu pakeitė geresnėmis savybėmis pasižyminčios akrilinės dervos. 2008 m. išsamūs bandymai atlikti prieš tvirtinant paveikslo „Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai“ [40] smarkiai suirusį ir mechaninį tvirtumą praradusį pagrindą. Svarstyta naudoti jau minėtą stambiamolekulinio polietilenglikolio tirpalą, kuris yra tinkamas tiek šlapiam, tiek ir sausam medienai tvirtinti, arba pasirinkti akrilinį polimerą,

¹⁸¹ LUKŠIENĖNĖ Janina, MAKUŠKA Ričardas: „Sintetiniai polimerai – dailininkų ir restauratorių medžiagos“, in: *Muziejinių rinkinių priežiūra. II dalis. Meno kūrinių restauravimo etiniai ir estetiniai principai*, p. 313–316.

¹⁸² *Arkangelas* [patiksl.: *Angelas*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 8, 1999, rest. nr. 23/7323.

¹⁸³ *Angelas*. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1999, rest. nr. 34/7334, restauratorius: Algimantas Vaiveikis.

¹⁸⁴ *Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu ir šv. Ona (šv. Ona pati trečia)*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2009, paso nr. 332, restauratorė: Daima Kondrataitė.

naudojamą sotinant sausą medieną. Po Prano Gudyno restauravimo centro Mokslinių tyrimų skyriuje atliktos analizės, nuspręsta paveikslą sutvirtinti ir stabilizuoti 10% n-polibutilmetakrilato (*Plexisol P550-40*) tirpalu, ištirpintu acetono ir propilo alkoholio mišinyje santykiu 1:1. Tyrimo metu nustatyta, kad mediena, prisotinta *Plexisol P550-40* organiniuose tirpikliuose, mažiau reaguoja į aplinkos drėgmės svyravimus ir tokiu būdu yra palaikomas medinio pagrindo ilgalaikis stabilumas.¹⁸⁵ Taip pat akrilinė derva buvo panaudota tvirtinant itin jautrų ir smarkiai suirusį „Šv. Mikalojaus“ [50] paveikslo skydą. Čia pasirinktas metilakrilato ir etilmetakrilato kopolimero *Paraloid B-72* etanolio tirpalas, kuris buvo tepamas teptuku iš nevaizdinės pusės ir keliskart kartojant procedūrą palaipsniui buvo didinama koncentracija nuo 3% iki 8%. Viršutinė, labiau pažeista, paveikslo dalis sotinta daugiau kartų.¹⁸⁶ Įdomu tai, kad per septyniasdešimt stebėjimo metų, lyginant su kitomis paveikslų medinių pagrindų sotinimo medžiagomis, būtent akrilinės dervos pasižymėjo kaip stabilios ir tinkamiausios šiai restauravimo procedūrai.¹⁸⁷

2.2. Tapybos sluoksnio restauravimas

Tapybos sluoksnio restauravimo procedūros daugeliu atveju yra tapačios toms, kurios yra plačiai taikomos paveikslams ant tekstilinio ar kitokio pagrindo. Tai tapybos tvirtinimo, paviršiaus nešvarumų valymo, lako ploninimo, užtapymų šalinimo, retušavimo, lakavimo bei kitos procedūros. Dėl šios temos platumo, tyrime stengiamasi apžvelgti tik tendencingiausias procesus bei pabrėžti rečiau naudojamus ar specifiskai su mediniu paveikslo pagrindu susijusius metodus.

2.2.1. Tapybos tvirtinimas

Paveikslui patekus į restauravimo dirbtuves, dažnai jo tvarkymas prasideda nuo tapybos sluoksnio sutvirtinimo. Pastebėta, kad trupantis dažų sluoksnis tampa vienu pagrindinių indikatoriumi, kuris nusako paveikslo tvarkymo būtinumą. Jei tapybos būklė nėra kritinė, ši procedūra atliekama ir vėlesnėje darbų eigoje, neretai ir kartojama keliskart, kol

¹⁸⁵ VARNAS Darius, *op. cit.*, p. 179-183.

¹⁸⁶ Šv. Mikalojus. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2018, reg. nr. 4/06, restauratorės: Vita Blažiūnienė, Julija Riškutė, Lina Bindokaitė.

¹⁸⁷ ACKROYD Paul, *op. cit.*, p. 475.

įsitikinama, kad tapyba yra pakankamai sutvirtėjusi. Procedūros paskirtis – užtikrinti, kad tapybinis sluoksnis būtų maksimaliai išsaugotas, o ryšys tarp jo ir pagrindo būtų atstatytas. Dažų ir grunto sluoksnio trupėjimas gali būti siejamas su rišamųjų medžiagų sunykimu, kai sukibimas tarp sluoksnių dėl senėjimo ar kitų veiksnių tampa per silpnas. Kita galima priežastis yra susijusi su medinio paveikslo pagrindo hidroskopiškomis savybėmis. Pakilęs ar prarastas dažų sluoksnis, kryptingai sudarantis medienos tekstūrą atitinkantį tinklą, yra siejamas su pagrindo judėjimu. Medienos savybė sugerti ir atiduoti drėgmę gali paveikti klijų ar grunto sluoksnius, sukeldama sluoksnių tarpusavio sukibimo defektą.¹⁸⁸

Klijai, skirti sutvirtinti sukibimą praradusį tapybos sluoksnį, yra parenkami atsižvelgiant į suderinamumą su tapybos technika. Aliejiniams dažais tapytus paveikslus įprasta tvirtinti vandenyje tirpintais baltyminių, žuvų ar triušų odos, klijais įvairiomis koncentracijomis, svyruojančiomis nuo 3% iki 8%. Klijų sudėtis kartais papildoma nedideliais kiekiais antiseptiko¹⁸⁹ bei medaus. Kai kuriais atvejais, norint pagerinti klijų skvarbumą, dažų paviršius prieš tvirtinant papildomai tepamas etanoliu¹⁹⁰ arba terpentinu.¹⁹¹ Dokumentacijose randami ir skirtingi tvirtinimo metodai. Vienas jų, kai klijai tiesiogiai tepami ant paviršiaus arba išvirkščiami po pakilusiu dažų sluoksniu, kitas – kai kartu su klijais naudojami tvirtinimui skirti popieriaus lakštai.

Paveikslo tapybos tvirtinimo principas iš esmės nesikeitė nuo XX amžiaus vidurio. Nors ankstyvuosiuose restauruotų paveikslų dokumentuose gana lakoniškai aprašomi restauravimo darbai, visgi jau ir 1952 metais minimas rūkomojo popieriaus panaudojimas tvirtinant paveikslo „Trojos gaisras“ [6] tapybą.¹⁹² Rūkomojo ir mikalentinio popieriaus naudojimas, anksčiau taip pat vadintas „profilaktika“, išliko aktualus iki šių dienų ir yra dažnai sutinkamas tapybos tvirtinimo aprašymuose.

Pastebima, kad sudėtingas tapybos tvirtinimo procedūras tenka atlikti paveikslams, kurie į restauravimo dirbtuves pateko jau su praeityje užklijuotu rūkomuoju ar mikalentinu

¹⁸⁸ YOUNG Christina: „The painted surface and interface“, in: *The conservation of panel paintings and related objects*, p. 77.

¹⁸⁹ Į klijų sudėtį dedamas antiseptikas kito atitinkamai kaip ir anksčiau minėtos paveikslo pagrindo dezinfekavimo medžiagos – *Kataminą AB* ilgainiui pakeitė *P3-Triquant*.

¹⁹⁰ Švč. *Mergelė Marija su Kūdikiu ir šv. Ona (šv. Ona pati trečia)*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2009, paso nr. 332, restauratorė: Daima Kondrataitė.

Švč. *Mergelė Marija su Kūdikiu. Nukryžiuotasis su donatoriais* (dvipusis). Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2009, paso nr. 167, restauratorė: Daima Kondrataitė.

Švč. *Marija su Kūdikiu (Tytuvėnu)*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2013, rest. nr. 114/7744, restauratorius: Algimantas Vaineikis.

¹⁹¹ *Marija su Kūdikiu* [patiksl.: Švč. *Dievo Motina su Kūdikiu*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1999, rest. nr. 17/7067, restauratoriai: Teresė Blažiūnienė, Alfonsas Gudzevičius.

¹⁹² *Miesto gaisras* [patiksl.: *Trojos gaisras*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 1, 1952, rest. nr. 99/8.

popieriumi.¹⁹³ Ne visada įmanoma nustatyti, kiek laiko šie paveikslai išbuvo sutvirtinti tokiu būdu, bet tapybos sluoksnio būklė tokiu atveju dažniausiai įvardijama kaip kritinė. Galima tik spėti, kad ir praeityje, prieš užklijuojant popierių, tapyba jau galėjo būti prastos būklės. Kuomet paveikslai ilgą laiką būna palikti su ant tapybos sluoksnio užklijuotu popieriumi, dažų gabalėliai vietomis atsipalaiduoja nuo pagrindo ir laikosi ant atšokusio popieriaus arba sukrenta į susidariusias popieriaus ertmes. Tampa sudėtinga gražinti dažų gabalėlius į jų originalią vietą. Būtent toks komplikotas pavyzdys yra užfiksuotas paveikslo „Šv. Mikalojus“ [50] restauravimo istorijoje, kai dėlionės principu teko atstatinėti tapybos fragmentus. Paveikslas 1983 metais pateko į restauravimo dirbtuves itin blogos būklės – nuėmus aptaisus paaiškėjo, kad lentos buvo smarkiai pažeistos, o išlikusi galvos ir rankų tapyba pakilusi „stogeliu“ bei suskilusi į daugelį fragmentų. Visgi pilnas restauravimas tuo metu nebuvo atliktas, jautri tapyba tik užklijuota „profilaktiniu“ popieriumi ir žuvų kljais.¹⁹⁴ „Šv. Mikalojus“ [50] į restauravimo dirbtuves buvo gražintas po 23 metų ir 2006-aisiais pradėtas sudėtingas šio paveikslo tvarkymas [11 pav]. Dalis tapybos buvo atkilusi ir prilipusi prie popieriaus, todėl šie fragmentai buvo įklijuojami atgal į jų originalią vietą, patepus žuvų kljais pagrindą ir tapybos sluoksnio fragmentus iš grunto pusės ir juos prispaudžiant. Visiškai iškritusių ir padrikų tapybos gabalėlių vieta buvo atrasta dėlionės principu: „(...) taikant grunto nutrupėjimo briaunas ir spalvos, piešinio bei potėpio tekstūros panašumą.“¹⁹⁵ Ši procedūra pareikalavo išskirtinio atidumo, o gražinus gabalėlius į jų originalią vietą, tapybos sluoksnį papildomai teko tvirtinti dar keliskart.¹⁹⁶

¹⁹³ *Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2011, rest. nr. 153/8442, restauratorės: Birutė Miškinienė, Žymantė Kasperavičienė.

Šv. Arkangelas Mykolas. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1982, rest. nr. 9/2559, restauratorės: Ona Šmigelskaitė, Elvyra Rugytė-Olubienė.

Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu (Sapiegų Madona). Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, rest. nr. 75/4475, 1985, restauratoriai: Alfonsas Gudzevičius, Elvyra Rugytė-Olubienė, Janina Bilotienė.

Šv. Mikalojus. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2018, reg. nr. 4/06, restauratorės: Vita Blažiūnienė, Julija Riškutė, Lina Bindokaitė.

Gaisras mieste [patiksl.: *Trojės gaisras*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 2, 1968, rest. nr. 1369/7.

Šventoji šeima. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 7, 1992, rest. nr. 89/6359.

¹⁹⁴ *Šv. Mikalojus*. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1983, rest. nr. 394/3075, restauratorius: nežinomas.
394/3075

¹⁹⁵ *Šv. Mikalojus*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2018, reg. nr. 4/06, restauratorės: Vita Blažiūnienė, Julija Riškutė, Lina Bindokaitė.

¹⁹⁶ *Ibid.*

11 pav. „Šv. Mikalojaus“ [50] paveikslo fragmentas prieš restauravimą (2006 m.). Pro praplyšusį popierių matomi padriki ištrupėjusios tapybos gabalėliai.

Randama ir kiek rečiau pritaikomų tapybos tvirtinimo metodų, kuomet kritiška paveikslo būklė reikalauja kruopštaus tapybos išsaugojimo. Sudėtingas atsilaisvintų tapybos detalių tvirtinimas „kišenėlių“ principu buvo panaudotas paveiksliui „Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai“¹⁹⁷ [40]. Paveikslas į restauravimo dirbtuves pateko labai blogos būklės ir jau su anksčiau užklijuotu mikalentiniu popieriumi. Nemaža dalis tapybos gabalėlių buvo atsipalaidavę ir sukritę į susidariusias ertmes tarp popieriaus ir paveikslo, o dalis jų buvo palindę vienas po kitu. Gražinti gabalėlius į tikrąją jų vietą buvo sudėtinga dar ir dėl to, kad medinio pagrindo paviršius buvo stipriai pažeistas. Pasitelkiant „kišenėlių“ principą nedideli popirosinio popieriaus gabalėliai priklijuoti 2-3% žuvų kljais su antiseptiku, prispaudžiant prie pagrindo tik popieriaus pakraštėlius - dažų dalelės prilimpa prie popieriaus paviršiaus lokaliai likdamos tarsi mažose kišenėlėse. Kai lentos jau buvo sutvirtintos iš nevaizdinės ir vaizdinės pusės, „kišenėlėms“ panaudoti nedidelės koncentracijos kljai leido nesudėtingai jas demontuoti ir galutinai suklijuoti tapybos sluoksnio gabalėlius į jų pastovią vietą. Taip tvirtinant tapybos sluoksnį, dažų gabalėliai išliko bent apytikrėje jų vietoje tol, kol buvo sutvirtintas paveikslo pagrindas. Vėliau „kišenėlės“ buvo demontuojamos viena po kitos ir dažų bei grunto gabalėliai gražinami į jų originalias vietas bei dar kartą sutvirtinti 5% žuvų kljais ir rūkomuoju popieriumi.¹⁹⁸

Iš visų šiame tyrime nagrinėjamų paveikslių, šeši yra tapyti tempera.¹⁹⁹ Šiems kūriniais tapybos sluoksnis buvo tvirtintas taip pat odos arba žuvų kljais kaip ir aliejinės tapybos paveiksams,²⁰⁰ o „Šventosios šeimos“ [21] tvirtinimo atveju minima, kad procedūra buvo itin sudėtinga dėl pernelyg ištiesintų skydo lentų ir vis išskylančių dažų pūslelių. Vis

¹⁹⁷ Šis metodas dažniau taikomas tvirtinant tapybos sluoksnį ant lentų be audinio tapytoms rusų ikonoms.

¹⁹⁸ *Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2011, rest. nr. 153/8442, restauratorės: Birutė Miškinienė, Žymantė Kasperavičienė.

¹⁹⁹ „Šventoji šeima“ [21], „Aušros Vartų Dievo Motina“ [22], Tytuvėnų „Švč. Marija su Kūdikiu“ [39], Sapiegu „Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu“ [45], „Nekaltojo Prasidėjimo Švč. Mergelė Marija“ [47], „Šv. Mikalojus“ [50].

²⁰⁰ „Aušros Vartų Dievo Motinos“ paveikslo tapybos sluoksnis restauravimo metu tvirtintas nebuvo.

dėlto, klijų rūšis čia neįvardijama.²⁰¹ Kadangi paveikslai Sapiegų „Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu“²⁰² [45] bei Tytuvėnų „Švč. Marija su Kūdikiu“ [39] yra tapyti ne tiesiogiai ant lentų skydo, bet ant jo užklijuotos drobės, nuo skydo vietomis atsiklijavęs audinys taip pat turėjo būti pritvirtinamas prie pagrindo. Nors Sapiegų „Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu“ [45] paveikslas buvo tvarkytas dar 1985 metais, o Tytuvėnų „Švč. Marijos su Kūdikiu“ [39] paveikslo restauravimas pradėtas beveik dviem dešimtmečiais vėliau, 2003 metais,²⁰³ esminių tvarkymo skirtumų nepastebėta. Abiem atvejais drobės priklijavimui buvo naudojami 8-12% koncentracijos klijai, Sapiegų „Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu“ [45] paveikslo audinį tvirtinant žuvų klijais su medumi bei antiseptiku,²⁰⁴ o Tytuvėnų „Švč. Marijos su Kūdikiu“ [39] – odos klijais su antiseptiku. Papildoma procedūra, kuri buvo atliekama Tytuvėnų „Švč. Marijai su Kūdikiu“ [39] – tose vietose, kur drobė smarkiai pakilusi, audinys valytas acetono, etanolio ir vandens mišiniu (santykiu 1:1:1),²⁰⁵ veikiausiai dėl nešvarumų pašalinimo bei geresnio klijų skvarbumo. Taip pat kiek skyrėsi ir paveikslų būklė prieš restauravimą. Sapiegų „Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu“ [45] į restauravimo dirbtuves pateko jau su praeityje užklijuotu rūkomuoju popieriumi, dėl kurio kartu su drobe pakilęs tapybos sluoksnis buvo itin sukietėjęs ir trapus [12 pav.]. Tam, kad dažai taptų lankstesni ir būtų galima juos kartu su drobe priklijuoti prie pagrindo, tapyba buvo minkštinama trynio ir pineno emulsija. Ji buvo tepama ant paviršiaus, uždengiama polietileno plėvele ir paliekama 5-6 valandoms.²⁰⁶ Sprendžiant iš tolimesnių veiksmų, ši procedūra buvo veiksminga ir drobė kartu su tapyba buvo pritvirtinta prie medinio skydo. Abiems paveikslams tapybos tvirtinimas vyko keliais etapais, vis kartojant procedūras, o tose vietose, kur drobė vis dar nebuvo prisiklijavusi prie pagrindo, klijai pakartotinai po audiniu buvo įleidžiami švirksčiu ir tapyba paslegiama.

²⁰¹ *Šventoji šeima*. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 7, 1992, rest. nr. 89/6359.

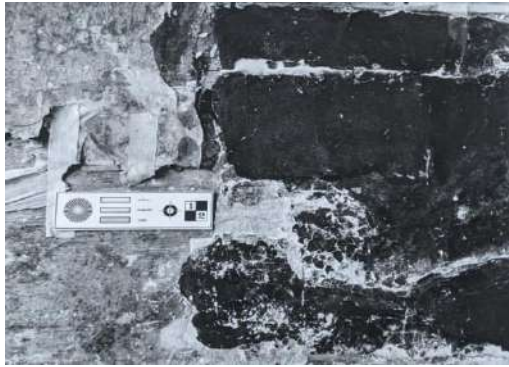
²⁰² Tik dalis šio paveikslo yra tapyta tempera. Dar 1934 m. moksliniais tyrinėjimais įrodyta, kad tik švč. Mergelės Marijos veidas išliko originalus ir tapytas tempera, kitos tapybos sluoksnio dalys buvo pašalintos iki medinio pagrindo ir pertapytos aliejiniais dažais.
BLAŽIŪNAS Juozapas, *Vilniaus sakralinės molbertinės tapybos kūrinių tvarkybos istorija nuo XVI a. iki 1939 m.*, p. 49.

²⁰³ *Švč. Marija su Kūdikiu (Tytuvėnų)*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2013, rest. nr. 114/7744, restauratorius: Algimantas Vaineikis.

²⁰⁴ Kai Sapiegų „Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu“ paveikslas buvo restauruojamas 2014 metais, buvo atliekami tinkamiausių klijų bandymai atstatyti sukibimą tarp pagrindo ir atšokusių tapybos sluoksnių. Išbandyti odos, žuvų bei triušų odos klijai. Po atliktų bandymų buvo nuspręsta, kad tinkamiausi yra 8-10% žuvų klijai su medumi (santykiu 1:1), kurie taip pat buvo naudojami restauruojant paveikslą 1985-aisiais.
Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu (Sapiegų Madona). Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2014, restauratorė: Alma Valickienė.

²⁰⁵ *Švč. Marija su Kūdikiu (Tytuvėnų)*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2013, rest. nr. 114/7744, restauratorius: Algimantas Vaineikis.

²⁰⁶ *Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu (Sapiegų Madona)*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, rest. nr. 75/4475, 1985, restauratoriai: Alfonsas Gudzevičius, Elvyra Rugytė-Olubienė, Janina Bilotienė.

12 pav. Sapiegų „Šv. Mergelės Marijos su Kūdikiu“ [45] tapybos sluoksnio ištrupėjimų fragmentas prieš restauravimą (1985 m.). Čia matosi smarkiai pažeistas tapybos sluoksnis ir praeityje užklijuoto rūkomojo popieriaus likučiai kairėje.

Kiek kitaip buvo tvirtinami paveikslai „Šv. Arkangelas Mykolas“ [31] bei „Mistinės šv. Kotrynos sužadėtuovės“ [20]. Čia tapybos sluoksnio konsolidavimui pasirinktas vaškas. Dabartiniais duomenimis abu paveikslai yra tapyti aliejiniais dažais,²⁰⁷ tačiau, tikėtina, tapybos tvirtinimas vašku pasirinktas todėl, nes restauravimo metu fiksuota, kad paveikslai tapyti tempera.²⁰⁸ 1982 ir 1995 metais atliktų restauravimų dokumentacijose paveikslo „Šv. Arkangelas Mykolas“ [31] tapybos technika įvardijama kaip temperinė, o restauravimo metu atitinkamai pasirinkta vaško – kanifolijos²⁰⁹ ir vaško – damaros mastika.²¹⁰ Pagrindinė vaško problema konsoliduojant tapybą yra ta, kad kartą paveikslą padengus vašku, vėliau restauratoriams yra sudėtinga panaudoti kitas, vandeninio pagrindo, medžiagas. Kadangi vašku padengtas paviršius tampa impregnuotas, o susidariusią dangą pašalinti yra beveik neįmanoma, ši medžiaga neatitinka ir restauravimo etikos grįžtamumo principo, todėl ją naudoti dabar yra vengiama.²¹¹ Tai atspindi ir antrojo, 1995 metais atlikto, „Šv. Arkangelo Mykolo“ [31] paveikslo restauravimo metu įrašytas komentaras, kad tvirtinimas vašku pasirinktas tik todėl, nes toks metodas jau buvo taikytas praeityje. Akivaizdu, kad tvirtinimas baltyminiais klijais būtų neveiksmingas dėl medžiagų tarpusavio nesuderinamumo. Visgi įdomu ir tai, kad paveikslo „Mistinės šv. Kotrynos sužadėtuovės“ [20] tapyba 1977 metais buvo tvirtinta vašku,²¹² o jau 1988 metais tai pačiai procedūrai panaudoti žuvų klijai.

²⁰⁷ Informacija tikrinta *Limis* sistemoje.

²⁰⁸ Nagrinėjant dokumentacijas pastebėta, kad bėgant metams gali būti tikslinami ir keičiami paveikslų parametrai, tokie kaip tapybos technika, išmatavimai. Taip pat sukūrimo amžius, autorius ar pavadinimas.

²⁰⁹ (1200 g vaško, 1000 g kanifolijos, 250 g pineno, 250 g damaros lako)

Šv. *Arkangelas Mykolas*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1982, rest. nr. 9/2559, restauratorės: Ona Šmigelskaitė, Elvyra Rugytė-Olubienė.

²¹⁰ (60 g vaško, 30 g damaros lako, 10 g pineno)

Šv. *Mykolas Arkangelas*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1999, rest. nr. 117/7267, restauratorius: Vitalis Verbus.

²¹¹ VON DER GOLTZ Michael, BIRKENBEUL Ina, HOROVITZ Isabel, BLEWETT Morwenna, Dolgikh Irina: „Consolidation of flaking paint and ground“, in: *Conservation of easel paintings*, p. 270-271.

²¹² Šv. *Kotrynos sužadėtuovės* [patiksl.: *Mistinės šv. Kotrynos sužadėtuovės*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 4, 1977, rest. nr. 62/2019.

Neminimi jokie nesklandumai dėl praeityje vašku tvirtintos tapybos, tik pažymėta, kad galutinis tvirtinimas atliktas ant vakuuminio stalo.²¹³

2.2.2. Paviršiaus nešvarumų valymas, lako ploninimas ir užtapymų šalinimas

Bėgant metams paveikslų paviršius neišvengiamai pasidengia nešvarumais, o lako sluoksnis bei praeityje atliktos tapybos korekcijos yra bei keičia spalvą. Sprendžiant šias estetines problemas susiduriama su patinos išsaugojimo dualizmu. Iš vienos pusės paveikslo negalima traktuoti vien kaip fizinio objekto, neatsižvelgiant į laikui bėgant susiformavusius istorinius, religinius bei estetinius aspektus, bet tuo pačiu materiali kūrinio sandara yra ne mažiau svarbi nei meninę vertę sukurianti vizualioji paveikslo dalis. Šiuolaikinė restauravimo koncepcija teigia, kad neegzistuoja vienareikšmiškas atsakymas, tinkantis visiems meno kūriniais. Atkreipiamas dėmesys, kad šalinant viršutinius nešvarumų, lako ar užtapymo sluoksnius siekiama atkurti ne iliuzinę pirminę kūrinio išvaizdą, o vaizdą, labiausiai atitinkantį pradinės kompozicijos estetinį vientisumą.²¹⁴ Ankstyvieji restauravimo aprašai sudaro įspūdį, kad XX amžiaus viduryje Lietuvoje į patinos šalinimą buvo žiūrima kiek supaprastintai. Sutinkami nedetalizuoti procesų įvardijimai, tokie kaip „nuvalyta nuo nešvarumo ir tamsaus nelygaus lako“ ar „nuimta užtapymai“. Greičiausiai tokie bendriniai įvardijimai yra neatsitiktiniai. Prano Gudyno restauravimo centro tapybos restauravimo specialistai centro gyvavimo pradžioje stažavosi Igorio Grabario centrinėse Maskvos dailės kūrinių restauravimo dirbtuvėse, kur vyravo meninio restauravimo tradicijos. Tuo metu galimybės bendrauti su Vakarų Europos restauratoriais nebuvo, todėl pirminės žinios buvo vienpusiškos ir siejamos būtent su šio centro puoselėjamu požiūriu į meno vertybių išsaugojimą. Vėliau Maskvoje įsikūrė Sąjunginė centrinė mokslinė tiriamoji konservavimo ir restauravimo laboratorija, išaugusi į institutą – VNIIR, kur buvo praktikuojami naujesni ir pažangesni restauravimo metodai, remiamasi moksliniais tyrimais. Lietuvos restauratoriai praplėsti žinias pradėjo vykdyti būtent į šį VNIIR institutą, o tai įplieskė kelis metus trukusį susipriešinimą tarp specialistų propaguojančių restauravimo metodus, tuo metu laikytus tradiciniais, bei naujovių šalininkų.²¹⁵ Visgi jau nuo 1978 metų dokumentacijose pastebima

²¹³ Šv. Kotrynos sužadėtuovės [patiksl.: *Mistinės šv. Kotrynos sužadėtuovės*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 6, 1988, rest. nr. 18/4775.

²¹⁴ PHILIPPOT Paul: „The idea of patina and the cleaning of paintings“, in: *Historical and philosophical issues in the conservation of cultural heritage*, Kanada: Getty Publications, 1996, p. 372-376. ISBN: 978-0-89236-398-8.

²¹⁵ MUŠISKIENĖ Julija, PAKŠTAS Balys, URMANAITĖ Giedrė, *op. cit.*, p. 8-9.

„lako suploninimo“ sąvoka, kuri atitinka modernų požiūrį į lako šalinimo etiką, aktualią iki dabar.

Šių estetinio pobūdžio problemų sprendimui dažniausiai pasitelkiami įvairūs tirpikliai, kurių pagalba vatos tamponėliais yra šalinami bei ploninami nepageidaujami sluoksniai ar užtapymai. Kadangi restauravimo medžiagos pradėtos įvardinti taip pat tik nuo 1978 metų, negalima nustatyti, kokie tirpikliai buvo naudojami iki tol. Nuo 1978-ųjų nešvarumų šalinimui dažniausiai pasitelkiami įvairių proporcijų vandens, etanolio ir pineno mišiniai, o lako sluoksnio ploninimui ar užtapymų šalinimui etanolio – pineno mišiniai.²¹⁶ Rečiau naudoti tirpikliai, kurių sudėtyje yra acetono.²¹⁷

Vandenyje tirpiems nešvarumams šalinti naudoti ir mažos koncentracijos odos klijų tirpalai. Pastarieji padeda atbrinkti ant paviršiaus susikaupusiam purvui, kurį tuomet galima šalinti mechaniškai. Tiesa, dalis tokio pobūdžio nešvarumų pasišalina tvirtinant tapybą klijais su mikalentiniu ar rūkomuoju popieriumi, todėl atskiras paviršiaus valymas su baltyminiais klijais sutinkamas vos keliuose aprašymuose.²¹⁸ Taip pat vandenyje tirpiems nešvarumams šalinti nuo 2000-ųjų²¹⁹ minimas paviršiaus aktyviųjų medžiagų tirpalų naudojimas. Na, o retas, kitur neaprašytas, nešvarumų šalinimas Petuckovo metodu minimas Sapiegų „Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu“ [45] restauravimo metu 1985-aisiais. Filtrinis popierius buvo sumirkytas emulsijoje, sudarytoje iš tulžies, trynio, distiliuoto vandens ir etilo spirito, santykiu 1:1:1:0,1, ir uždėtas ant nešvarios vietos. Kompresas buvo laikomas 10 minučių ir vėliau ant paviršiaus likęs mišinio perteklius kartu su nešvarumais nuimtas minkštu teptuku.²²⁰ Kai kur taip pat minimas nešvarumų sluoksnio valymas tiesiog vandenyje

²¹⁶ Kartais mišiniai taip pat vadinami „emulsija“, nedetalizuojant tirpiklio sudėties.

²¹⁷ Šv. Kazimieras Trirankis. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1985, rest. nr. 115/4515, restauratorius: Alfonsas Gudzevičius.

Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2011, rest. nr. 153/8442, restauratorės: Birutė Miškinienė, Žymantė Kasperavičienė.

Švč. Mergelė Marija ir Šv. Jonas Evangelistas. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2001, rest. nr. 100/7520, 101/7521, restauratoriai: Algimantas Vaineikis, Janina Bilotienė, Alfonsas Gudzevičius.

Švč. Marija su Kūdikiu (*Tytuvėnu*). Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2013, rest. nr. 114/7744, restauratorius: Algimantas Vaineikis.

²¹⁸ *Marija su Kūdikiu* [patiksl.: Švč. Dievo Motina su Kūdikiu]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1999, rest. nr. 17/7067, restauratoriai: Teresė Blažiūnienė, Alfonsas Gudzevičius.

Švč. Marija su Kūdikiu (*Tytuvėnu*). Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2013, rest. nr. 114/7744, restauratorius: Algimantas Vaineikis.

²¹⁹ Šv. Klara. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2000, rest. nr. 75/7365, restauratorė: Teresė Blažiūnienė.

²²⁰ Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu (Sapiegų Madona). Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, rest. nr. 75/4475, 1985, restauratoriai: Alfonsas Gudzevičius, Elvyra Rugytė-Olubienė, Janina Bilotienė.

suvilgytais vatos tamponėliais arba mechaniškai, sausuoju būdu, kaip ir „Aušros Vartų Dievo Motinos“ [22] atveju, kai pirminiai nešvarumai nuo paveiklo šalinti aksomine pagalvėle.²²¹

Kaip jau minėta, lako sluoksnio ploninimo procedūrai dažniausiai naudojami etanolio – pineno tirpikliai įvairiais santykiais. Visgi pažeistas lako sluoksnis ne visuomet ploninamas. Dažna praktika – lako regeneravimas veikiant etanolio garais²²² arba „kontaktiniu būdu“, kai etanolis yra tepamas tiesiai ant paviršiaus. Šios lako skaidrumo atstatymo procedūros sutinkamos ankstyviausiuose, XX amžiaus vidurio, įrašuose ir išliko naudojamos iki šių dienų. Lako regeneravimas buvo atliktas paveikslams, kurių būklės aprašymuose prieš restauravimą užfiksuotas viso lako sluoksnio arba jo dalių pabalimas, „supilkėjimas“ ar sumatavimas. Įdomu ir tai, kad šio metodo rezultatas ne visada tenkino, todėl kartais po regeneravimo procedūros lakas taip pat buvo ploninamas.²²³ Regeneravimo metodas, skirtas atstatyti lako pirminį skaidrumą, buvo plačiai taikomas praeityje ir tebėra naudojamas, tačiau moksliniais stebėjimais įrodyta, kad toks etanolio garų taikymas gali pažeisti tapybos sluoksnio struktūrą. Pastebėta, kad tapyba, veikiama etanolio, minkštėja, o tuo pačiu vyksta sunkiai nuspėjamos komponentų migracijos. Tai iliustruoja schematiškai pavaizduoti rezultatai tyrimo, kurio metu buvo stebimi praeityje etilo alkoholio garais regeneruoti paveiksliai, esantys Kaselio Senojoje galerijoje, Miuncheno Pinakotekos bei Miuncheno Nacionaliniame muziejuje. Ištyrus pavyzdžius padaryta išvada, kad lako ploninimo procedūros kūriniams, kurių tapyba praeityje buvo regeneruota etanolio garais, gali būti itin sudėtingos dėl nuspėjamo dažų sluoksnio eiliškumo išsiskaidymo.²²⁴ Stebėjimo rezultatai pateikiami lentelėje.

²²¹ *Aušros Vartų Švč. Marijos paveikslas* [patiksl.: *Aušros Vartų Dievo Motina*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1993, rest. nr. 70/6430, restauratoriai: Janina Bilotienė, Alfonsas Gudzevičius.

²²² Lako regeneravimas etanolio garais taip pat vadinamas „Pettenkoferio metodu“.

²²³ *Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2011, rest. nr. 153/8442, restauratorės: Birutė Miškinienė, Žymantė Kasperavičienė.

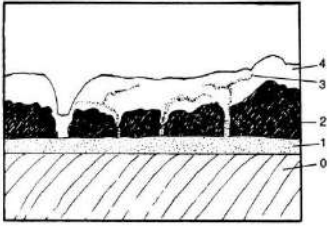
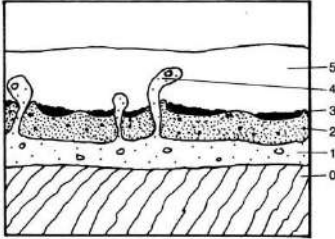
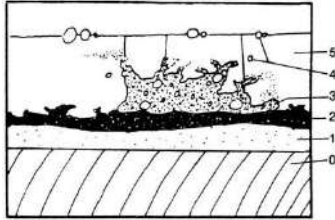
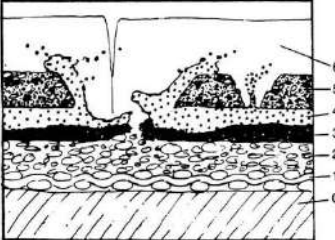
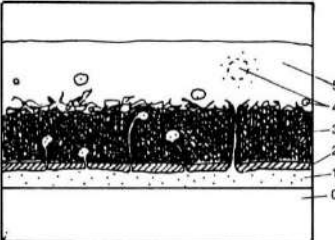
Šv. Kazimieras. Паспорт реставрации памятника культуры (движимого), 1985, rest. nr. 92/4492, restauratorius: Algimantas Vaineikis.

Galvijai. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1978, rest. nr. 63/2080, restauratorius: Balys Pakštas.

Angelas. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1999, rest. nr. 34/7334, restauratorius: Algimantas Vaineikis.

Berniukas. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1986, rest. nr. 33/4610, restauratorė: Elvyra Rugytė-Olubienė.

²²⁴ SCHMITT Sibylle: „Examination of paintings treated by Pettenkofer's process“, in: *Studies in conservation*, 1990, t. 35, p. 81-84.

Nr.	Iliustracija	Tapybos sluoksnio eiliškumas	Pastabos
1.		0: medžio lenta, 1: baltas gruntas, 2: ruda spalva, 3: gruntas (?), 4: lakas.	Balta substancija prasiskverbia pro sutrūkinėjusį rudų dažų sluoksnį ir horizontaliai mažais sliūneliais juda lako sluoksniu.
2.		0: medžio lenta, 1: gruntas, 2: ochra, 3: ruda spalva, 4: gruntas, 5: lakas.	Šviesios spalvos gruntas prasiveržė į lako sluoksnį, suformuodamas mažus išsišakojusius svogūnėlius.
3.		0: medžio lenta, 1: gruntas, 2: ruda spalva, 3: geltona spalva, 4: burbuliukai, 5: lakas.	Viršuje esantis geltonas potepis tarsi išsisklaido ir permatomais burbuliukais kyla į paviršių.
4.		0: medžio lenta, 1: drobė, 2: gruntavimas, 3: ruda spalva, 4: raudona spalva (vermilionas?), 5: rausva (raudona, balta ir mėlyna), 6: lakas.	Anksčiau atsivėręs įtrūkimas dvisluoksnyje raudonoje gėlėje; apatinis raudonasis sluoksnis įtrūkimo kraštuose suformuoja padidėjusius svogūnėlius ir, judėdamas aukštyn, jis persiskverbia per rausvos spalvos dažų sluoksnį.
5.		0: varis, 1: baltas gruntas, 2: raudona imprimatura, 3: ruda spalva, 4: gruntas, 5: lakas.	Balkšvi taškeliai išsibarstę po rudų dažų sluoksnius ir įsiterpę į laką. Jie, galimai, išsiveržė iš grunto sluoksnio.

1 lentelė. Schematiškai pavaizduoti tyrimo metu užfiksuoti tapybos sluoksnio pakitimai ir įžvalgos dėl praeityje naudoto lako sluoksnio regeneravimo etanolio garais.

Kaip lako ploninimo, taip ir ankstesnio retušo, tonavimo ar užtapymų šalinimo atvejais vieno atsakymo, tinkančio kiekvienam meno kūrinii, nėra. Jei norima pasiekti kuo

optimalėsių rezultatų, privalu atsižvelgti į paveikslo situaciją individualiai bei įvertinti, ar vėlesnes dažų korekcijas reikia pašalinti, palikti jas tokias, kokios yra, galbūt šalinti iš dalies arba tik retušuoti, kad būtų atstatyta kūrinio meninio vaizdo visuma. Priimant tokius sprendimus reikalingas išsamus padėties įvertinimas, kuris dažnai atliekamas remiantis gamtamoksliniais tyrimais. Puikus to pavyzdys – Rūdninkų „Nekaltojo Prasidėjimo Švč. Mergelės Marijos“ [47] atvejis. 2015 metų restauravimo metu buvo atlikti tyrimai, kurie įrodė, jog išryškėję kompoziciniai paveikslo skirtumai yra ne vėlesni paveikslo pertapymai, o paveikslo tapymo metu atlikti pakeitimai,²²⁵ todėl bet kokius atidenginėjimo darbus atlikti būtų netikslinga.

Sudėtinga spręsti apie ankstyvųjų restauravimų užtapymo šalinimo kompleksiskumą dėl ribotų aprašymų. Dažnu atveju atliktiems darbams įvardinti naudotas vienintelis žodis „valytas“, kuris gali reikšti bet kokią nepageidaujamų elementų šalinimą nuo paveikslo paviršiaus, įskaitant ir užtapymų sluoksnius. Taip pat sutinkamos frazės „nuimta užtapymai“, „nuvalyta tonuotės“, kurios sufleruoja, kad esami užtapymai ar tonuotės buvo šalinami pilnai iki originalaus dažo sluoksnio. Pirmasis kiek subtilesnis valymo procesas aprašytas 1985-aisiais, kai buvo restauruojamas paveikslas „Šv. Danielius ir šeši draugai“ [15]. Ataskaitoje rašoma:

„Nuvalius purvą išryškėja užtapymai, atsivalo lengvai. Kai kur pro purvą nesimatė, bet išlindo tikriausiai pervalyta tapyba. Nuiminėjami užtapymai, šiek tiek atminkštinami, pavalomi, visai nuimti neįmanoma, nes keliasi su autoriniu dažu. Valyti ir mechaniškai.“²²⁶

Iš šio aprašo galima spręsti, kad dalis ant autorinio sluoksnio vėliau užteptų dažų buvo palikti dėl kilusios grėsmės pažeisti originalią tapybą. Kitas itin subtilus užtapymų šalinimas detaliam aprašytas „Aušros Vartų Dievo Motinos“ [22] restauravimo metu 1993-aisiais.²²⁷ Didžiulės religinės bei istorinės reikšmės kūrinys per pastarąjį šimtmetį susilaukė išskirtinio dėmesio. Dar 1927 metais atliktas restauravimas buvo pirmasis tokio pobūdžio ir tokio mokslinio lygio darbas Vilniuje, kuris pritraukė didelį tyrėjų susidomėjimą bei buvo detaliam aprašytas

²²⁵ PANAVAITĖ Dalia: „Kūrinio kaita: cheminiai tyrimai ir užtapymo archeologija“, in: *Sveika, Mergelė! Vilniaus arkivyskupijos marijinės ikonografijos aspektai*, p. 267-294.

²²⁶ Septyni pranciškonai kankiniai [patiksl.: Šv. Danielius ir šeši draugai]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1985, rest. nr. 114/4514, restauratorė: Janina Bilotienė.

²²⁷ *Aušros Vartų Švč. Marijos paveikslas* [patiksl.: *Aušros Vartų Dievo Motina*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1993, rest. nr. 70/6430, restauratoriai: Janina Bilotienė, Alfonsas Gudzevičius.

įvairiuose to meto straipsniuose.²²⁸ Taip ir 1993 metais smulkiai aprašytas kiekvienas paveikslui padarytas pakeitimas šalinant nelygius ir kompozicijos visumą iškreipiančius užtapymus [13 pav.]. Minimi įvairiose tapybos vietose daryti zondai, kiek atidengta tapyba, kodėl sustota, koku tirpikliu individuali dalis buvo valyta, aprašyme perteikiama net emocinė darbo proceso atmosfera: „Nuvalau užtapymus tarp pirštų, tai juodi ir rudi dažai. Radau kairės rankos didžiojo pirštelio nagą, labai gražų.“²²⁹

13 pav. „Aušros Vartų Dievo Motinos“ [22] paveikslo fragmentas. Nuotrauka daryta 1993 metais atlikto restauravimo eigoje. Matomi atidengti skirtingi plaštakų tapybos sluoksniai.

Sutinkami paveikslų restauravimo atvejai, liudijantys jog jie buvo koreguoti ne dėl meninių paskatų, o siekiant maskuoti techninio pobūdžio kūrinių problemas. Apžiūrėjus paveikslą „Keleiviai“ [4] identifiukuotos storu dažo sluoksniu užlygintos pagrindo deformacijos,²³⁰ šalinant užtapymus paveikslui „Apeiginė puota“ [54] atsidengė medienos įtrūkimas,²³¹ o pervalytos tapybos požymiai pastebėti paveikslo „Šv. Danielius ir šeši draugai“ [15] restauravimo metu signalizuoja, kad visiškai pašalinus užtapymus, po jais esanti originali tapyba gali būti prastai išlikusi ar neišlikusi visai. Tokiais atvejais, kai išsamiesiems tyrimams trūksta laiko, kyla abejonių ar įsitikinama, kad pašalinus užtapymus gali būti padaryta negrįžtama žala kompozicijos vientisumui, yra pasirenkama užtapymus,

²²⁸ BLAŽIŪNAS Juozapas, *Vilniaus sakralinės molbertinės tapybos kūrinių tvarkybos istorija nuo XVI a. iki 1939 m.*, p. 115.

²²⁹ *Aušros Vartų Švč. Marijos paveikslas* [patiksl.: *Aušros Vartų Dievo Motina*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1993, rest. nr. 70/6430, restauratoriai: Janina Bilotienė, Alfonsas Gudzevičius.

²³⁰ *Keleiviai*. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1978, rest. nr. 56/2073, restauratorė: Birutė Čeponienė.

²³¹ *Apeiginė puota*. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 11, 2020, rest. nr. 118/9608.

tonuotes ar seną retušą palikti kaip istorinę kūrinio sandarą – tapybos korekcijos yra šalinamos dalinai²³² arba nusprendžiama jas tiesiog palikti.²³³

2.2.3. Tapybos netekčių integravimas

Pagal tapybos netekčių pobūdį ir apimtį, jos skirstomos į rekonstruotinas ir nerekonstruotinas. Klasifikuojant į šias kategorijas, nerekonstruotinių tapybos netekčių kategorijai priskiriami didelės apimties kūrinio dalių ištrupėjimai, kurie suformuoja reikšmingas kompozicijos netektis, o rekonstruotinos vietos gali būti tik tos, kuriose tapybos netektys yra minimalios ir turimos informacijos pakanka joms atlikti. Rekonstruojant šias vietas laikomasi tam tikrų principų, kaip, pavyzdžiui, retušui naudojamų medžiagų potepis bei technika turi skirtis nuo autentiškos tapybos.²³⁴ Technologiškai, tai dažniausiai yra susiję su medinio pagrindo įklijinimu, gruntavimu ir retušavimu praradimų vietose. Atsižvelgiant į kiekvieną atvejį individualiai, gali būti neišlikęs tik viršutinis dažų sluoksnis, dažai gali būti ištrupėję iki grunto sluoksnio ar tapyba prarasta iki pat pagrindo, todėl ir restauravimo procedūros atitinkamai varijuoją. Anksčiau aprašymuose buvo vartojama „tapybos atstatymo“ sąvoka, kuri, manoma, yra atitinkmuo dabartinei retušavimo procedūrai, kadangi gruntavimas įvardijamas atskirai. Pats „atstatymo“ terminas byloja apie anksčiau vyravusį kiek kitokį požiūrį į netekčių integravimą nei dabartinės etikos principais atliekamas retušavimas brūkšneliais ar taškeliais. Manoma, kad „tapybos atstatymas“²³⁵ atspindi tuo metu vyravusias meninio restauravimo tradicijas, kai tapybos netektys buvo lygiaverčiai suliejamos su šalia esančiu autentiniu sluoksniu. Paraleliai šiai sąvokai nuo 1978 metų taip

²³² *Septyni pranciškonai kankiniai* [patiksl.: *Šv. Danielius ir šeši draugai*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1985, rest. nr. 114/4514, restauratorė: Janina Bilotienė.
Švč. Mergelė Marija ir Šv. Jonas Evangelistas. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2001, rest. nr. 100/7520, 101/7521, restauratoriai: Algimantas Vaineikis, Janina Bilotienė, Alfonsas Gudzevičius. *Kristaus dėjimas į karstą*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2014, paso nr. 821, restauratorės: Julija Riškutė, Lina Bindokaitė.
Šv. Mikalojus. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2018, reg. nr. 4/06, restauratorės: Vita Blažiūnienė, Julija Riškutė, Lina Bindokaitė.
Pypkių rūkytojai [patiksl.: *Aludėje*]. Tapybos restaurojamų darbų registracijos knyga, nr. 7, 1994, rest. nr. 81/6531.

Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu. Nukryžiuotasis su donatoriais (dvipusis). Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2009, paso nr. 167, restauratorė: Daima Kondrataitė.

²³³ *Kristus nešantis kryžių* [patiksl.: *Jėzus neša kryžių*]. Tapybos restaurojamų darbų registracijos knyga, nr. 10, 2008, rest. nr. 168/9678.

²³⁴ SCHÄDLER-SAUB Ursula: „XX a. II pusės Italijos restauravimo estetika“, in: *Muziejinių rinkinių priežiūra. II dalis. Meno kūrinių restauravimo etiniai ir estetiniai principai*, p. 53-58.

²³⁵ Žodžio „atstatyti“ reikšmė - sugrąžinti pirmykštę būklę, būseną.
Atstatyti [interaktyvus]. Lietuvių kalbos žodynas [žiūrėta 2022-05-26], interaktyvus: <http://www.lkz.lt/?zodis=statyti&id=24201170004>

pat minimas „patonavimas“, na, o paskutinį kartą „tapybos atstatymo“ įvardinimas rastas 1993 metais. Tikėtina, kad ši sąvoka buvo tebe naudojama dėl įpročio, tačiau pats požiūris į netekčių integravimą galėjo būti pasikeitęs jau ir anksčiau. „Retušo“ terminas aptinkamas 1999-ųjų metų ir vėlesnėse dokumentacijose.

Iki pagrindo ištrupėjusios tapybos vietos prieš jas retušuojant yra įklijinamos ir padengiamos gruntu. Plonos tapybos gruntavimas dažniausiai neaprašomas kaip sudėtingas procesas, bet kūriniams su auksuotais reljefiniais raizytais fonais,²³⁶ kurie yra būdingi būtent paveikslams ant medinio pagrindo, šis sluoksnis auginamas ir formuojamas žingsnis po žingsnio. Paveikslo „Švč. Dievo Motina su Kūdikiu“ [34] restauravimo pase minima, kad ištrupėjimų vietose rekonstruoto reljefinio fono gruntas sudarytas net iš penkiolikos plonyčių sluoksnelių.²³⁷ Šiai procedūrai naudojamas restauracinis gruntas yra gaminamas iš dviejų pagrindinių komponentų: gyvulinės kilmės klijų bei kreidos. Taip pat sutinkami ir kiti priedai kaip antiseptikas, medus, ricinos aliejus ar Venecijos terpentinas. Grunto sudėties įvardijimai randami nuo 1978 metų, kaip antai „Veneros ir Vulkano“ [46] restauravimo protokole: „žuvų klijai 8%, kreida, asbesto miltai, keli lašai atbalinto linų aliejaus“.²³⁸ Čia būtina atkreipti dėmesį į tai, kad minimi asbesto milteliai, kurie nebesutinkami vėlesniuose įrašuose. Asbestas kaip natūralus priedas galėjo būti naudojamas dėl grunto sukibimo pagerinimo ir chemiško inertiškumo savybių,²³⁹ tačiau 1976 metais šis mineralas buvo pripažintas kancerogenišku žmogui, ištirta, kad ore pasklidę asbesto plaušeliai kaupiasi plaučių audinyje ir sukelia piktybinius navikus.²⁴⁰ Kadangi ankstesnė grunto sudėtis nėra įvardinta, tokio pobūdžio gruntas galėjo būti naudojamas ir iki tol, todėl dirbant su ankstesnių restauravimo metu gruntuotomis vietomis, ypač jas veikiant mechaniškai, į tai turėtų būti atkreipiamas dėmesys.

Didžioji dalis paveikslų buvo retušuota akvarele, kartais su paviršiaus sukibimą pagerinančia jaučio tulžies priemaiša. Randami keli restauravimai, kai paveikslo retušavimui buvo pasirinkti nualiejinti aliejiniai dažai. „Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai“ [40] apatinis

²³⁶ Tarp nagrinėjamų paveikslų šiai kategorijai priklauso: „Šv. apaštalas Pilypas“ [14], „Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu iš Senųjų Trakų“ [18], „Švč. Dievo Motina su Kūdikiu“ [34], „Švč. Mergelė Marija. Šv. Jonas Evangelistas“ [38], Tytuvėnų „Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu“ [39], „Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu ir šv. Ona (Šv. Ona, pati trečia)“ [42], Sapiegų „Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu“ [45].

²³⁷ *Marija su Kūdikiu* [patiksl.: *Švč. Dievo Motina su Kūdikiu*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1999, rest. nr. 17/7067, restauratoriai: Teresė Blažiūnienė, Alfonsas Gudzevičius.

²³⁸ *Senis ir Venera su Amūru* [patiksl.: *Venera ir Vulkanas*]. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1978, rest. nr. 66/2083, restauratorius: Balys Pakštas.

²³⁹ *Reasons for Using Asbestos in Paint* [interaktyvus]. Mesothelioma hope [žiūrėta 2022-05-26], interaktyvus: <https://www.mesotheliomahope.com/products/paint/>

²⁴⁰ *Apie asbestą* [interaktyvus]. Higienos institutas [žiūrėta 2022-05-26], interaktyvus: <https://www.hi.lt/lt/virsutinis-meniu/asbestos/apie-asbesta.html>

retušo sluoksnis buvo tonuotas akvareliniais dažais, o paskutiniai sluoksniai atlikti nualiejintais aliejiniais dažais, juos skiedžiant damaros lako ir vaitspirito mišiniu.²⁴¹ Sapiegų „Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu“ bei Rūdninkų „Nekaltojo Prasidėjimo Švč. Mergelė Marija“ [47] paveikslai buvo taip pat retušuoti nualiejintais aliejiniais dažais, prieš tai retušuojamas vietas padengus damaros lako sluoksniu.²⁴²

Pastebėtas pasikeitęs požiūris į rekonstrukciją, kai paveikslo dažų sluoksnis yra smarkiai prarastas. 1968 metais į restauravimo dirbtuves patekusio paveikslo „Trojos gaisras“ [6] tapybos sluoksnis buvo itin pažeistas. Būklės apraše prieš restauravimą užfiksuota, kad ištrupėjusi tapyba sudaro apie 70% viso paveikslo ploto, o prarastos detalės apima svarbius kompozicinius siužetus: „Apatinėje paveikslo daly, ypač ant žmonių ir žemės ištrupėjusi tapyba taip, kad nesimato daug kur piešinio.“²⁴³ Visgi, nors ir šis paveikslas buvo praradęs daug reikšmingų detalių, jo trūkstama tapyba buvo „atstatoma per lupą“.²⁴⁴ Praėjus 16 metų, 1983-aisiais, į restauravimo dirbtuves buvo pristatytas smarkiai pažeistas „Šv. Mikalojaus“ [50] paveikslas. Šį kartą nuo atkūrimo darbų buvo susilaikyta, galbūt ir dėl sudėtingos paveikslo būklės. Be tapybos tvirtinimo, buvo nuspręsta kitų restauravimo procedūrų netaikyti.²⁴⁵ Kai 2006 metais paveikslas buvo vėl gražintas restauruoti, konstatuota, kad kompozicijos figūra yra išlikusi tik fragmentiškai, todėl atlikti visi paveikslo medžiagiškumui ir išlikusiems tapybos elementams išsaugoti skirti darbai, o retušuotos tik geriausiai išlikusios galvos ir plaštakų dalys.²⁴⁶ Taip pat neatkurta ir „Šv. Mykolo Arkangelo“ [31] paveikslo tapyba. Šis kūrinys tiek 1982-aisiais, tiek ir 1995-aisiais buvo tik sutvirtintas.²⁴⁷ Na, o dvipusiam „Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu. Nukryžiuotasis su donatoriais“ [43] paveikslui 2002-aisiais atlikta tik dalinė rekonstrukcija tose vietose, kur užteko informacijos. Švč. Mergelės Marijos figūrai retušo pagalba atkurtas siluetas, o kitoje pusėje esanti

²⁴¹ *Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2011, rest. nr. 153/8442, restauratorės: Birutė Miškinienė, Žymantė Kasperavičienė.

²⁴² *Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu (Sapiegų Madona)*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2014, restauratorė: Alma Valickienė.

Marija su Kūdikiu [patiksl.: *Nekaltojo Prasidėjimo Švč. Mergelė Marija*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2015, perdavimo akto nr. 15/3, restauratorė: Eglė Ševčenkienė.

²⁴³ *Gaisras mieste* [patiksl.: *Trojos gaisras*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 2, 1968, rest. nr. 1369/7.

²⁴⁴ *Ibid.*

²⁴⁵ *Šv. Mikalojus*. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1983, rest. nr. 394/3075, restauratorius: nežinomas.

²⁴⁶ *Šv. Mikalojus*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2018, reg. nr. 4/06, restauratorės: Vita Blažiūnienė, Julija Riškutė, Lina Bindokaitė.

²⁴⁷ *Šv. Arkangelas Mykolas*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1982, rest. nr. 9/2559, restauratorės: Ona Šmigelskaitė, Elvyra Rugytė-Olubienė.

Šv. Mykolas Arkangelas. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1999, rest. nr. 117/7267, restauratorius: Vitalis Verbus.

Nukryžiuotojo scena palikta dalinai negruntuota, nes išlikusios tapybos tame plote nebuvo visai.²⁴⁸ Taigi lyginant šiuos vėlyvesnius paveikslų konservavimo ir tik dalinio tapybos retušavimo atvejus su anksčiau didžiąja dalimi atkurtu „Trojos gaisro“ [6] paveikslu, galima įžvelgti požiūrio į sunykusią tapybą kismą. Jei kūrinio sunykimo lygis yra gana didelis, vėlesniuose restauravimuose renkama su mažiau intervencijos, o retušuojamos tik tos vietos, kurioms užtenka informacijos tai atlikti ir jos gali būti rekonstruojamos.

2.3. „Šv. Ambraziejaus“ atvejis

Įdomu aptarti sudėtingą restauravimą, atliktą kaip praktinę šio magistro baigiamojo darbo dalį. Tokio pobūdžio paveikslo restauravimas Lietuvoje iki šiol nebuvo atliktas – trūkstama kūrinio dalis rekonstruota, pritaikant šiuolaikines technologijas ir pasitelkiant įvairių specialistų pagalbą.

Paveikslas „Šv. Ambraziejus“ [57] yra aliejiniiais dažais ant juodalksnio medienos tapytas paveikslas. Šis kūrinys yra XVII a. pab. Kauno Šv. Jurgio Kankinio bažnyčios ansamblio dalis, kuri priklauso sakyklos tribūnos penkių paveikslų serijai.²⁴⁹

Esminė problema, kuri yra fiksuojama prieš restauravimą – prarasta vidurinioji lentos dalis, kuri sudaro reikšmingą šio kūrinio kompozicijos trūkumą. Kadangi Kauno Šv. Jurgio Kankinio bažnyčios interjeras šiuo metu yra restauruojamas, o išardytą sakyklą planuojama atstatyti bei į autentiškas vietas grąžinti jai priklausančius meno kūrinius, buvo nuspręsta „Šv. Ambraziejaus“ [57] paveikslą restauruoti ir jam atlikti trūkstamos dalies rekonstrukciją. Šiuo atveju atkūrimo darbus įmanoma atlikti dėl išlikusios archyvinės paveikslo nuotraukos, kurioje gerai matoma prarasta paveikslo dalis [14 pav.].

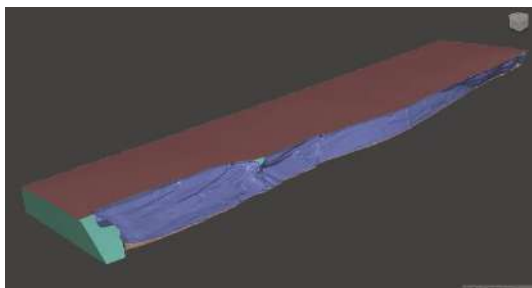

14 pav. Kultūros paveldo centro archyve saugoma 1951 metais daryta „Šv. Ambraziejaus“ [57] nuotrauka.

²⁴⁸ Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu. Nukryžiuotasis su donatoriais (dvipusis). Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2009, pasas nr. 167, restauratorė: Daima Kondrataitė.

²⁴⁹ ŠINKŪNAITĖ Laima, VALINČIŪTĖ-VARNĖ Rima, *op. cit.*, p. 227-241.

Dešinėsios lentos jungtis su trūkstama dalimi yra lygi ir keblumų nesukėlė, tačiau sudėtingas kairiosios lentos lūžio profilis skatino ieškoti alternatyvių sprendimų, kurie padėtų kuo tiksliau pritaikyti rekonstrukcinę lentą nepažeidžiant autentiškų paveiklo dalių. Nuspręsta trūkstamos lentos atstatymui panaudoti kompiuterinio maketavimo programas bei CNC frezavimo stakles. Visų pirma, kairioji paveiklo lenta buvo nuskenuota lazeriu, kurio pagalba atkurta tiksli skaitmeninė šios paveiklo dalies versija.²⁵⁰ Pagal gautą failą, veidrodiniu principu buvo maketuojama trūkstama paveiklo dalis [15 pav.]. Čia pasitelkiamos skirtingos erdvinio 3D maketavimo programos, skaitmeninėje erdvėje autentiškos lentos ne tik sujungiamos, bet ir stengiamasi numatyti lentų išlinkių kampus, kurie sudarytų darnų kiek išsigaubusių lentų suglaudimą.²⁵¹ Šiuo etapu kilusi problema – nežinomas rekonstrukcinės lentos plotis. Jis buvo apskaičiuojamas maketuojant turimą archyvinę nuotrauką ant išlikusių paveiklo dalių taip, kad būtų galima išskaičiuoti reikiamus atstumus. Šį žingsnį taip pat palengvino turima autentiška paveiklo konstrukcinė detalė – rėmai, į kuriuos paveikslas buvo įmontuotas sakyklos tribūnoje. Pagal šių rėmų išmatavimus buvo galima numatyti viso paveiklo plotį.

15 pav. Skaitmeninėmis programomis sumaketuota rekonstrukcinė paveiklo lenta.

Kai skaitmeninėje erdvėje maketas jau buvo paruoštas, parinkta medienos žaliava, kuri yra tinkamiausia rekonstrukcinei daliai. Pagal mikroanatominę (histologinę) medienos struktūros diagnostinių požymių analizę buvo ištirta, kad paveiklo lentos pagamintos iš juodalksnio, todėl rekonstrukcijai taip pat panaudota džiovinta juodalksnio mediena. Pagal sudarytą skaitmeninį maketą ji buvo pjaunama CNC frezavimo staklėmis, kurių pagalba galima tiksliai atkartoti kiekvieną reikiama linkį.

Atsižvelgta į tai, kad ruošiant failą skaitmeninėje erdvėje, gali susidaryti paklaidos, todėl ši staklėmis išpjauta rekonstrukcinė lenta buvo sumaketuota keliais milimetrais storesnė

²⁵⁰ Darbus atliko Marius Norkus, Vilniaus dailės akademijos Dizaino inovacijų centro projektų vadovas Telšiuose.

²⁵¹ Darbus atliko Vilniaus dailės akademijos Dizaino laboratorijos specialistas praktiniam studentų mokymui Žilvinas Žalgus, Dizaino laboratorijos vedėjas Donatas Stasiulis, Fotografijos ir medijos meno laboratorijos vedėjas Gintas Kavoliūnas.

tiek vaizdinėje, tiek ir nevaizdinėje pusėje, todėl baigiamieji matavimai ir išbaigiamieji darbai buvo atliekami Prano Gudyno restauravimo centro meninių baldų restauravimo skyriuje.²⁵² Čia taip pat buvo sprendžiama lentų sujungimo problema, stengtasi ieškoti kuo mažiau autentiškas lentas pažeidžiančių metodų. Galiausiai buvo nuspręsta lentų tarpusavyje nesujungti, kadangi jų įmontavimo į originalius rėmus principas leidžia jas eksploatuoti be papildomų tarpusavio jungčių. Tokiu būdu išlaikytas minimalios intervencijos principas bei išlaikoma grįžtamumo galimybė, jei ateityje vidurinioji paveikslo dalis būtų atrasta ir atpažinta. Meninių baldų restauravimo skyriuje kartu su restauratoriumi Arūnu Baubliu buvo apskaičiuojami tikslūs rekonstrukcinės lentos išmatavimai bei linkiai. Čia realūs paveikslo išmatavimai lyginami su turima istorine nuotrauka, ieškomos piešinio išlinkių bei kitos sąsajos, kurios padėtų kuo tiksliau atkurti trūkstamos lentos matmenis [16 pav.]. Taip pat paruošiama laikino eksploatavimo medinė kasetė, kurioje paveikslas bus saugomas iki įmontavimo atgal į sakyklą.

16 pav. Pasitelkiant maketavimo programas, buvo ieškomi tikslūs rekonstrukcinės lentos išmatavimai. Nuotraukoje matomas sulietas istorinės nuotraukos bei autentiškų lentų vaizdas.

Paruošta lenta įklijinama triušio odos klijais bei gruntuojama²⁵³ tol, kol autentiškų lentų ir rekonstruojamos dalies plokštumos darniai susiglaudžia. Baigus kitus originalių lentų konservavimo bei restauravimo darbus,²⁵⁴ atliekama tapybinės dalies rekonstrukcija pagal turimą istorinę nuotrauką. Ši procedūra atliekama retušo brūkšnelių principu nualiejintais aliejiniiais dažais, prieš tai kompozicines detales pasidengiant atitinkamu tonu. Toks metodas pasirinktas todėl, kad ši rekonstruojama dalis būtų vizualiai išskirta ir pakankamai nesunkiai būtų galima identifikuoti neautentišką kūrinio dalį.

²⁵² Darbus atliko I kategorijos meninių baldų restauratorius Arūnas Baublys

²⁵³ Gruntas sudarytas iš 8% triušio odos klijų bei kreidos.

²⁵⁴ Paveiksliui atlikti lentų sotinimo, medienos netekčių užpildymo, tapybos tvirtinimo, nešvarumų valymo, tapybos netekčių gruntavimo bei retušavimo, lakavimo darbai.

Taigi „Šv. Ambraziejaus“ [57] atvejis – modernios restauravimo rekonstrukcijos pavyzdys. Kiek kitaip nei anksčiau atliekami restauravimai, šiandien pasitelkiant tam tikras skaitmenines priemones bei pritaikant įvairių specialistų įgūdžius galima gana tiksliai sumaketuoti reikalingas dalis ir paveikslui suteikti reikiamą ekspozicinę išvaizdą, kuri reikalinga maldos namuose tikintisiems tarnaujantiems meno kūriniams.

Išnagrinėta medžiaga apie Lietuvoje taikytus restauravimo metodus paveikslams ant medinio pagrindo atskleidžia tam tikrus dėsningumus. Visų pirma, galima pastebėti, kuomet kito požiūris iš meninio restauravimo tradicijų į šiandieninei kūrinių išsaugojimo etikai artimesnius metodus. Toks virsmas gali būti siejamas su Lietuvos restauratorių stažuotėmis bei atsivėrusiu inovatyvesnių restauravimo idėjų pasiekiamumu. Tiesa, šie pokyčiai labiau atsispindi su tapybiniu sluoksniu susijusiuose procesuose bei terminijoje, skirtoje jiems apibūdinti. Didžioji dalis naudojamų medžiagų bei esminių procesų išliko nepakitę nuo XX a. vidurio, tik vėlesniuose restauravimuose specialistai linkę pasirinkti mažiau intervencinį kūrinių tvarkymą, smarkiai sunykę paveikslai, kuriems neužtenka informacijos atlikti atkūrimą, pradėti tik konservuoti, taip pat kai kurios medžiagos tapo nebenaudojamos dėl jų toksiškumo ar pasikeitusios rinkos.

Sudėtingesni restauravimai gana individualūs, kiekvienu iš jų teko spręsti susiklosčiusias problemas, o taikyti metodai varijuoja priklausomai nuo paveikslo sunykimo pobūdžio bei lygio. Su paveikslo pagrindu susijusios procedūros dažniausiai yra skirtos stabdyti medienos irimą, jos deformacijas bei trūkius. Na, o mažiau sunykę paveikslai, kurių problemos labiau susijusios tik su tapybos sluoksnio korekcijomis, buvo tvarkomi jiems atliekant tapybos išsaugojimo bei estetinio atstatymo procedūras. Šiems procesams naudoti metodai atsikartoja, jiems daugiausia taikytos jau laiko patikrintos medžiagos bei procedūros.

3. RESTAURAVIMO METODŲ TVERMĖ

Lietuvos Respublikos restauratorių etikos kodekse apie metodų pasirinkimą teigiama: „Restauratorius neturi teisės naudoti ar rekomenduoti metodikos, keliančios pavojų kultūros vertybės fizinei būklei ir išsaugojimui“.²⁵⁵ „Pavojų keliančią“ metodiką galima suprasti ir plačiąja prasme – tai nebūtinai meno kūrinių tiesiogiai žalojantys veiksmai. Norint išpildyti šį restauratorių etikos kodekso punktą, turėtų būti atsižvelgiama ir į restauravimo procesų optimalumą, susidedantį iš skirtingų reikalavimų. Trys pagrindiniai principai, kurie turėtų užtikrinti darbų kokybę, yra *minimalios intervencijos*, *būklės gražinamumo* bei *stabilumo*. Vis dėlto, šis holistinis požiūris tampa ginčytinas, taikant išvardintus principus praktikoje. Sunkiausiai pritaikomas yra grįžtamumo aspektas, o ir nuspėti, kaip medžiagos bei taikytos technikos gali kisti, ne visada yra įmanoma. Atlikta intervencija bėgant metams neturėtų keisti esminės objekto išvaizdos ir vertės, o medžiagų kitimas lankstumo, kietumo, mechaninio stiprumo, cheminio aktyvumo, neutralaus pH, lakumo, tirpumo, spalvos stabilumo ar dar kitais atžvilgiais turėtų būti ištirtas, pasvertas ir žinomas. Tam įtakos turi ne tik atliktas restauravimas ir jo metu panaudotos medžiagos, bet ir kiekvieno paveikslų individualios problemos bei aplinkos sąlygos, į kurias jis patenka po atliktų darbų. Dėl to *suderinamumo* principas remiasi kompromisu tarp teorinių taisyklių ir praktinio jų pritaikymo, jis apibrėžia, kad restauravimo metodų pasirinkimas ir įterpiamų medžiagų irimas turi atitikti objekto originalių komponentų senėjimo savybes bei mažiausiai keisti kūrinių išraišką ir išvaizdą.²⁵⁶

Įsitikinti, ar pavyko išpildyti šį suderinamumo principą, įmanoma stebint kaip kinta kūrinių būklė bėgant metams. O išsiaiškinus, ar tam tikri metodai pasiteisino, galima daryti išvadas apie tolimesnį jų praktinį naudojimą. Žinoma, tam, kad būtų galima pilnai suprasti vykstančius procesus, reikalingi įvairūs gamtamoksliniai tyrimai, tačiau kai kurie pokyčiai taip pat gali būti identifikuoti apžiūrint vizualius kūrinių pakitimo požymius. Nagrinėjant paveikslams taikytas restauravimo procedūras pastebėta, kad medžiagomis ir technomis buvo eksperimentuojama mažai. Dažniausiai buvo taikomos tradicinės ir laiko patikrintos priemonės, kurių veikimas daugiau ar mažiau jau buvo išbandytas metų tėkmėje. Naudotos medžiagos neprieštaruoja jau minėtiems restauratorių etikos principams, bet įdomu

²⁵⁵ Lietuvos Respublikos Restauratoriaus etikos kodeksas [interaktyvus]. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka [žiūrėta 2022-05-27], interaktyvus: https://www.lnb.lt/doc/dkrc/etikos_kodeksas.pdf

²⁵⁶ HANSEN-BAUER Françoise: „Stabilumas kaip techninis ir etinis konservavimo reikalavimas“, in: *Muziejinių rinkinių priežiūra. II dalis. Meno kūrinių restauravimo etiniai ir estetiniai principai*, p. 197-206.

panagrinėti, ar praeityje atilikti restauravimai išpildė lūkesčius. Tyrimo metu buvo vizualiai apžiūrėta 20 paveikslų, kurių restauravimo metodikos nagrinėtos ankstesniame skyriuje.²⁵⁷ Kai kurie iš šių paveikslų apžiūros metu buvo ekspozicijose, o kitą dalį pavyko patikrinti kiek nuodugniau, kadangi pastarieji apžiūrėti saugyklose – aplankyti Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus, Lietuvos nacionalinio muziejaus, Bažnytinio paveldo muziejaus saugyklose esantys paveikslai. Didžiąją dalį paveikslų buvo įmanoma pamatyti tik iš vaizdinės pusės ir tik kelis iš jų pavyko nuodugniau įvertinti iš visų pusių.

Dėl dabartinės eksponavimo vietos nebuvo galimybės apžiūrėti labiausiai dominusių ir sudėtingiausiai restauruotų žymių paveikslų, tokių kaip Sapiegų „Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu“ [45], „Aušros Vartų Dievo Motinos“ [22] ar „Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai“ [40]. Šie tikinčiųjų šlovinami paveikslai yra maldos namų altoriuose, o juos apžiūrėti ir įvertinti iš arti šiuo metu nėra sąlygų, juolab, kad pastarųjų dviejų paveikslų didelį vaizdinės dalies plotą dengia aptaisai. Šių kūrinių būklę būtų įdomu įvertinti ir iš pastovios saugojimo vietos aspekto. Bažnyčiose, kitaip nei saugyklose, yra sudėtinga užtikrinti sąlygas, tinkamas laikyti paveikslus. Maldos namuose gali svyruoti oro drėgnis, temperatūra, apšvietimas ir kiti veiksniai, kuriuos sukontroliuoti didelėse, atvirose bei gausiai žmonių lankomose erdvėse gali būti komplikauta. Na, o tyrimo metu apžiūrėti paveikslai yra laikomi specialiai tam paruoštose saugyklose ar ekspozicijos salėse, todėl jie išvengia šių papildomų irimą keliančių veiksnių poveikio, todėl vertinant dabartinę praeityje atliktų restauravimų būklę nėra atsižvelgiama į supančios aplinkos klimato aspektą.

Atliekant tyrimą pastebėta, kad paveikslų imtis nėra pakankama daryti didesnes išvadas, visgi užfiksuoti kai kurie dėmesio verti pavieniai pastebėjimai. Nei vieno apžiūrėto paveikslo būklė nebuvo kritinė ir tai tik patvirtina tendenciją, kad restauravimo metu taikomi metodai iš esmės išpildo tvermės reikalavimą. Pagal apžiūros metu pastebėtus požymius ir praeityje atliktus darbus bandoma atskleisti, ar išryškėjo kokie nors pokyčiai po paskutinių atliktų darbų, bei siekiama išsiaiškinti sąsajas tarp dabartinės paveikslų būklės bei jiems taikytų restauravimo metodų.

²⁵⁷ Apžiūrėtų paveikslų sąrašą galima rasti Priede nr. 2.

3.1. Medinio pagrindo tvarkymo pakitimai

Šiame poskyryje aptariami kai kurie apžiūrėtų kūrinių medinio pagrindo restauravimo aspektai, kuriems užtenka informacijos atlikti analizę. Vienas jų – medienos netekimų užpildymas. Kaip jau aptarta ankstesniame skyriuje, skylutės, įtrūkimai ir kiti medienos praradimai įprastai yra užpildomi su mase, kuri susideda iš užpildo medžiagos (medienos miltų ar anglies) bei klijų. Vaizdinėje pusėje užpildyti netekimai dažniausiai yra užgruntuojami ir retušuojami, todėl jų pokytį pastebėti būtų sudėtinga. Visgi pavyko užfiksuoti, kaip pakito ši masė bėgant laikui. Geriausiai tai atsispindėjo apžiūrint paveikslą „Šv. Mikalojus“ [50]. Kadangi beveik visas paveikslas buvo tik konservuotas, vaizdinėje pusėje pastebėtos vietos, kuriose matomi medienos miltų ir triušių odos klijų užpildymai. Didžioji dalis šių užtaisymų – įdubę ar suskilę, kai kurie susitraukę, todėl susidarė tarpeliai. [17 pav.] Džiūnant klijams išgaruoja juose esanti drėgmė, todėl šie užpildai laikui bėgant traukiasi, o jiems traukiantis atsiranda defektai. Veikiausiai džiūvimo metu atsiradęs įskilimas pastebėtas ir dvipusio paveikslo „Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu. Nukryžiuotasis su donatoriais“ [43] paviršiuje. [18 pav.] Tiesa, kiti šio paveikslo užtaisymai atrodo nepakitę – galbūt jie nebuvo tokie gilūs kaip smarkiai pažeisto „Šv. Mikalojus“ [50] pagrindo ertmės, todėl panaudota mažiau masės, kuri kito ne taip ženkliai.²⁵⁸ Kadangi pastarojo paveikslo medienos netektys buvo pakankamai didelės, o užpildų su organinės kilmės klijais tendencija susitraukti yra plačiai žinoma, nevaizdinėje paveikslo pusėje esantiems medienos praradimams užpildyti panaudotas sintetinių *Paraloid B-72* klijų ir medžio miltų mišinys. Tūrio ir defektų atžvilgiu šis metodas pasiteisino, kadangi palyginus su vaizdinėje pusėje esančiais, užpildai surišti *Paraloid B-72* klijais apžiūros metu atrodė visiškai nepakitę.

Įtarimų kilo dėl „Šv. Mikalojus“ [50] paveikslo vaizdinėje pusėje pastebėtų vabzdžių išgraužtų griovelėlių. Restauravimo metu kūriniui buvo atlikta desinsekcija, kadangi mediena buvo smarkiai pažeista medieną ardančių kenkėjų. Vabzdžiai naikinti uždaroje polietileno kameroje su insekticido tirpalu *Hylotox Q*. Apžiūrint paveikslą pastebėta, kad kai kurie viršutinėje paveikslo dalyje esantys grioveliai yra šviesesni nei aplink esanti mediena, juose esantys smulkūs medienos milteliai trupa prie jų prisilietus [19 pav.]. Tai gali būti signalas, kad vabzdžių, gyvenančių medienoje, nepavyko pilnai išnaikinti ir jie toliau ardo paveikslo medieną. Visgi, dėl konkretesnių išvadų paveikslas turėtų būti įvertintas specialistų biologų.

²⁵⁸ Paveikslo buvo tvarkyti labai panašiu metu – „Šv. Mikalojus“ paveikslas pradėtas restauruoti 2006 metais, o „Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu. Nukryžiuotasis su donatoriais“ – 2008 metais.

17 pav. Vaizdinėje paveikslo „Šv. Mikalojus“ [50] pusėje esantys medienos užpildai. Nuotraukoje matosi, kad užpildai susitraukė ir susidarė nedideli tarpeliai.

18 pav. Užpildo įtrūkimas matomas dvipusio paveikslo „Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu. Nukryžiuotasis su donatoriais“ [43] paviršiuje.

19 pav. Galimai medieną tebegrauziančių medgraužių grioveliai „Šv. Mikalojaus“ [50] paveikslo paviršiuje.

3.2. Pagrindo lentų judėjimas ir jo įtaka tapybos sluoksniui

Vienas akivaizdžiausių pastebėtų defektų – tai tapybos sluoksnio ištrupėjimai. Daroma prielaida, kad šios netektys, kurios buvo pastebėtos šalia pagrindo lentų sujungimų bei įskilimų, išduoda, jog paveikslo mediena pajudėjo po paskutinio atlikto restauravimo ir tokiu būdu paveikė virš medienos esantį tapybos sluoksnį. Taip pat dalis ištrupėjimų – jau nebe originalaus dažų sluoksnio, o ankstesnio retušo praradimai, kuriems nubyrėjus atsidengė gruntas arba mediena.

Tokio pobūdžio defektai buvo pastebėti gana nemažoje apžiūrėtų paveikslų dalyje. Vienas jų – paveikslo „Venera ir Vulkanas“ [46] atvejis, kai dėl pagrindo skilimo sukeltų problemų, per nagrinėtą laikotarpį jis dirbtuvėse buvo tvarkytas triskart. Aprašant 1978 metais vykdytą restauravimą, pažymėta, kad lentelė dukart skilusi per visą ilgį, bet tikriausiai dar nebuvo iki galo atlūžusi. Taip pat aprašyme minimos nevaizdinėje pusėje pritvirtintos „plankutės“, dėl kurių suveržimo, manoma, besiriesdama mediena ir skilo. Šio restauravimo metu paveikslo pagrindo įtrūkimai vizualiai paslėpti skilimo vietas užpildant gruntu ir jas retušuojant.²⁵⁹ Bėgant metams ši problema tik aštrėjo ir po trisdešimties metų, 2008-aisiais, į dirbtuves pristatytas paveikslas jau buvo skilęs į dvi dalis. Dėl nepaaiškintų priežasčių, šio restauravimo metu paveikslo dalys buvo suklijuotos nelygiai – sujungimo vietoje paviršių aukščiau skyrėsi. Aprašyme restauratorius pažymi, kad būtent dėl to sujungimas nėra

²⁵⁹ *Senis ir Venera su Amūru* [patiksl.: *Venera ir Vulkanas*]. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1978, rest. nr. 66/2083, restauratorius: Balys Pakštas.

gruntuojamas – užteptas restauracinis gruntas dengtų ir dalį tapybos.²⁶⁰ Vis dėlto, šis nelygus sujungimas netruko atsiklijuoti ir jau 2014 metais kūrinyms vėl restauruojamas dėl į dvi dalis perskilusio pagrindo. Aprašyme minima, kad dalys suklijuotos ir sutvirtintos medine juoste.²⁶¹ Panašu, kad šis suklijavimas buvo sėkmingesnis, kadangi apžiūros metu medienos praskiskyrimas neužfiksuotas, o visas paveiklo paviršius atrodo lygus, be sujungimo išsikišimų. Gali būti, kad šio paskutinio restauravimo metu pritvirtinta papildoma medinė juostelė pasitarnavo kaip tinkama atrama, kuri stabdo lentelės gaubimąsi. Visgi sujungimo vietoje smulkiai ištrupėję dažai yra ženklas, kad ši opi pagrindo problema gali atsinaujinti ateityje.

Įdomu atkreipti dėmesį į paveikslus, kuriems pagrindo darbai atlikti nebuvo, tačiau pastebėti buvusių tapybos netekčių atsinaujinimai kritinėse vietose. Tokio pobūdžio smulkios dažų netektys pastebėtos paveiklo „Kristaus dėjimas į karstą“ [49] paviršiuje. Šis kūrinyms buvo restauruotas 2014 metais, o jau prieš jam atliekant darbus užfiksuota, kad, nors ir dažų sąryšis su gruntu buvo pakankamai geras, tačiau tapyba ištrupėjusi paveiklo pakraščiuose, šalia medinio pagrindo skylių, įskilimų ir atsiradusių tarpų lentų sujungimo vietose. Panagrinėjus nuotraukas, darytas prieš šį restauravimą, pasitvirtino, kad ištrupėjimai atsinaujino tose pačiose probleminėse dalyse, tik mažesniu mastu. Dabartiniai tapybos praradimai matomi trijose vietose dešinėje paveiklo pusėje, viršutinėje ir apatinėje dalyse. Du iš esamų tapybos ištrupėjimų atsirado lentų sujungimo vietose, o trečiasis – įskilimo apačioje. Galima daryti prielaidą, kad šis esamas įtrūkimas tik gilėja. Čia įmanoma įžvelgti ir skydo konstrukcijos įtaką. Kadangi paveiklo skydas iš nevaizdinės pusės yra sutvirtintas trimis įvoromis, panašu, kad tai riboja pagrindo judėjimą, todėl svarbu pastebėti ir tai, kad dešinės pusės lentos, kuriose ir pastebėtos netektys, yra gana tiesios palyginus su esančiomis kairėje. Tikėtina, kad tiesiųjų lentų poreikis išsigaubti turi įtakos ištrupėjimams. Galima ir dar viena prielaida: galbūt minėtos tapybos sluoksnio vietos nutrūpėjo dėl vibracijų paveiklo perkėlimo metu, nes šis neseniai buvo perkeltas iš Bažnytinio paveldo muziejaus ekspozicijos į netoliese esančią Bernardinų bažnyčią. Prielaidą patvirtintų vaizdinė dokumentacija: prieš metus darytoje paveiklo nuotraukoje šių ištrupėjimų dar nesimato. Vis dėlto, tapybos netektis gali sąlygoti tiek vienas, tiek ir kitas veiksnys. Kadangi 2014 metų restauravimo metu

²⁶⁰ *Senis ir Venera su amūru* [patiksl.: *Venera ir Vulkanas*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 10, 2008, rest. nr. 220/8510.

²⁶¹ *Venera ir Vulkanas*. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 10, 2014, rest. nr. 209/9199.

skydo lentos restauruotos nebuvo,²⁶² neatmetama galimybė, kad bėgant metams dažų sluoksnio ištrupėjimai ir toliau atsinaujins tose pačiose vietose kaip ir anksčiau.

Panaši situacija, kai prieš tai restauravimo metu pagrindui nebuvo atlikti jokie konstrukciniai pakeitimai, pastebėta apžiūrint dvipusį paveikslą „Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu. Nukryžiuotasis su donatoriais“ [43]. Čia taip pat pastebėti nedideli dažų ištrupėjimai. Panagrinėjus nuotrauką, darytą ką tik po restauravimo 2009 metais, galima matyti, kad dabartiniai ištrupėjimai yra originalaus dažų sluoksnio, o ne retušo. Vis dėlto, taip pat prarasta Švč. Mergelės Marijos autentiškos tapybos dešinės rankos nago linija [20 pav.]. Kitoje, Nukryžiuotojo, pusėje yra dvi užtapytos įvoros. Naujų dažų ištrupėjimų šioje pusėje nepastebėta – manoma, kad būtent įvoros ir prilaikė erdvinį paveikslo judėjimą. Taip pat tikėtina, kad gana tiesios paveikslo lentos nėra linkusios išsigaubti ar kitaip deformuotis, tačiau Švč. Mergelės Marijos pusėje susiformavusios nedidelės tapybos netektys indikuoja galimą poslinkį. Taigi įvoros nors ir prilaiko visą paveikslo konstrukciją, tačiau jų nauda labiau pastebima būtent toje pusėje, kurioje jos yra įstatytos. Taigi šio dvipusio paveikslo, kaip ir anksčiau minėto „Kristaus dėjimo į karstą“ [49], skydo lentos restauruotos nebuvo, joms neatlikti jokie pakeitimai, todėl neatmetama prielaida, kad bėgant metams dažų sluoksnio ištrupėjimai gali ir toliau atsinaujinti tose pačiose vietose kaip ir anksčiau.

20 pav. „Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu. Nukryžiuotasis su donatoriais“ [43] tapybos sluoksnio ištrupėjimai.

Nedidelio formato paveikslas „Virtuvėje“ [25] buvo restauruotas dukart. Sprendžiant iš pirmojo restauravimo įrašo, daryto 1966 metais, tuo metu tapybos ištrupėjimų nebuvo ir nuo paveikslo buvo tik pašalinti nešvarumai ir regeneruotas lakas.²⁶³ Kito restauravimo metu,

²⁶² 2014 metų restauravimo metu konstrukciniai pagrindo darbai nebuvo atlikti, paveikslas konservuotas ir atstatyta vizuali kompozicijos visuma. Vienintelis pagrindo pakeitimas – kairiosios lentos nuskilusios dalies atstatymas įkljuojant naują, įskilimo formą atitinkančią medinę detalę. Atlikti dezinfekavimo, nešvarumų valymo, vinių šalinimo, pagrindo netekčių užpildymo, tapybos tvirtinimo, gruntavimo, retušavimo ir lakavimo procesai.

Kristaus dėjimas į karstą. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2014, paso nr. 821, restauratorės: Julija Riškutė, Lina Bindokaitė.

²⁶³ *Indų valytoja* [patiksl.: *Virtuvėje*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 2, 1966, rest. nr. 1183/1.

1994-aisiais, paveikslas į dirbtuves jau pateko išsigaubęs ir su tapybos praradimais. Visgi konstrukcinių pagrindo pakeitimų daryta nebuvo, paveikslui atliktos estetinio vaizdo sugražinimo procedūros.²⁶⁴ Šiuo metu užfiksuotas vertikalus tapybos sluoksnio ištrupėjimas per visą ilgį kairėje paveikslo dalyje. Apžiūrėjus paveikslą iš nevaizdinės pusės pastebėta, kad toje vietoje lentelė buvo suklijuota praeityje, galimai dar anksčiau nei pirmasis įvardintas restauravimas. Tikėtina, kad pagrindo išsigaubimas turėjo įtakos šių ištrupėjimų susidarymui, tik lieka neaišku, kodėl 1966 metais tapyba laikėsi gerai ir jos netektys nebuvo minimos, nors lentelė galimai jau buvo suklijuota prieš tai, o vėliau pradėjo formuotis gana nemaži ištrupėjimai.

Gali susidaryti įspūdis, kad kartą skilus pagrindui ar lentų sujungimui tapus problematišku, tapybos ištrupėjimai tose vietose artimiausiu metu neišvengiamai ir vėl pradeda atsiverti. Vis dėlto, apžiūrėjus kai kuriuos paveikslus, tokia tendencija nepasitvirtino. Sunku įvertinti „Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu ir šv. Ona (Šv. Ona, pati trečia)“ [42] paveikslo naujus tapybos ištrupėjimus, kadangi paveikslas buvo tik konservuotas, o netektys nebuvo retušuotos. Restauravimo metu skilusios lentos buvo suklijuotos sintetiniais polibutilmetakrilato klėjais ir iš nevaizdinės pusės sutvirtintos „kregždžių uodegomis“.²⁶⁵ Visgi lyginant dabartinį paveikslo vaizdą su ką tik po restauravimo darytomis nuotraukomis, panašu, kad papildomi reikšmingi dažų ištrupėjimai nesusidarė. Taip pat naujos tapybos netektys nepastebėtos paviršiuje „Švč. Dievo Motina su Kūdikiu“ [34], kuris praeityje buvo perskilęs per visą ilgį bei įskilęs keliose kitose vietose. Kūrinyje restauruotas 2000 metais, o išilginis skilimas buvo sujungtas mediniais kaiščiais, suklijuotas bei papildomai sutvirtintas „kregždžių uodegomis“ iš nevaizdinės pusės. Taip pat kitaip nei prieš tai minėti paveikslai, paveikslas buvo įmontuotas į uždarą kasetę – rėmą, sukonstruotą iš kokybiškos riešuto medienos bei įstiklintą nedūžtančiu stiklu.²⁶⁶ Toks sėkmingas lentų suklijavimas, tikėtina, didele dalimi priklauso ir nuo šios papildomos kūrinių gaubiančios konstrukcijos. Kasetė ne tik prilaiko skydo lentas, bet ir sudaro uždarą klimata, kuris sušvelnina aplinkos svyravimų poveikį paveikslui. Minėtus abu paveikslus, kuriems tapybos ištrupėjimai neatsinaujino jautriose, prieš tai skilusiose vietose, sieja lentų sutvirtinimas „kregždžių uodegomis“. Pasitvirtino, kad šis tvirtinimo metodas stabilizuoja jungtį, visgi, kaip minėta ankstesniuose

²⁶⁴ *Virtuvėje*. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 7, 1994, rest. nr. 83/6533.

²⁶⁵ *Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu ir šv. Ona (šv. Ona pati trečia)*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2009, paso nr. 332, restauratorė: Daima Kondrataitė.

²⁶⁶ *Marija su Kūdikiu* [patiksl.: *Švč. Dievo Motina su Kūdikiu*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1999, rest. nr. 17/7067, restauratoriai: Teresė Blažiuonienė, Alfonsas Gudzevičius.

skyriuose, toks sutvirtinimas taip pat ilgainiui kelia grėsmę dėl naujų skilimų susiformavimo, jei mediena tampa pernelyg varžoma šių sankabų.

3.3. Kai kurie tapybos sluoksnio restauravimo aspektai

Paveikslų apžiūros metu panagrinėtas „Šv. Arkangelo Mykolo“ [31] paveikslas, kurio kitaip nei daugumos kitų paveikslų tapybos sluoksnis buvo tvirtintas vašku. Pirmas aspektas, į kurį krypta dėmesys, tai matinis tapybos sluoksnio paviršius, kuris neturi lakuotam paviršiui būdingo blizgesio. Kadangi kūrinyje buvo tik konservuotas ir jo netektys nebuvo atstatinėjamos, vaškas tapybos ištrupėjimo vietose tarsi atlieka grunto funkciją. Matomas storas gelsvo bičių vaško sluoksnis, kuris savo storiu prilygsta dažų sluoksniui. Vaškas gelsvas, tačiau nevienodo atspalvio. Vienur jo spalva tamsesnė, kitur jis pabalęs, todėl šie nemaži plotai įterptos tvirtinimo substancijos formuoja raštus, sudarytus iš skirtingo atspalvio vaško dėmelių. Tai imponuoja vizualiam kompozicijos supratimui, nes šis šviesesnių ir tamsesnių atspalvių žaismas susilieja su išlikusia tapyba. Vaškas, vis dėlto, keliose vietose atrodo praradęs tvirtumą ir besisluoksniuojantis. Kai kur taip pat pastebimi pertrūkiai, veikiausiai dėl laiku bėgant pajudėjusių pagrindo lentų. Vietomis pastebėta stogeliu pakilusi tapyba, šalia kurios taip pat ištrupėjęs ir vaškas. Šiose srityse galimai kyla dažų sluoksnio praradimo grėsmė. Taigi galima išvada, kad šis tvirtinimas vašku turi didelę įtaką bendram vaizdai, ir, deja, ilgainiui kinta ne tik spalva, bet medžiaga taip pat praranda sukibimą, yra. Atsižvelgiant į faktą, kad vaškas įsigeria ir jį galutinai pašalinti nėra įmanoma, toks panaudotas tapybos tvirtinimo būdas gali apsunkinti šio paveikslo restauravimą ateityje.

Taip pat pastebėtas dar vienas įdomus aspektas apie „Šv. Arkangelo Mykolo“ [31] paveikslo išbaigimą. Nors nagrinėtose dokumentacijose įvardinta, kad atliktas tik paveikslo konservavimas, tačiau matomos juodu dažu ant vaško išpieštos kontūrinės linijos, kurios papildo trūkstamos tapybos detales [21 pav.]. Tai šventojo drabužių linijos, aureolės kontūras, kalavijo linija bei kitos kompozicinės detalės. Šios linijos nėra matomos nuotraukoje po paskutinio šio paveikslo restauravimo 1999 metais,²⁶⁷ bet turėjo būti atliktos po to, kadangi dažas aiškiai matomas ant vaško paviršiaus.

²⁶⁷ Šv. Mykolas Arkangelas. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1999, rest. nr. 117/7267, restauratorius: Vitalis Verbus.

21 pav. „Šv. Arkangelo Mykolo“ [31] tapybos paviršius tvirtintas vašku. Viršutinėje dalyje matomas šviesesnio atspalvio vaškas, o ties viduriu – tamsesnio. Taip pat nuotraukoje aiškiai matosi ant vaško išpieštos juodos arkos bei kalavijo linijos, kurios papildo paveikslo kompozicines detales

Gana nesunku identifikuoti, jei paveikslas kažkuriuo savo gyvavimo periodu buvo ilgesniam laikui užklijuotas „profilaktiniu“ popieriumi. Dažų gabalėliai atsipalaiduoja nuo pagrindo, bet lieka prisitvirtinę prie pakilusio užklijuoto popieriaus ar įkrenta popieriaus ertmės. Vėliau tvirtinant tokios būklės tapybą, stengiamasi dažų gabalėlius grąžinti į jų originalias vietas. Vis dėlto, matomas kiek chaotiškas, įprasto medienos krakeliūrų tinklo neatitinkantis dažų gabalėlių išsidėstymas. Tai gerai atsispindi paveikslų paviršiuje, kuris nebuvo retušuotas, šiuo atveju šie požymiai matomi jau minėto „Šv. Arkangelo Mykolo“ [31] paveikslo bei „Šv. Mikalojaus“ [50] tapybos sluoksniuose. Kaip aprašyta pastarojo paveikslo restauravimo dokumentacijoje, šventojo veido dažų gabalėliai buvo surinkti dėlionės principu, kadangi vizualiai šias detales buvo įmanoma atskirti,²⁶⁸ o nuotraukose [22 pav.] matomų vienspalvių detalių neįmanoma identifikuoti, tuo labiau, kai aplink esančios netektys yra didelės, todėl priklijuoti dažų gabalėliai gana padriki. Nors ir fragmatiškai, tačiau originali tapyba yra išsaugoma, tačiau sunku įvertinti, ar ilgalaikis užklivavimas popieriumi sukelia žalos ar vis tik pavyksta išsaugoti daugiau byrančios tapybos negu jos prarasti.

22 pav. Nuotraukose matomi padriki tapybos sluoksnio gabalėliai paveikslų, kurie praeityje buvo užklijuoti „profilaktiniu“ popieriumi ir su juo palikti ilgesniam laikui. Kairėje – „Šv. Arkangelo Mykolo“ [31] paveikslo fragmentas, dešinėje – „Šv. Mikalojaus“ [50] fono fragmentas.

Kūriny „Trojos gaisras“ [6] taip pat 16 metų buvo paliktas su užklijuotu rūkomuoju popieriumi, o jį nuėmus 1968 metais, paaiškėjo, kad ištrupėjusios tapybos plotas siekia apie

²⁶⁸ Šv. Mikalojus. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2018, reg. nr. 4/06, restauratorės: Vita Blažiūnienė, Julija Riškutė, Lina Bindokaitė.

70%.²⁶⁹ Šis atvejis įdomus tuo, kad dideli netekčių plotai buvo retušuoti ir taip stengtasi atstatyti kompozicijos visumą. Nors stebint vizualiai sunku atpažinti, kurios vietos tiksliai galėjo būti ištrupėjusios dėl gana tamsaus kolorito, tačiau akivaizdžiai matosi pažeistos sritys viršutinėje paveikslo dalyje bei apatiniame kairiajame kampe. Tose vietose dažų sluoksnis yra grublėtas. Viso paveikslo plote matosi labai smulkūs vertikalūs brūkšneliai, tarp kurių prasišviečia rusvas gruntas. Šie brūkšneliai veikiausiai yra 1968 metų restauravimo retušas, kuris iki dabar išliko labai įtakingamai integruotas. Tik šviesiose paveikslo dalyse pastebimas retušuotų vietų patamsėjimas. Atsižvelgiant į tai, kad paveikslo tapybos sluoksnis buvo kritiškai prarastas ir tikriausiai vėlesniais metais būtų tik konservuotas, taip kaip buvo užkonservuoti „Šv. Mikalojaus“ [50], „Šv. Arkangelo Mykolo“ [31] ar „Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu ir šv. Onos (Šv. Ona pati trečia)“ [42] paveiksmai, visgi retušo pagalba į visumą buvo sujungta gana nemaža dalis kompozicinių paveikslo detalių, nors jos ir atrodo kiek abstrakčios bei nedetalizuotos [23 pav.].

Kaip ir „Trojos gaisras“ [6], grupelė kitų paveikslų paskutinį kartą buvo restauruoti 1978 metais. Tai – „Galvijai“ [2], „Išpažintis kalėjime“ [3] bei „Keleiviai“ [4]. Stengtasi įvertinti bei palyginti visų šių paveikslų retušo būklę. Mažiausiai pakitę retušo tarpai pasirodė paveikslo „Galvijai“²⁷⁰ [2] paviršiuje, o „Išpažintis kalėjime“ [3] bei „Keleiviai“ [4] paviršiuose matomi pašviesėję pakoregavimai.²⁷¹ Nors paveiksmai retušuoti daugiau nei prieš keturiasdešimt metų, akvarele²⁷² atliktos korekcijos vis dar atlieka savo funkciją ir tik neženkliai pakeitė atspalvį. Tiesa, visų šių keturių paveikslų retušą tikslinga būtų vadinti dokumentacijose dažnai sutinkamu terminu „patonavimas“, kadangi pastebėti pakitę retušai labiau primena dažų dėmeles nei *trattegio* brūkšneliais atliktą retušą.

Atvirksčiai nei 1978 metais restauruoti paveiksmai, „Švč. Dievo Motina su Kūdikiu“ [34] paveikslas 1999 metais buvo retušuotas akvarele *trattegio* būdu. Čia pasirinkta technika, kuomet spalvos tarpusavyje nėra maišomos: „(...) pirmiausia brūkšniuojama geltona spalva, po to įterpiami raudoni, paskui mėlyni brūkšneliai. Juodais dažais suteikiami tamsesni atspalviai. Retušuojamo plotelio koloritas ir spalvų intensyvumas derinamas prie originalios

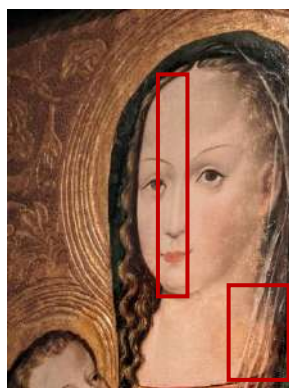
²⁶⁹ *Gaisras mieste* [patiksl.: *Trojos gaisras*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 2, 1968, rest. nr. 1369/7.

²⁷⁰ Įdomu tai, kad kitaip nei kitus išvardintus kūrinius, paveikslo „Galvijai“ restauravimą atliko aukščiausios kvalifikacijos tapybos restauravimo ekspertas Balys Pakštas.

²⁷¹ Nors „Trojos gaisro“ paskutinis restauravimas užfiksuotas 1978 metais, vis dėlto manoma, kad didžioji dalis „tapybos atstatymo“ buvo atlikta 1968 metais. 1978 metų dokumentacijoje prieš restauravimą minimas tik apatiniame paveikslo pakraštyje ištrupėjęs tapybos sluoksnis.

²⁷² Akvarelė paminėta tik „Galvijų“ restauravimo aprašyme, kitose dokumentacijose retušo dažai neįvardijami, tačiau tikėtina, kad visų paveikslų retušas buvo atliktas taip pat šiais vandeninio pagrindo dažais.

tapybos.²⁷³ Patyrinėjus šį retušą dabar, vis tik pastebima, kad retušuotos vietos gana akivaizdžiai matomos [24 pav.]. Galbūt jos yra gana lengvai atpažįstamos dėl gana svarbiose Dievo Motinos veido bei kaklo srityse atliktų korekcijų. Visgi galima labai greitai identifikuoti ankstesnių tapybos ištrupėjimų vietas. Retušas yra tonu tamsesnis, o didesnio retušo plotelio vieta atrodo pakankamai marga ir aiškiai išsiskiria šalia lygios ir vienspalvės originalios tapybos. Šis retušavimo metodas galbūt yra tinkamas, jei norima atskleisti tapybos netekčių vietas, bet tuo pačiu jas daugiau ar mažiau integruoti į kūrinį. Vis dėlto, panašu, jog netekčių vietos tampa labiau matomos nei retušuojant būdu, kai spalvos tarpusavyje yra maišomos.

23 pav. Abstrakčios, bet pakankamai įžiūrimos kompozicinės paveikslo „Trojos gaisras“ [6] detalės. Šio paveikslo tapyba praeityje buvo smarkiai aptrupėjusi, o jį retušavus gražinta paveikslo vizuali visuma.

24 pav. Paveikslo „Švč. Dievo Motina su Kūdikiu“ [34] išryškėjusios retušo vietos.

Atkreiptas dėmesys į seniausiai paskutinį kartą restauruotą „Marijos su kūdikiu ir Šv. Jeronimu“ [1] kūrinį, kuris tvarkytas dar 1966 metais. Vos tik apžvelgus paveikslo vaizdinę pusę, tai yra gana akivaizdu – paveikslo paviršius atrodo nešvarus, o lako sluoksnis gelsvas. Nešvarumai ir patamsėjimai yra susikaupę dažo bei krakeliūrų faktūrose, gana ryškiai pastebimi ant Marijos bei Kūdikio odos tonų, melsvame dangaus fone. Pastebėti pašviesėję tonavimai, smulkūs dažų ištrupėjimai ir paviršiaus įbrėžimai. Visi šie paveikslo požymiai įrodo, kad paveikslas jau ilgą laiką buvo nerestauruotas, o pašalinus jį dengiantį per laiką susikaupusių nešvarumų sluoksnį, būtų galima atskleisti autentišką kūrinio koloritą [25 pav.].

²⁷³ *Marija su Kūdikiu* [patiksl.: *Švč. Dievo Motina su Kūdikiu*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1999, rest. nr. 17/7067, restauratoriai: Teresė Blažiūnienė, Alfonsas Gudzevičius.

25 pav. „Marijos su kūdikiu ir Šv. Jeronimu“ [1] paveikslo fragmentai, kuriuose matosi ant tapybos esantis nešvarumų sluoksnis.

Taip pat verta aprašyti kiek neeilinę paveikslo „Šventosios moterys prie Kristaus kapo“ [44] istoriją. Šis paveikslas per nagrinėtą laikotarpį buvo restauruotas daugiausiai. Šešis kartus jį teko tvarkyti restauravimo dirbtuvėse dėl problemų iškylančių šio paveikslo tapybos sluoksniui. Tapybos ištrupėjimai vis atsinaujindavo ir jie buvo pakartotinai tvirtinami bei retušuojami. 2015 metais šis paveikslas pagal teisinius dokumentus grąžintas į Vokietijos fondus ir šiuo metu yra eksponuojamas Kaputo rūmuose, netoli Potsdamo, o paskutinįkart paveikslas buvo restauruotas Prano Gudyno restauravimo centre 2009 metais. Pirmojo registruoto restauravimo metu, 1954-aisiais, jau pažymėta, kad tapyba ištrupėjusi paveikslo viduryje, o ši atsinaujinusi problema fiksuota ir vėlesniuose restauravimo įrašuose. Kebli centrinė paveikslo sritis aiškiai matoma ir šiandien. Paveikslo centre horizontaliomis linijomis pastebimas grublėtas tapybos paviršius, kuris buvo ne kartą tvirtintas, gruntuotas ir retušuotas. Nors paveikslas tapytas ant vientisos lentelės, panašu, kad pagrindas yra linkęs deformuotis būtent šioje dalyje. Ketvirtojo restauravimo metu 1997 metais stengiasi išspręsti šią problemą kūrinių įrėminant po stiklu ir sudarant uždaro klimato sistemą.²⁷⁴ Visgi toks sprendimas nebuvo sėkmingas, nes dar tais pačiais metais teko išardyti šią ne visiškai sandarią paveikslo rėmo konstrukciją ir pašalinti tarp stiklo ir paveikslo vaizdinės pusės įstrigusį vabalą.²⁷⁵ Paveikslą tvarkant kiek daugiau nei po dešimties metų, 2009-aisiais, įvardinti nauji tapybos ištrupėjimai, o prie stiklo prisiglaudęs lako sluoksnis tapo pažeistas – pabalo ir aptrupėjo.²⁷⁶ To pačio restauravimo metu vėl keista rėminimo konstrukcija ir kūrinys paruoštas eksponuoti be stiklo. Po kiekvieno restauravimo paviršius buvo padengtas nauju lako sluoksniu, tačiau nei viename įrašė neminima, kad lakas buvo plonintas. Tai

²⁷⁴ *Trys Marijos prie Kristaus kapo* [patiksl.: *Šventosios moterys prie Kristaus kapo*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 8, 1997, rest. nr. 70/6830.

²⁷⁵ *Trys Marijos prie Kristaus kapo* [patiksl.: *Šventosios moterys prie Kristaus kapo*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 8, 1997, rest. nr. 103/6863.

²⁷⁶ *Trys moterys prie Kristaus kapo* [patiksl.: *Šventosios moterys prie Kristaus kapo*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 10, 2009, rest. nr. 13/8523.

galima pastebėti ir apžiūrint paveikslą – paviršius yra itin blizgus, o lakas vizualiai atrodo labai storas ir šiek tiek gelsvas. Tikėtina, kad buvo vengiama ploninti laką ir tokiu būdu atsitiktinai pažeisti šios meno vertybės dažų paviršių. Toks pasirinkimas lėmė, kad kai kurie retušai buvo atlikti ištrupėjimų negruntuojuant, o dabar tose vietose akivaizdžiai matomi gilesni netekčių plotai. [27 pav.] Nepaisant kai kurių grublėtų vietų, paveikslo paviršius atrodo vientisas, anksčiau atlikti retušai neatrodo pakitę, o dabartinis tapybos sukibimas su pagrindu atrodo stabilus.

26 pav. Matomi horizontalūs grublėti tapybos sluoksnio pažeidimai paveikslo „Šventosios moterys prie Kristaus kapo“ [44] centrinėje dalyje.

27 pav. Retušuotas tapybos ištrupėjimas. „Šventosios moterys prie Kristaus kapo“ [44] paveikslo fragmentas.

Įdomu panagrinėti, kaip atrodo tapybos paviršius, kuris anksčiau buvo regeneruotas spirito garais. Šį kriterijų atitiko penki tyrimo metu apžiūrėti paveikslai.²⁷⁷ Bendras apžiūrėtų kūrinių požymis – gana storas ir blizgus lako sluoksnis. Sunku būtų nustatyti, ar šių paveikslų paviršius vizualiai kuo nors skiriasi nuo paveikslų, kuriems ši procedūra nebuvo atlikta. Visgi paveikslų paviršius atrodo itin blizgus, kadangi lakas nebuvo plonintas, o kiekvienu atveju po regeneravimo padengtas nauju sluoksniu. Vėliausiai, 2019 metais, regeneruoto paveikslo „Karvės po ąžuolu“ [52] paveikslo paviršius vėl vietomis tapo matiniu, tuo tarpu kitų paveikslų lakas atrodo blizgus ir skaidrus. Iš pateiktų restauravimo aprašų nėra aišku, ar

²⁷⁷ Paveikslo lakas regeneruotas šių restauravimų metu:

Trys Marijos [patiksl.: *Šventosios moterys prie Kristaus kapo*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 1, 1954, rest. nr. 163/7.

Indų valytoja [patiksl.: *Virtuvėje*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 2, 1966, rest. nr. 1183/1

Scena smuklėje [patiksl.: *Aludėje*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 2, 1966, rest. nr. 1184/2.

Aludėje pypkių rūkykloje [patiksl.: *Aludėje*]. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1978, rest. nr. 33/2050, restauratorė: Elvyra Rugytė-Olubienė.

Galvijai. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1978, rest. nr. 63/2080, restauratorius: Balys Pakštas.

Trys Marijos prie Kristaus kapo [patiksl.: *Šventosios moterys prie Kristaus kapo*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 8, 1997, rest. nr. 70/6830.

Trys moterys prie Kristaus kapo [patiksl.: *Šventosios moterys prie Kristaus kapo*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 10, 2009, rest. nr. 13/8523.

Karvės po ąžuolu. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 11, 2019, rest. nr. 78/9568.

paveikslams buvo regeneruotas visas paviršius, o gal tik kai kurios jo dalys, todėl pastebėti požymius, kurie buvo identifikuoti ankstesniame skyriuje aprašyto lako regeneravimo sukeltų pokyčių tyrimo metu, plika akimi nepavyko. Išsamiems tyrinėjimams būtų reikalinga mokslinėse laboratorijose atliekama analizė.

Paveikslų apžiūros metu buvo užfiksuoti vizualiai matomi pokyčiai, kurie atskleidžia tam tikras praeities restauravimų savybes. Sudėtingiausia daryti išvadas apie paveikslo skyde susidariusius pasikeitimus, kadangi didžioji dalis paveikslų buvo apžiūrėti vien iš vaizdinės pusės. Pastebėti tik tam tikri pakitimai susiję su pagrindu, atsiradę įterpiančią medieną užpildomą masę. Visgi glaudžiai su medienos būkle susiję tapybos ištrupėjimai užfiksuoti dalyje tyrinėtų paveikslų. Natūralus ar aplinkos veikiamas medienos judėjimas, jos brinkimas, susitraukimas ar bet koks kitas poslinkis tiesiogiai veikia tapybą, o tai dažniausiai gali sukelti sluoksnių sukibimo problemas. Šiems paveikslams naujai atsiradę ištrupėjimai užfiksuoti aplink praeityje buvusius pagrindo trūkius ar lentų sujungimus. Kartą atsiradę tokie medienos defektai tampa jautrūs bet kokiems aplinkos svyravimams, tad tose pačiose vietose irimo procesai yra linkę atsinaujinti. Apžiūros metu taip pat paanalizuoti kai kurie dažų tvirtinimo atvejai, retušo senėjimo ypatybės.

Apibendrinant visų analizuotų paveikslų būklę šiuo metu, labiausiai nerimą kelia paveikslai su pastebėta ištrupėjusia tapyba. Šalia kitų veiksnių, tam didelę įtaką turi medinio pagrindo judėjimas, kuris yra neišvengiamas ir natūralus procesas. Visada išlieka tikimybė atsinaujinti jau užfiksuotoms problemoms, tokioms kaip įvairūs medienos įtrūkimai ar tapybos praradimas aplink juos, bei potencialiai susiformuoti naujoms. Kadangi esminių tapybos tvirtinimo skirtumų tarp tapybą praradusių paveikslų nepastebėta, pagrindinė prevencinė priemonė stabdyti tokius irimo procesus yra užtikrinti tinkamas aplinkos sąlygas,²⁷⁸ kurios kaip įmanoma labiau sumažintų medienos erdvinį judėjimą.

²⁷⁸ Medienos dirbiniams tinkamiausias santykinės drėgmės santykis ore yra apie 50%, o saugaus svyravimo amplitudė siekia $\pm 10\%$. Vis dėlto, priklausomai nuo medienos rūšies ir lentų storio šie parametrai kinta, taip pat reikia atsižvelgti į drėgmės pokyčio greitį, nes staigūs mažesnio masto pokyčiai gali būti žalingesni už lėtus ir didesnius svyravimus.
NEW Britta, *op. cit.*, p. 44-46.

IŠVADOS

Magistrinio darbo tyrimo metu nagrinėti seniausiųjų Lietuvoje restauruotų paveikslų ant medinio pagrindo duomenys. Iki šiol nebuvo atlikta sisteminga procedūrų analizė, kuri būtų sudaryta pagal paveikslų ant medinio pagrindo specifiškumą bei išskirtų seniausių Lietuvoje tvarkytus XV-XVII a. laikotarpio kūrinius. Sukaupta informacija bei pastebėtos sąsajos leidžia pateikti tokias išvadas:

1. Nuo 1977-1978 m. restauruotų paveikslų dokumentacijoje pradedamos įvardinti procedūroms panaudotos medžiagos, užfiksuoti pirmieji „lako ploninimo“ sampratos atvejai. Išlikusio paveikslo vertė nebesiejama vien su estetinėmis savybėmis, kūrinius pradėtas suprasti ir kaip istorinis šaltinis. Tai iliustruoja pavyzdys, kai ženkliai sunykusi tapyba atstatyta 1968 metais, o vėliau tvarkyti panašaus suirimo lygio kūriniai dažnai buvo tik konservuojami.
2. Restauravimo duomenų analizė atskleidė kaip kito prarastų tapybos vietų integravimas: „atstatymo“ konceptą išstrūmė „retušavimas“. Paskutinįkart „tapybos atstatymas“ minimas 1993 metais, o pirmieji įrašai su „retušavimo“ terminu rasti 1999 metais.
3. Paveikslai į restauravimo dirbtuves žymiai dažniau patenka dėl su tapybos sluoksniu susijusių problemų. Iš visų 85 nagrinėtų restauravimo atvejų dažniausiai užfiksuota problema – įvairios tapybos sluoksnio netektys (62 atvejai), iš kurių dalyje pabrėžiama, kad susidarė aplink medienos įtrūkimus (12 atvejų). Taip pat dažnai įvardijama problema yra įvairūs lako pakitimai (32 atvejai), nešvarumai (45 atvejai), dėl ankstesnių restauravimų susidariusios problemos (19 atvejų) ar kitokie įvairūs mechaniniai pažeidimai (35 atvejai). Kiek rečiau užfiksuojamos medinio pagrindo problemos – medienos įtrūkimai (24 atvejai), per visą lentos ilgį susidarę trūkiai (6 atvejai), lentų sujungimo defektai (8 atvejai) ar kitokios deformacijos (20 atvejų).
4. Dažniausiai taikomi šie restauravimo metodai pagal kūrinio būklę:
 - a. medienos trūkiai užpildomi užpildo mase arba į tarpelį įdedamas medienos intarpas. Didesniems įtrūkimams ar atsipalaidavusioms lentoms klijuoti dažniau pasirenkami gyvulinės kilmės klijai, o jungtis kartais papildomai sutvirtinama madienos kaištukais ar suveržiama sankabomis, kai paveikslui gresia grįžti į pradinę deformacijos poziciją. Pagal biologinių tyrimų išvadas kūriniai dezinfekuojami ar dezinsekuojami sintetinėmis medžiagomis, o suirusi mediena sotinama sutvirtinamaisiais tirpalais.

b. Birus tapybos sluoksnis tvirtinamas gyvulinės kilmės klijais, rečiau – vašku, sudėtingiausios procedūros atliekamos paveikslams, kurie praeityje ilgą laiką buvo užklijuoti tapybos tvirtinimo popieriumi. Nepageidaujami nešvarumų, užtapymo ar lako sluoksniai šalinami (ploninami) įvairiais organiniais tirpikliais, kurių sudėtyje dažniausiai sutinkamas pinenas, etanolis ar acetonas. Pabalęs ar sumatavęs lakas kai kuriais atvejais regeneruojamas etanolio garais. Sudėtingesnis grunto atstatymas atliekamas paveikslams su auksuotais reljefiniais raižytais fonais, susidariusios tapybos netektys retušuojamos akvarele, o rečiau nualiejintais aliejiniais dažais. Itin dideli prarastos tapybos plotai nulemia tai, kad paveikslai yra tik konservuojami ir prarastos vietos nėra atkuriamos.

5. Įžvalgos po atlikto paveikslų būklės įvertinimo:

- a. Gyvulinės kilmės klijų ir medienos miltų mase užpildytos pagrindo netekčių sritys yra linkusios susitraukti ar skilti, todėl po sąlyginai trumpo periodo fiksuojami šie naujai susiformavę defektai. Toks požymis nepastebėtas medienos miltų ir *Paraloid B-72* masės užpilduose.
- b. Tapybos ištrupėjimai atsinaujina aplink medienos trūkius bei deformuotus lentų sujungimus. Šios problemos dažniau atsikartoja kūriniams, kurių skydo konstrukcija po paskutinio restauravimo nebuvo stabilizuojama: ištrupėjimai neužfiksuojami paveikslams, kurie buvo sutvirtinti „kregždžių uodegų“ sankabomis.
- c. Tapybos tvirtinimui panaudotas vaškas ne tik imponuoja vaizdinių savybių supratimą, bet ir pradeda sluoksniuotis, irti. Paveikslo restauravimas ateityje gali būti sudėtingas dėl pritaikyto tvirtinimo vašku.
- d. Pastebimas netvarkingas dažų gabalėlių išsidėstymas paveikslams, kurie praeityje ilgą laiką išbuvo su užklijuotu tapybos tvirtinimo popieriumi.
- e. Retušo vizualus integralumas tiesiogiai nepriklauso nuo metų tėkmės. 1978 metais paskutinįkart restauruotų paveikslų grupei akvarele darytas retušas ženkliai nepakito, o kūriniui „Švč. Dievo Motina su Kūdikiu“ [34] 1999 metais atliktas *trattegio* retušas spalvų tarpusavyje nemišant atrodo patamsėjęs.
- f. Vizualių pakitimų ant praeityje spirito garais regeneruotų paveikslų paviršių nesimato. Išsamesnei šio metodo analizei reikalingi gamtamoksliniai tyrimai.

SANTRAUKA

Šio tyrimo metu nagrinėjami XV-XVII a. paveikslai ant medinio pagrindo, kurie buvo restauruoti Lietuvos restauravimo centruose nuo XX a. vidurio. Gilinimasi į fiksuotą paveikslų būklę prieš restauravimą, jiems taikytus metodus bei esminius pakitimus, kurie išryškėja bėgant metams.

Siekiami atskleisti šiems paveikslams taikytų restauravimo metodų ypatybes bei jų suderinamumą. Pasitelkiant kūriniams atliktų darbų dokumentaciją ir publikuotos literatūros analizę, taip pat stebint, kokie požymiai atsispindi dabartinėje meno vertybių būklėje, nagrinėjamos įvairios sąsajos, tendencijos ir išskirtiniai atvejai.

Iki šiol tokia Lietuvoje restauruotų senųjų paveikslų ant medinio pagrindo sisteminga analizė nebuvo atlikta, todėl surinkta medžiaga ir įžvalgos atskleidžia tam tikrus dėsningumus – kai kurių restauravimo sampratos aspektų kaitą, medžiagų ir procedūrų pasirinkimo priežastis bei specifika, pritaikytų metodų tvėrmės požymius.

SUMMARY

This study focuses on 15th-17th century wooden panel paintings that have been restored in Lithuanian restoration centres since the mid-20th century. It delves into the paintings' fixed condition before restoration, the methods used, and the fundamental changes that have become apparent over the years.

The aim is to reveal the characteristics of the restoration methods applied to these paintings and their compatibility. The various links, trends and exceptional cases are examined through an analysis of the documentation of the work carried out on the works and of the published literature, as well as through an observation of the characteristics reflected in the current state of the art treasures.

No such systematic analysis of old wooden panel paintings restored in Lithuania has been carried out so far, so the material and insights gathered reveal certain patterns - changes in some aspects of the concept of restoration, the reasons and the specifics of the choice of materials and procedures, and the durability of the methods applied.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Nepublikuoti šaltiniai

Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus Prano Gudyno restauravimo centro archyvas:

1. *Aludėje pypkių rūkykloje* [patiksl.: *Aludėje*]. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1978, rest. nr. 33/2050, restauratorė: Elvyra Rugytė-Olubienė.
2. *Angelas*. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1999, rest. nr. 34/7334, restauratorius: Algimantas Vaineikis.
3. *Apeiginė puota*. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1978, rest. nr. 10/2028, restauratorė: Elvyra Rugytė-Olubienė.
4. *Apeiginė puota*. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 11, 2020, rest. nr. 118/9608.
5. *Apeiginė puota*. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 5, 1982, rest. nr. 91/2639.
6. *Apraiškimas Švč. Mergelei Marijai*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2011, rest. nr. 153/8442, restauratorės: Birutė Miškinienė, Žymantė Kasperavičienė.
7. *Arkangelas* [patiksl.: *Angelas*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 8, 1999, rest. nr. 23/7323.
8. *Aušros Vartų Švč. Marijos paveikslas* [patiksl.: *Aušros Vartų Dievo Motina*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1993, rest. nr. 70/6430, restauratoriai: Janina Bilotienė, Alfonsas Gudzevičius.
9. *Berniukas*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1986, rest. nr. 33/4610, restauratorė: Elvyra Rugytė-Olubienė.
10. *Dvasininkas su knyga* [patiksl.: *Šv. Augustinas*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1982, rest. nr. 8/2558, restauratorius: Alfonsas Gudzevičius.
11. *Dvasininkas su skrybele ir dviem kryžiais* [patiksl.: *Šv. Bonaventūra*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1982, rest. nr. 7/2557, restauratorius: Alfonsas Gudzevičius.
12. *Gaisras mieste* [patiksl.: *Trojos gaisras*]. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1978, rest. nr. 16/2033, restauratorė: Elvyra Rugytė-Olubienė.
13. *Gaisras mieste* [patiksl.: *Trojos gaisras*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 2, 1968, rest. nr. 1369/7.
14. *Galvijai*. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1978, rest. nr. 63/2080, restauratorius: Balys Pakštas.
15. *Indų valytoja* [patiksl.: *Virtuvėje*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 2, 1966, rest. nr. 1183/1.

16. *Išpažintis kalėjime*. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1978, rest. nr. 53/2070, restauratorė: Birutė Čeponienė
17. *Italijos gamtovaizdis su piemenimis* [patiksl.: *Peizažas*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 1, 1962, rest. nr. 876/31.
18. *Jėzaus paaukojimas šventykloje*. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 11, 2020, rest. nr. 160/9650.
19. *Karvės po qžuolu*. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 1, 1954, rest. nr. 204/19.
20. *Karvės po qžuolu*. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 11, 2019, rest. nr. 78/9568.
21. *Keleiviai*. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1978, rest. nr. 56/2073, restauratorė: Birutė Čeponienė.
22. *Kristaus galva*. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 5, 1983, rest. nr. 577/4157.
23. *Kristaus galva*. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 7, 1994, rest. nr. 82/6532.
24. *Kristus nešantis kryžių* [patiksl.: *Jėzus neša kryžių*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 10, 2008, rest. nr. 168/9678.
25. *Madona su Kūdikėliu* [patiksl.: *Marija su kūdikiu ir Šv. Jeronimu*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 2, 1966, rest. nr. 1273/92.
26. *Madona su Kūdikiu* [patiksl.: *Madona ir Kūdikėlis Jėzus su vėriniu*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1985, rest. nr. 33/4433, restauratorė: Janina Bilotienė.
27. *Madona su vaikiu* [patiksl.: *Marija su kūdikiu ir Šv. Jeronimu*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 2, 1965, rest. nr. 1128/20.
28. *Marija su Kūdikiu* [patiksl.: *Švč. Dievo Motina su Kūdikiu*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1999, rest. nr. 17/7067, restauratoriai: Teresė Blažiūnienė, Alfonsas Gudzevičius.
29. *Marijos paaukojimas šventykloje* [patiksl.: *Jėzaus paaukojimas šventykloje*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 8, 2001, rest. nr. 33/7453.
30. *Miesto gaisras* [patiksl.: *Trojos gaisras*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 1, 1952, rest. nr. 99/8.
31. *Mūšis dėl vėliavos*. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1978, rest. nr. 70/2087, restauratorius: Balys Pakštas.
32. *Mūšis*. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 11, 2019, rest. nr. 77/9567.
33. *Mūšis*. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 7, 1994, rest. nr. 39/6489.
34. *Nukryžiuotasis*. Паспорт реставрации памятника культуры (движимого), 1984, rest. nr. 12/4308, restauratorė: Elvyra Olubienė.
35. *Portretas* [patiksl.: *Riterio su šarvais portretas*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 5, 1982, rest. nr. 83/2632.

36. *Pyptkių rūkytojai* [patiksl.: *Aludėje*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 2, 1967, rest. nr. 1347/66.
37. *Pyptkių rūkytojai* [patiksl.: *Aludėje*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 7, 1994, rest. nr. 81/6531.
38. *Raitelis*. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1978, rest. nr. 71/2088, restauratorius: Balys Pakštas.
39. *Raitelis*. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 7, 1994, rest. nr. 33/6483.
40. *Scena smuklėje* [patiksl.: *Aludėje*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 2, 1966, rest. nr. 1184/2.
41. *Senis ir Venera su Amūru* [patiksl.: *Venera ir Vulkanas*]. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1978, rest. nr. 66/2083, restauratorius: Balys Pakštas.
42. *Senis ir Venera su amūru* [patiksl.: *Venera ir Vulkanas*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 10, 2008, rest. nr. 220/8510.
43. *Senojo ir Naujojo testamento alegorija*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1995, rest. nr. 10/6570, restauratorius: Balys Pakštas.
44. *Septyni pranciškonai kankiniai* [patiksl.: *Šv. Danielius ir šeši draugai*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1985, rest. nr. 114/4514, restauratorė: Janina Bilotienė.
45. *Skerdiena* [patiksl.: *Jaučio skerdiena*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 5, 1983, rest. nr. 298/2980.
46. *Šv. Agota*. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 8, 1999, rest. nr. 144/7294.
47. *Šv. Andriejus*. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 8, 2000, rest. nr. 43/7333.
48. *Šv. apaštalas Pilypas*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1985, rest. nr. 72/4472, restauratorius: Balys Pakštas.
49. *Šv. Arkangelas Mykolas*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1982, rest. nr. 9/2559, restauratorės: Ona Šmigelskaitė, Elvyra Rugytė-Olubienė.
50. *Šv. arkangelas Mykolas*. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1999, rest. nr. 30/7330, restauratorius: Juozapas Blažiūnas.
51. *Šv. Kazimieras su dviem rankom* [patiksl.: *Šv. Kazimieras Trirankis*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 1, 1956, rest. nr. 455/48.
52. *Šv. Kazimieras su trim rankom* [patiksl.: *Šv. Kazimieras Trirankis*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1982, ap. 3685, restauratorius: Alfonsas Gudzevičius.
53. *Šv. Kazimieras Trirankis*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1985, rest. nr. 115/4515, restauratorius: Alfonsas Gudzevičius.
54. *Šv. Kazimieras*. Паспорт реставрации памятника культуры (движимого), 1985, rest. nr. 92/4492, restauratorius: Algimantas Vaineikis.
55. *Šv. Klara*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2000, rest. nr. 75/7365, restauratorė: Teresė Blažiūnienė.
56. *Šv. Kotryna*. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 8, 1999, rest. nr. 145/7295.

57. *Šv. Kotrynos sužadėtuvių* [patiksl.: *Mistinės šv. Kotrynos sužadėtuvių*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 4, 1977, rest. nr. 62/2019.
58. *Šv. Kotrynos sužadėtuvių* [patiksl.: *Mistinės šv. Kotrynos sužadėtuvių*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 6, 1988, rest. nr. 18/4775.
59. *Šv. Mikalojus*. Restauravimo komisijos posėdžio protokolas, 1983, rest. nr. 394/3075, restauratorius: nežinomas.
60. *Šv. Mykolas Arkangelas*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1999, rest. nr. 117/7267, restauratorius: Vitalis Verbus.
61. *Šv. Pranciškus*. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 8, 2000, rest. nr. 73/7363.
62. *Šv. Šeima ir šv. Kotryna* [patiksl.: *Mistinės šv. Kotrynos sužadėtuvių*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 6, 1984, rest. nr. 2/4298.
63. *Švč. Marija su Kūdikiu (Tytuvėnų)*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2013, rest. nr. 114/7744, restauratorius: Algimantas Vaineikis.
64. *Švč. Mergelė Marija ir Šv. Jonas Evangelistas*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2001, rest. nr. 100/7520, 101/7521, restauratoriai: Algimantas Vaineikis, Janina Bilotienė, Alfonsas Gudzevičius.
65. *Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu (Sapiegų Madona)*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, rest. nr. 75/4475, 1985, restauratoriai: Alfonsas Gudzevičius, Elvyra Rūgytė-Olubienė, Janina Bilotienė.
66. *Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu iš Senųjų Trakų*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1985, rest. nr. 36/4436, restauratorė: Janina Bilotienė.
67. *Švč. Mergelė Marija su Vaikeliu (Krekenavos)*. Kilnojamosios kultūros vertybės restauravimo pasas, 2015, rest. nr. 196/9186, restauratoriai: Janina Bilotienė, Arūnas Baublys, Rimvydas Derkintis.
68. *Šventoji šeima*. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 7, 1992, rest. nr. 89/6359.
69. *Trys Marijos* [patiksl.: *Šventosios moterys prie Kristaus kapo*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 1, 1954, rest. nr. 163/7.
70. *Trys Marijos prie Kristaus kapo* [patiksl.: *Šventosios moterys prie Kristaus kapo*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 2, 1967, rest. nr. 1351/70.
71. *Trys Marijos prie Kristaus kapo* [patiksl.: *Šventosios moterys prie Kristaus kapo*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 8, 1997, rest. nr. 103/6863.
72. *Trys Marijos prie Kristaus kapo* [patiksl.: *Šventosios moterys prie Kristaus kapo*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 8, 1997, rest. nr. 70/6830.
73. *Trys Marijos prie Kristaus karsto* [patiksl.: *Šventosios moterys prie Kristaus kapo*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 7, 1994, rest. nr. 15/6465.
74. *Trys moterys prie Kristaus kapo* [patiksl.: *Šventosios moterys prie Kristaus kapo*]. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 10, 2009, rest. nr. 13/8523.
75. *Venera ir Vulkanas*. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 10, 2014, rest. nr. 209/9199.

76. *Virtuvėje*. Tapybos restauruojamų darbų registracijos knyga, nr. 7, 1994, rest. nr. 83/6533.

Lietuvos nacionalinio muziejaus restauravimo centro archyvas:

77. *Kristaus dėjimas į karstą*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2014, paso nr. 821, restauratorės: Julija Riškutė, Lina Bindokaitė.
78. *Šv. Mikalojus*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2018, reg. nr. 4/06, restauratorės: Vita Blažiūnienė, Julija Riškutė, Lina Bindokaitė.
79. *Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu ir šv. Ona (šv. Ona pati trečia)*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2009, paso nr. 332, restauratorė: Daima Kondrataitė.
80. *Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu. Nukryžiuotasis su donatoriais (dvipusis)*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2009, paso nr. 167, restauratorė: Daima Kondrataitė.

Bažnytinio paveldo muziejaus archyvas:

81. *Marija su Kūdikiu* [patiksl.: *Nekaltojo Prasidėjimo Švč. Mergelė Marija*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2015, perdavimo akto nr. 15/3, restauratorė: Eglė Ševčenkienė.
82. *Švč. Dievo Motina su Kūdikiu (Kaltanėny)*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2018, perdavimo akto nr. 18/019, restauratorė: Alma Valickienė.
83. *Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu (Sapiegų Madona)*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2014, restauratorė: Alma Valickienė.

Vilniaus dailės akademijos Restauravimo katedros archyvas:

84. *Šv. Ambraziejus*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2022, restauratoriai: Rūta Nazaraitė (studentė), Linas Lukoševičius (vadovas).

Publikuoti šaltiniai

1. *Apie asbestą* [interaktyvus]. Higienos institutas [žiūrėta 2022-05-26], interaktyvus: <https://www.hi.lt/lt/virsutinis-meniu/asbestos/apie-asbesta.html>.
2. *Apie įmonę* [interaktyvus]. Restauracijos ir statybos trestas [žiūrėta 2022-05-31], interaktyvus: <https://rist.lt/>.
3. *Atstatyti* [interaktyvus]. Lietuvių kalbos žodynas [žiūrėta 2022-05-26], interaktyvus: <http://www.lkz.lt/?zodis=statyti&id=24201170004>.

4. BLAŽIŪNAS Juozapas, *Vilniaus sakralinės molbertinės tapybos kūrinių tvarkybos istorija nuo XVI a. iki 1939 m.* Daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2013, 262 p.
5. *Dėl Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2009 m. birželio 30 d. įsakymo Nr. IV-331 „Dėl Kilnojamųjų kultūros vertybių tyrimo, konservavimo ir restauravimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo* [interaktyvus]. Lietuvos Respublikos Kultūros ministerija, 2020 [žiūrėta 2022-04-15], interaktyvus: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/c8f34c608b1a11eaa51db668f0092944>.
6. *Ekspozitai ir kitos vertybės* [interaktyvus]. Lietuvos integrali muziejų informacinė sistema [žiūrėta 2022-03-22], interaktyvus: <https://www.limis.lt/greita-paieska>.
7. *Lietuvos Respublikos kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo pakeitimo įstatymas* [interaktyvus]. [Lietuvos Respublikos] Teisės aktų registras, 2008 [žiūrėta 2022-04-15], interaktyvus: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.28A969701E59>.
8. *Lietuvos Respublikos Kultūros ministro įsakymas dėl Kilnojamųjų kultūros vertybių tyrimo, konservavimo ir restauravimo tvarkos aprašo patvirtinimo Nr. IV-331* [interaktyvus]. Lietuvos Respublikos Kultūros ministerija, 2009 [žiūrėta 2022-05-15], interaktyvus: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.348735?jfwid=>.
9. *Lietuvos Respublikos Restauratoriaus etikos kodeksas* [interaktyvus]. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka [žiūrėta 2022-05-27], interaktyvus: https://www.lnb.lt/doc/dkrc/etikos_kodeksas.pdf.
10. *Reasons for Using Asbestos in Paint* [interaktyvus]. Mesothelioma hope [žiūrėta 2022-05-26], interaktyvus: <https://www.mesotheliomahope.com/products/paint/>.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. ACKROYD Paul: „The structural conservation of paintings on wooden panel supports“, in: *Conservation of easel paintings*. Niujorkas: Routledge, 2012, p. 253-278. ISBN: 978-0-7506-8199-5.
2. BLAŽIŪNAS Juozapas: „Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslo restauravimo darbai 1927 m.“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. 2013, t. 37, p. 171-185. ISSN 1392-0502.
3. BUBINIENĖ Irena, VEDRICKIENĖ Laima: „Biocidai archeologinei odai“, in: *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*. 2005, nr. 6, p. 124-130. ISSN 1648-6706.
4. BUBINIENĖ Irena: „Taikomosios dailės muziejaus archeologinių rūšių dezinfekcija“, in: *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*. 2001, nr. 4, p. 209-212. ISSN 1648-6706.
5. FINN Clare: „Written documentation for paintings conservation“, in: *Conservation of easel paintings*. Niujorkas: Routledge, 2012, p. 271-276. ISBN: 978-0-7506-8199-5.
6. GUDZEVIČIUS Alfonsas, *Senovinių baldų restauratoriaus įžvalgos*, Vilnius: Daba expo leidykla, 2010. 210 p. ISBN: 9786098029000.
7. HANSEN-BAUER Françoise: „Stabilumas kaip techninis ir etinis konservavimo reikalavimas“, in: *Muziejinių rinkinių priežiūra. II dalis. Meno kūrinių restauravimo etiniai ir estetiniai principai*. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2009. p. 197-207. ISBN: 978-609-95029-3-9.
8. HERRINGHAM Christiana J., *The book of the art of Cennino Cennini*. Niujorkas: Routledge, 2018, 364 p. ISBN: 13: 978-1-138-50671-8.
9. HOADLEY R. Bruce: „Chemical and physical properties of wood“, in: *Structural conservation of panel paintings*. Los Andželas: Getty konservavimo institutas, 1998, p. 2-20. ISBN 0-89236-384-3.
10. JANONIENĖ Rūta, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*, Vilnius: leidykla „Aidai“, 2010, 512 p. ISBN: 978-9955-656-80-7.
11. JANONIENĖ Rūta, KASPERAVIČIENĖ Žymantė, MIŠKIENĖ Birutė: „Vilniaus šv. Pranciškaus ir šv. Bernardino (Bernardinų) bažnyčios paveikslas „Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai“. Tyrimai ir restauravimas“, in: *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*, 2011, nr. 14, p. 134-147. ISSN 1648-6706.
12. KONDRATAITĖ Daima: „Paveikslas „Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu ir šv. Ona (Šv. Ona pati trečia)“, in: *Restauravimo metodika*, 2012, t. 6. p. 99-101. ISSN: 1648-0562.
13. KRYG Paulina, MAZELA Bartłomiej, BRODA Magdalena: „Dimensional stability and moisture properties of gap-fillers based on wood powder and glass microballoons bei structural fills for large wood objects: contrasting and complementary approaches“, in: *Studies in Conservation*, 2020, t. 65:3, p. 142-151. ISSN: 0039-3630, 2047-0584.
14. LUKŠIENĖ Janina: „Restauravimo dokumentacija“, in: *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*, 1999, nr. 3, p. 264-273. ISSN 1648-6706.
15. LUKŠIENĖ Janina, MAKUŠKA Ričardas: „Sintetiniai polimerai – dailininkų ir restauratorių medžiagos“, in: *Muziejinių rinkinių priežiūra. II dalis. Meno kūrinių*

- restauravimo etiniai ir estetiniai principai. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2009. p. 276-326. ISBN: 978-609-95029-3-9.*
16. MUŠISKIENĖ Julija, PAKŠTAS Balys, URMANAITĖ Giedrė, *Prano Gudyno muziejinių vertybių restauravimo centras*, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 1997, 47 p. ISBN: 9789986669081.
 17. NEW Britta: „The painted support: properties and behaviour of wood“, in: *The conservation of panel paintings and related objects*. Haga: NWO, Netherlands organisation for scientific research, 2014. p. 17-72. ISBN: 978-90-77875-83-4
 18. PAKŠTAS Balys: „Molbertinės tapybos technika“, in: *Muziejinių rinkinių priežiūra. I dalis. Meno kūrinių technikos ir tyrimai*. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2008, p. 13-38. ISBN: 978-609-95029-0-8.
 19. PANAVAITĖ Dalia: „Kūrinio kaita: cheminiai tyrimai ir užtapymo archeologija“, in: *Sveika, Mergele! Vilniaus arkivyskupijos marijinės ikonografijos aspektai*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2018, p. 261-294. ISBN: 978-609-447-286-2.
 20. PANAVAITĖ Dalia: „Meno kūrinių tyrimo metodai“, in: *Muziejinių rinkinių priežiūra. I dalis. Meno kūrinių technikos ir tyrimai*. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2008. p. 121-156. ISBN: 978-609-95029-0-8.
 21. PANAVAITĖ Dalia: „XVI-XVII a. ant lentų tapytų paveikslų tapybos technikos kai kurie aspektai“, in: *Kultūros paminklai*. Vilnius: leidykla Savastis, 2000, nr. 6, p. 126-141. ISBN: 9986-420-33-4.
 22. PETERSEN Karin, KLOCKE Jens: „Understanding the deterioration of paintings by microorganisms and insects“, in: *Conservation of easel paintings*. Niujorkas: Routledge, 2012, p. 693-709. ISBN: 978-0-7506-8199-5.
 23. PHENIX Alan, WOLBERS Richard: „Removal of varnish: organic solvents as cleaning agents“, in: *Conservation of easel paintings*. Niujorkas: Routledge, 2012, p. 524-554. ISBN: 978-0-7506-8199-5.
 24. PHILIPPOT Paul: „The idea of patina and the cleaning of paintings“, in: *Historical and philosophical issues in the conservation of cultural heritage*. Kanada: Getty Publications, 1996, p. 372-376. ISBN: 978-0-89236-398-8.
 25. PODMANICZKY Michael S.: „Structural Fills for Large Wood Objects: Contrasting and Complementary Approaches“, in: *Journal of the American Institute for Conservation*, 1998, t. 37, nr. 1, p. 111-116. ISSN: 0197-1360, 1945-2330.
 26. RAČIŪNAITĖ Tojana, *Atvaizdo gyvastis. Švč. Mergelės Marijos stebuklingųjų atvaizdų patirtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII-XVIII a.*, Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2014, 536 p. ISBN: 978-609-447-154-4
 27. RAČIŪNAITĖ Tojana, *Sveika, Mergele! Vilniaus arkivyskupijos marijinės ikonografijos aspektai*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2018, 388 p. ISBN: 978-609-447-286-2.
 28. RAČIŪNAITĖ Tojana: „Lukiškių Dievo Motinos ikonos atodanga: restauravimas, ikonografija ir kilmės klausimas“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2013, nr. 69, p. 65-94. ISBN 978-609-447-109-4.

29. SAUNDERS David: „Image documentation for paintings conservation”, in: *Conservation of easel paintings*. Niujorkas: Routledge, 2012, p. 277-280. ISBN: 978-0-7506-8199-5.
30. SCHÄDLER-SAUB Ursula: „XX a. II pusės Italijos restauravimo estetika“, in: *Muziejinių rinkinių priežiūra. II dalis. Meno kūrinių restauravimo etiniai ir estetiniai principai*. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2009. p. 32-76. ISBN: 978-609-95029-3-9.
31. SCHELLMANN Nanke C.: „Animal glues: a review of their key properties relevant to conservation“, in: *Studies in conservation*, 2007, t. 52, p. 58-59. ISSN: 0039-3630, 2047-0584.
32. SCHIESSLIS Ulrichas: „Materialus būklės įtikrinimas skulptūroje ir tapyboje“, in: *Meno istorijos įvadas*. Vilnius: Alma littera leidykla, 2002, p. 59-118. ISBN: 9955-08-215-1.
33. SCHMITT Sibylle: „Examination of paintings treated by Pettenkofer's process”, in: *Studies in conservation*, 1990, t. 35, p. 81-84. ISSN: 0039-3630, 2047-0584.
34. SENVAITIENĖ Jūratė, LUKŠEINIENĖ Janina, VEDRICKIENĖ Laima Janina, *Muziejinių rinkinių priežiūra. I dalis. Meno kūrinių technikos ir tyrimai*. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2008. 384 p. ISBN: 978-609-95029-0-8.
35. SENVAITIENĖ Jūratė, LUKŠEINIENĖ Janina, VEDRICKIENĖ Laima Janina, *Muziejinių rinkinių priežiūra. II dalis. Meno kūrinių restauravimo etiniai ir estetiniai principai*. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2009. 470 p. ISBN: 978-609-95029-3-9.
36. ŠINKŪNAITĖ Laima, VALINČIŪTĖ-VARNĖ Rima, *Kauno Šv. Jurgio Kankinio praciškonų observantų konventas: praeities vizija*. Vilnius: leidykla „Standartų spaustuvė“, 2018, 463 p. ISBN: 978-609-8244-00-7.
37. SPRINDIENĖ Solveiga: „Restauravimo terminijos problemos“, in: *Muziejinių rinkinių priežiūra. I dalis. Meno kūrinių technikos ir tyrimai*, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2008. p. 323-330. ISBN: 978-609-95029-0-8.
38. STONER Joyce Hill, RUSHFIELD Rebecca Anne, *Conservation of easel paintings*. Niujorkas: Routledge, 2012, 889 p. ISBN: 978-0-7506-8199-5.
39. STONER Joyce Hill: „Preventive conservation, health and safety, outreach, and professional organizations. Introduction“, in: *Conservation of easel paintings*. Niujorkas: Routledge, 2012, p. 259-661. ISBN: 978-0-7506-8199-5.
40. UZIELLI Luca: „Historical overview of panel-making techniques in central Italy“, in: *Structural conservation of panel paintings*. Los Andželas: Getty konservavimo institutas, 1998, p. 110-135. ISBN 0-89236-384-3.
41. VAINEIKIS Algimantas, KAUPIENĖ Birutė, DERKINTIS Rimvydas: „Tytuvėnų bažnyčios paveikslo „Švč. Mergelė Marija su Vaikeliu“, puošto metaliniais aptaisais ir karūnomis, istorinė apžvalga ir restauravimas“, in: *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*, 2006, nr. 11, p. 143-161. ISSN 1648-6706.
42. VAINEIKIS Algimantas: „Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos bažnyčios didžiojo altoriaus paveikslo Dievo Motina su kūdikiu vaizdo ir medžiaginės struktūros transformacijos“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 2009, t. 52, p. 31-46. ISSN: 1392-0316.
43. VAN DUIN Paul, KOS Nico, *The conservation of panel paintings and related objects*. Haga: NWO, Netherlands organisation for scientific research, 2014. 226 p. ISBN: 978-90-77875-83-4.

44. VARNAS Darius: „Nežinomo XVII a. Lietuvos tapytojo paveikslo „Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai“ medinio pagrindo restauravimas“, in: *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*, 2009, nr. 13, p. 179-183. ISSN 1648-6706.
45. VON DER GOLTZ Michael, BIRKENBEUL Ina, HOROVITZ Isabel, BLEWETT Morwenna, Dolgikh Irina: „Consolidation of flaking paint and ground“, in: *Conservation of easel paintings*. Niujorkas: Routledge, 2012, p. 369-383. ISBN: 978-0-7506-8199-5.
46. VON DER GOLTZ Michael: „Varnishing application techniques“, in: *Conservation of easel paintings*. Niujorkas: Routledge, 2012, p. 635-638. ISBN: 978-0-7506-8199-5.
47. WADUM Jørgen, STREETON Noëlle: „History and use of panels or other rigid supports for easel paintings“, in: *Conservation of easel paintings*. Niujorkas: Routledge, 2012, p. 51-115. ISBN: 978-0-7506-8199-5.
48. YOUNG Christina: „History of fabric supports“, in: *Conservation of easel paintings*. Niujorkas: Routledge, 2012, p. 116-147. ISBN: 978-0-7506-8199-5.
49. YOUNG Christina: „The painted surface and interface“, in: *The conservation of panel paintings and related objects*. Haga: NWO, Netherlands organisation for scientific research, 2014. p. 73-90. ISBN: 978-90-77875-83-4

ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS

1. Sapiegų „Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu“ paveikslo nevaizdinės pusės ir skerspjūvio brėžinys.
 - a. *Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu (Sapiegų Madona)*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, rest. nr. 75/4475, 1985, restauratoriai: Alfonsas Gudzevičius, Elvyra Rugytė-Olubienė, Janina Bilotienė.
2. „Aušros Vartų Dievo Motinos“ paveikslo fragmento rentgenograma. Čia skaičiumi 1 žymimos medžio juostelės, į skydą įstatytos ankstesnio restauravimo metu, o skaičius 2 žymi krakeliūras rankų tapyboje.
 - a. *Aušros Vartų Švč. Marijos paveikslas* [patiksl.: *Aušros Vartų Dievo Motina*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1993, rest. nr. 70/6430, restauratoriai: Janina Bilotienė, Alfonsas Gudzevičius.
3. Ducio paveikslo „Maestà“ integruotų rėmų konstrukcijos skerspjūvis.
 - a. UZIELLI Luca: „Historical overview of panel-making techniques in central Italy“, in: *Structural conservation of panel paintings*. Los Andželas: Getty konservavimo institutas, 1998, p. 129. ISBN 0-89236-384-3.
4. Francesco di Giorgio Martini paveikslo „Madona su kūdiku ir angelu“ rėmų schema.
 - a. UZIELLI Luca: „Historical overview of panel-making techniques in central Italy“, in: *Structural conservation of panel paintings*. Los Andželas: Getty konservavimo institutas, 1998, p. 129. ISBN 0-89236-384-3.
5. „Šv. Ambraziejaus“ paveikslo nuotrauka prieš restauravimą bei kairėje paveikslo pusėje esančio išdaužimo priartintas vaizdas.
 - a. Rašto darbo autorės Rūtos Nazaraitės asmeninis archyvas.
6. „Švč. Dievo Motinos su Kūdikiu“ paveikslo fragmentas prieš restauravimą. Matoma ištrupėjusios tapybos sritis aplink paveikslo įskilimą.
 - a. *Marija su Kūdikiu* [patiksl.: *Švč. Dievo Motina su Kūdikiu*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1999, rest. nr. 17/7067, restauratoriai: Teresė Blažiūnienė, Alfonsas Gudzevičius.
7. Ant ažuolinių lentų tapyto paveikslo „Švč. Dievo Motina su Kūdikiu“ įskilimui užpildyti panaudotas topolio medienos intarpas.
 - a. *Marija su Kūdikiu* [patiksl.: *Švč. Dievo Motina su Kūdikiu*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1999, rest. nr. 17/7067, restauratoriai: Teresė Blažiūnienė, Alfonsas Gudzevičius.
8. Nuskeltos Krekenavos „Švč. Mergelės Marijos su Vaikeliu“ paveikslo dalies atkūrimas, priklijuojant pušies medžio detalę. Nuotraukoje matomas kljavimo procesas, kai spaustuvais suveržiama kljuojama dalis. Nauja detalė taip pat tvirtinta mediniais kvadratiniais kaiščiais.
 - a. *Švč. Mergelė Marija su Vaikeliu (Krekenavos)*. Kilnojamosios kultūros vertybės restauravimo pasas, 2015, rest. nr. 196/9186, restauratoriai: Janina Bilotienė, Arūnas Baublys, Rimvydas Derkintis.
9. Nevaizdinė paveikslo „Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu ir šv. Ona“ pusė po restauravimo. Matomi keturi „kregždžių uodegų“ sankabų įtvirtinimai ties lentų įtrūkimais.
 - a. KONDRATAITĖ Daima: „Paveikslas „Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu ir šv. Ona (Šv. Ona pati trečia)“, in: *Restauravimo metodika*, 2012, t. 6. p. 99-101. ISSN: 1648-0562.

10. Nuotraukoje matomi šviesesnės medienos restauravimo metu įstatytos „kregždžių uodegų“ sankabos paveikslas „Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai“ nevaizdinėje pusėje.
 - a. *Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2011, rest. nr. 153/8442, restauratorės: Birutė Miškinienė, Žymantė Kasperavičienė.
11. „Šv. Mikalojaus“ paveikslas prieš restauravimą (2006 m.). Pro praplyšusį popierių matomi padriki ištrupėjusios tapybos gabalėliai.
 - a. *Šv. Mikalojus*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 2018, reg. nr. 4/06, restauratorės: Vita Blažiūnienė, Julija Riškutė, Lina Bindokaitė.
12. Sapiegų „Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu“ tapybos sluoksnio ištrupėjimų fragmentas prieš restauravimą (1985 m.). Čia matosi smarkiai pažeistas tapybos sluoksnis ir praeityje užklijuoto rūkomojo popieriaus likučiai kairėje.
 - a. *Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu (Sapiegų Madona)*. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, rest. nr. 75/4475, 1985, restauratoriai: Alfonsas Gudzevičius, Elvyra Rugytė-Olubienė, Janina Bilotienė.
13. „Aušros Vartų Dievo Motinos“ paveikslas fragmentas. Nuotrauka daryta 1993 metais atlikto restauravimo eigoje. Matomi atidengti skirtingi plaštakų tapybos sluoksniai.
 - a. *Aušros Vartų Švč. Marijos paveikslas* [patiksl.: *Aušros Vartų Dievo Motina*]. Kultūros paminklo (kilnojamo) restauravimo pasas, 1993, rest. nr. 70/6430, restauratoriai: Janina Bilotienė, Alfonsas Gudzevičius.
14. Kultūros paveldo centre saugoma 1951 metais daryta „Šv. Ambraziejaus“ nuotrauka.
 - a. ŠINKŪNAITĖ Laima, VALINČIŪTĖ-VARNĖ Rima, *Kauno Šv. Jurgio Kankinio praciškonų observantų konventas: praeities vizija*. Vilnius: leidykla „Standartų spaustuvė“, 2018, p. 232. ISBN: 978-609-8244-00-7.
15. Skaitmeninėmis programomis sumaketuota rekonstrukcinė paveikslas lenta.
 - a. Rašto darbo autorės Rūtos Nazaraitės asmeninis archyvas.
16. Pasitelkiant maketavimo programas, buvo ieškomi tikslūs rekonstrukcinės lentos išmatavimai. Nuotraukoje matomas sulietas istorinės nuotraukos bei autentiškų rentų vaizdas.
 - a. Rašto darbo autorės Rūtos Nazaraitės asmeninis archyvas.
17. Vaizdinėje paveikslas „Šv. Mikalojus“ pusėje esantys medienos užpildai. Nuotraukoje matosi, kad užpildai susitraukė ir susidarė nedideli tarpeliai.
 - a. Rašto darbo autorės Rūtos Nazaraitės asmeninis archyvas.
18. Užpildo įtrūkimas matomas dvipusio paveikslas „Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu. Nukryžiuotasis su donatoriais“ paviršiuje.
 - a. Rašto darbo autorės Rūtos Nazaraitės asmeninis archyvas.
19. Galimai medieną tebegrauziančių medgraužių grioveliai „Šv. Mikalojaus“ paveikslas paviršiuje.
 - a. Rašto darbo autorės Rūtos Nazaraitės asmeninis archyvas.
20. „Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu. Nukryžiuotasis su donatoriais“ tapybos sluoksnio ištrupėjimai.
 - a. Rašto darbo autorės Rūtos Nazaraitės asmeninis archyvas.
21. „Šv. Arkangelo Mykolo“ tapybos paviršius tvirtintas vašku. Viršutinėje dalyje matomas šviesesnio atspalvio vaškas, o ties viduriu – tamsesnis. Taip pat nuotraukoje aiškiai matosi ant vaško išpieštos juodos arkos bei kalavijo linijos, kurios papildo paveikslas kompozicines detales.
 - a. Rašto darbo autorės Rūtos Nazaraitės asmeninis archyvas.

22. Nuotraukose matomi padriki tapybos sluoksnio gabalėliai paveikslų, kurie praeityje buvo užklijuoti „profilaktiniu“ popieriumi ir su juo palikti ilgesniam laikui. Kairėje „Šv. Arkangelo Mykolo“ paveikslo fragmentas.
 - a. Rašto darbo autorės Rūtos Nazaraitės asmeninis archyvas.
23. Abstrakčios, bet pakankamai įžiūrimos kompozicinės paveikslo „Trojos gaisras“ detalės. Šio paveikslo tapyba praeityje buvo smarkiai aprupėjusi, o jį retušavus grąžinta paveikslo vizuali visuma.
 - a. Rašto darbo autorės Rūtos Nazaraitės asmeninis archyvas.
24. Paveikslo „Švč. Dievo Motina su Kūdikiu“ išryškėjusios retušo vietos.
 - a. Rašto darbo autorės Rūtos Nazaraitės asmeninis archyvas.
25. „Marijos su kūdikiu ir Šv. Jeronimu“ paveikslo fragmentai, kuriuose matosi ant tapybos esantis nešvarumų sluoksnis.
 - a. Rašto darbo autorės Rūtos Nazaraitės asmeninis archyvas.
26. Matomi horizontalūs grublėti tapybos sluoksnio pažeidimai paveikslo „Šventosios moterys prie Kristaus kapo“ centrinėje dalyje.
 - a. Rašto darbo autorės Rūtos Nazaraitės asmeninis archyvas.
27. Retušuotas tapybos išrupėjimas. „Šventosios moterys prie Kristaus kapo“ paveikslo fragmentas.
 - a. Rašto darbo autorės Rūtos Nazaraitės asmeninis archyvas.
28. [1 lentelė.] Schematiškai pavaizduoti tyrimo metu užfiksuoti tapybos sluoksnio pakitimai ir įžvalgos dėl praeityje naudoto lako sluoksnio regeneravimo etanolio garais.

Lentelės duomenų šaltinis:

 - a. SCHMITT Sibylle: „Examination of paintings treated by pettenkofer's process”, in: *Studies in conservation*, 1990, t. 35, p. 81-84. ISSN: 0039-3630, 2047-0584.

PRIEDAS NR. 1

**RESTAURUOTŲ
PAVEIKSLŲ KATALOGAS**

XV – XVII a. paveikslai ant medinio pagrindo,
1951 – 2022 metais restauruoti
Lietuvos restauravimo centruose.

Katalogas yra sudarytas iš restauravimo centrų Lietuvoje – Lietuvos nacionalinio muziejaus Prano Gudyno restauravimo centro, Lietuvos nacionalinio muziejaus restauravimo centro bei Restauracijos ir statybos tresto studijos. Čia yra pateikiama kūrinių metrika, skliausteliuose nurodyti kiti naudoti paveikslo pavadinimo variantai, nuotrauka, restauravimų data ir vieta.

1. Marija su kūdikiu ir Šv. Jeronimu
(Madona su vaikeliu)

nežinomas italų dailininkas, XV a.

Medis, aliejus, 36×44 cm.

LNDM T 3994

Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:

1965 m., 1966 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

2. Galvijai

Dirck van Bergen, XVII a.

Medis, aliejus, 31,5×25,5 cm.

LNDM T 210

Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:

1978 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

3. Išpažintis kalėjime

nežinomas flamandų dailininkas, XVII a.

Medis, aliejus, 17×24,5 cm.

LNDM T 4403

Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:

1978 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

4. Keleiviai

nežinomas olandų dailininkas, XVII a.

Medis, aliejus, 26,7×34 cm.

LNDM T 206

Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:

1978 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

5. Mūšis dėl vėliavos

Nežinomas flamandų dailininkas, XVII a.

Medis, drobė, aliejus, 9×7 cm.

LNDM T 16

Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:

1978 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

6. Trojos gaisras (Miesto gaisras)

nežinomas olandų dailininkas, XVII a.

Medis, aliejus, 51×35 cm.

LNDM T 2839

Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:

1952 m., 1968 m., 1978 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

7. **Riterio su šarvais portretas** (Portretas)

nežinomas dailininkas, XVI a.

Medis, aliejus, 46×56 cm.

ČDM MŽ 1538

Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:

1982 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

8. **Šv. Augustinas** (Dvasininkas su knyga)

nežinomas dailininkas, XVII a.

Medis, aliejus, 44,5×75 cm.

LNDM T 210

Kauno Šv. Jurgio Kankinio (pranciškonų) bažnyčia.

Paveikslas restauruotas:

1982 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

9. **Šv. Bonaventūra**

(Dvasininkas su skrybele ir dviem kryžiais)

nežinomas dailininkas, XVII a.

Medis, aliejus, 44×75 cm.

Kauno Šv. Jurgio Kankinio (pranciškonų) bažnyčia.

Paveikslas restauruotas:

1982 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

10. Jaučio skerdiena (Skerdiena)

nežinomas dailininkas, XVII a.

Medis, aliejus, 45×61,5 cm.

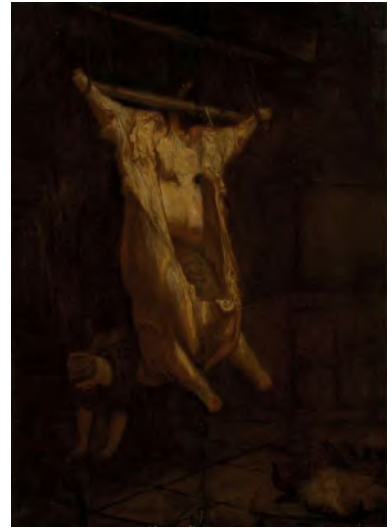
ČDM MŽ 992

Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:

1983 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

11. Mistinės šv. Kotrynos sužieduotuvės

(Šv. Šeima ir šv. Kotryna)

Giulio Cesare Procaccini, XVII a.

Medis, aliejus, 65×52 cm.

ČDM Mt 1395

Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:

1984 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

12. Nukryžiuotasis

nežinomas dailininkas, XVII a.

Medis, aliejus, 24,5×17,8 cm.

RKM - 1217

Rokiškio krašto muziejus.

Paveikslas restauruotas:

1984 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

13. **Madona ir Kūdikelis Jėzus su vėrinium**

(Madona su Kūdikiu)

nežinomas italų dailininkas, XVI a.

Medis, aliejus, 24×35 cm.

ČDM MŽ 1330

Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:

1985 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

14. **Šv. apaštalas Pilypas**

nežinomas lietuvių dailininkas, XVII a.

Medis, aliejus, 58×74 cm.

LNDM T 836

Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:

1985 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

15. **Šv. Danielius ir šeši draugai**

(Septyni pranciškonai kankiniai)

nežinomas lietuvių dailininkas, XVII a.

Medis, aliejus, 90×96 cm.

LNDM T 504

Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:

1985 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

16. Šv. Kazimieras

nežinomas lietuvių dailininkas, XVII a.
Medis, aliejus, 51×119,5 cm.
LNDM T 888
Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:

1985 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

17. Šv. Kazimieras Trirankis (Šv. Kazimieras)

nežinomas dailininkas, XVI a.
Medis, aliejus, 51×35 cm.
Vilniaus šv. Stanislovo ir šv. Vladislovo
arkikatedra bazilika.

Paveikslas restauruotas:

1956 m., 1982 m., 1985 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

18. Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu iš Senųjų Trakų

nežinomas lietuvių dailininkas, XVI a.
Medis, aliejus, 30×42 cm.
BPM BP-392
Vilniaus šv. Stanislovo ir šv. Vladislovo
arkikatedra bazilika.

Paveikslas restauruotas:

1985 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

19. Berniukas

nežinomas lietuvių dailininkas, XVII a.
Medis, aliejus, 22×28 cm.
RKM-1117
Rokiškio krašto muziejus.

Paveikslas restauruotas:
1986 m.
Prano Gudyno restauravimo centras.

20. Mistinės šv. Kotrynos sužadėtuvs (Šv. Kotrynos sužadėtuvs)

nežinomas flamandų dailininkas, XVI a. pab. – XVII a.
pr.
Medis, aliejus, 73,5×104 cm.
ČDM MŽ 276
Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:
1977 m., 1988 m.
Prano Gudyno restauravimo centras.

21. Šventoji šeima

nežinomas vokiečių dailininkas, XVI a.
Medis, tempera, 86×65 cm.
KM GEK 1386
Kretingos muziejus.

Paveikslas restauruotas:
1992 m.
Prano Gudyno restauravimo centras.

22. Aušros Vartų Dievo Motina

Nežinomas dailininkas, XVI a.
Medis, tempera, aliejus, 166×203 cm.
Aušros Vartai

Paveikslas restauruotas:
1993 m.
Prano Gudyno restauravimo centras.

23. Aludėje (Scena smuklėje, Pypkių rūkytojai)

nežinomas olandų dailininkas, XVII a.
Medis, aliejus, 31,5×22,5 cm.
LNDM T 4017
Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

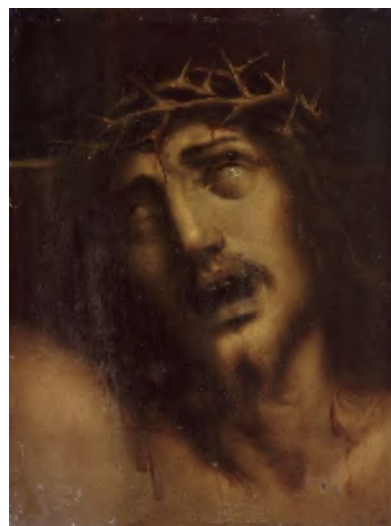
Paveikslas restauruotas:
1966 m., 1967 m., 1978 m., 1994 m.
Prano Gudyno restauravimo centras.

24. Kristaus galva

Lui de Morales, XVI a.
Medis, aliejus, 21.5×28.2 cm.
LNDM T 5146
Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:
1983 m., 1994 m.
Prano Gudyno restauravimo centras.

25. **Virtuvėje** (Indų valytoja)

nežinomas olandų dailininkas, XVII a.

Medis, aliejus, 23×17,3 cm.

LNDM T 2481

Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:

1966 m., 1994 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

26. **Raitelis**

nežinomas flamandų dailininkas, XVII a.

Medis, drobė, aliejus, 9,5×7,5 cm.

LNDM T 17

Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:

1978 m., 1994 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

27. **Senojo ir Naujojo Testamento alegorija**

Cornelis van Haarlem, XVI a. pab. – XVII a. pr.

Medis, aliejus, 195×125 cm.

LNDM T 4070

Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:

1995 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

28. Angelas (Arkangelas)

Nežinomas liaudies dailininkas, XVII a.

Medis, aliejus, 42×58 cm.

LNDM Lv 65/a

Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:

1999 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

29. Angelas

Nežinomas liaudies dailininkas, XVII a.

Medis, aliejus, 44×63 cm.

LNDM Lv 65/b

Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:

1999 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

30. Šv. Agota

Nežinomas liaudies dailininkas, XVII a.

Medis, aliejus, 22,5×43,5 cm.

LNDM Lv 570/4

Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:

1999 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

31. Šv. Arkangelas Mykolas

nežinomas lietuvių dailininkas, XVII a.

Medis, aliejus, 87,5×105,5 cm.

LNDM T 9129

Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:

1982 m., 1999 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

32. Šv. Arkangelas Mykolas

Nežinomas liaudies dailininkas, XVII a.

Medis, aliejus, 21,5×58,5 cm.

LNDM Lv 570/1

Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:

1999 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

33. Šv. Kotryna

Nežinomas liaudies dailininkas, XVII a.

Medis, aliejus, 21,5×46 cm.

LNDM Lv 570/2

Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:

1999 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

34. Švč. Dievo Motina su Kūdikiu

Nežinomas dailininkas, XVI a.
Medis, aliejus, 117×79 cm.
Edmundo Armoškos kolekcija.

Paveikslas restauruotas:
1999 m.
Prano Gudyno restauravimo centras.

35. Šv. Andriejus

Nežinomas liaudies dailininkas, XVII a.
Medis, aliejus, 21,5×62 cm.
LNDM Lv 570/3
Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:
2000 m.
Prano Gudyno restauravimo centras.

36. Šv. Klara

Nežinomas lietuvių dailininkas, XVII a.
Medis, aliejus, 73×121 cm.
Daugų Dievo Apvaizdos bažnyčia (Alytaus raj.)

Paveikslas restauruotas:
2000 m.
Prano Gudyno restauravimo centras.

37. Šv. Pranciškus

Nežinomas lietuvių dailininkas, XVII a.

Medis, aliejus, 73×121 cm.

Daugų Dievo Apvaizdos bažnyčia (Alytaus raj.)

Paveikslas restauruotas:

2000 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

38. Švč. Mergelė Marija. Šv. Jonas Evangelistas

Nežinomas prancūzų dailininkas, XV a.

Medis, aliejus, 73×121 cm., 73×121 cm.

Lietuvos pranciškonų kolekcija

Paveikslas restauruotas:

2001 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

39. Švč. Marija su Kūdikiu

Nežinomas dailininkas, XVII a.

Medis, tempera, aliejus, 188×196,3 cm.

Tytuvėnų bažnyčia (Kelmės r.)

Paveikslas restauruotas:

2003 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

40. **Apraiškimas Švč. Mergelei Marijai**

Nežinomas lietuvių dailininkas, XVII a.

Medis, aliejus, 132×212 cm.

LNDM B 480

Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:

2008 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

41. **Jėzus neša kryžių** (Kristus nešantis kryžių)

Nežinomas nyderlandų dailininkas, XVI a.

Medis, aliejus, 45×55 cm.

Privati kolekcija.

Paveikslas restauruotas:

2008 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

42. **Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu ir šv. Ona** **(Šv. Ona, pati trečia)**

nežinomas dailininkas, XVII a.

Medis, aliejus, 100×124 cm.

LNM T-1036

Lietuvos nacionalinis muziejus.

Paveikslas restauruotas:

2009 m.

Lietuvos nacionalinio muziejaus restauravimo centras.

43. **Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu.
Nukryžiuotasis su donatoriais** (dvipusis)

nežinomas italų dailininkas, XVII - XVIII a.

Medis, aliejus, 68,5×47,5 cm.

LNM P24

Lietuvos nacionalinis muziejus.

Paveikslas restauruotas:

2009 m.

Lietuvos nacionalinio muziejaus
restauravimo centras.

44. **Šventosios moterys prie Kristaus kapo**
(Trys Marijos prie Kristaus kapo)

Antonio Campi, XVI a.

Medis, aliejus, 39×30 cm.

GK I 2039

Prūsijos pilių ir sodų fondas

(Stiftung Preußische Schlösser und Gärten), Vokietija

Paveikslas restauruotas:

1954 m., 1967 m., 1994 m., 1997 m., 1997 m., 2009 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

45. **Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu**
(Sapiegų Madona)

nežinomas italų dailininkas, XV a. pab - XVI a.

Medis, tempera, aliejus, 188×259 cm.

u.k. 32654

Vilniaus šv. Stanislovo ir šv. Vladislovo
arkikatedra bazilika.

Paveikslas restauruotas:

1985 m. Prano Gudyno restauravimo centras.

2014 m. Restauracijos ir statybos trestas.

46. Venera ir Vulkanas (Senis ir Venera su Amūru)

nežinomas olandų dailininkas, XVII a.

Medis, aliejus, 27×38 cm.

LNDM T 4013

Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:

1978 m., 2008 m., 2014 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

47. Nekaltojo Prasidejimo Švč. Mergelė Marija

nežinomas dailininkas, XVII a.

Medis, tempera, 93×147 cm.

Rūdinkų Švč. Trejybės bažnyčia (Šalčininkų r.)

Paveikslas restauruotas:

2015 m.

Restauracijos ir statybos trestas.

48. Švč. Mergelė Marija

Nežinomas dailininkas, XVI a.

Medis, aliejus, 111×172 cm.

Krekenavos Švč. Mergelės Marijos ėmimo į dangų bazilika
(Panevėžio r.)

Paveikslas restauruotas:

2015 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

49. Kristaus dėjimas į karstą

nežinomas dailininkas, XVII a.

Medis, aliejus, 137×226 cm.

u.k. 8841

Bažnytinio paveldo muziejus, Rūdininkai.

Paveikslas restauruotas:

2018 m.

Lietuvos nacionalinio muziejaus restauravimo centras.

50. Šv. Mikalojus

nežinomas dailininkas, XVII a.

Medis, tempera, 86,5×133 cm.

u.k. 37734

Bažnytinio paveldo muziejus.

Paveikslas restauruotas:

1983 m. Prano Gudyno restauravimo centras.

2018 m. Lietuvos nacionalinio muziejaus restauravimo centras

51. Švč. Dievo Motina su Kūdikiu

nežinomas dailininkas, XVII a. pab. - XVIII a.

Medis, aliejus, 104×168 cm.

Kaltanėnų Švč. Mergelės Marijos Angeliškosios bažnyčia
(Šalčininkų r.)

Paveikslas restauruotas:

2018 m.

Restauracijos ir statybos trestas.

52. Karvės po ąžuolu

nežinomas olandų dailininkas, XVII a.

Medis, aliejus, 32×26 cm.

LNDM T 1140

Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:

1954 m., 2019 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

53. Mūšis

Hendrik Verschuring, XVII a.

Medis, aliejus, 54×36 cm.

LNDM T 1148

Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:

1994 m., 2019 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

54. Apeiginė puota

nežinomas dailininkas, XVII a.

Medis, aliejus, 80×62 cm.

LNDM T 476

Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:

1978 m., 1982 m., 2020 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

55. Jėzaus paaukojimas šventykloje

(Marijos paaukojimas šventykloje)

Nežinomas flamandų dailininkas, XVII a.

Medis, aliejus, 75,5×122 cm.

LNDM T 12628

Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:

2001 m., 2020 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

56. Peizažas (Italijos gamtovaizdis su piemenimis)

Claude Lorrain, XVII a.

Medis, aliejus, 93×71 cm.

LNDM T 1355

Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

Paveikslas restauruotas:

1962 m., 2022 m.

Prano Gudyno restauravimo centras.

57. Šv. Ambraziejus (Vyskupas su atversta knyga)

nežinomas dailininkas, XVII a.

Medis, aliejus, 51×35 cm.

u.k. 8520

Kauno Šv. Jurgio Kankinio bažnyčia.

Paveikslas restauruotas:

2022 m.

Vilniaus dailės akademija,

Restauravimo katedra.

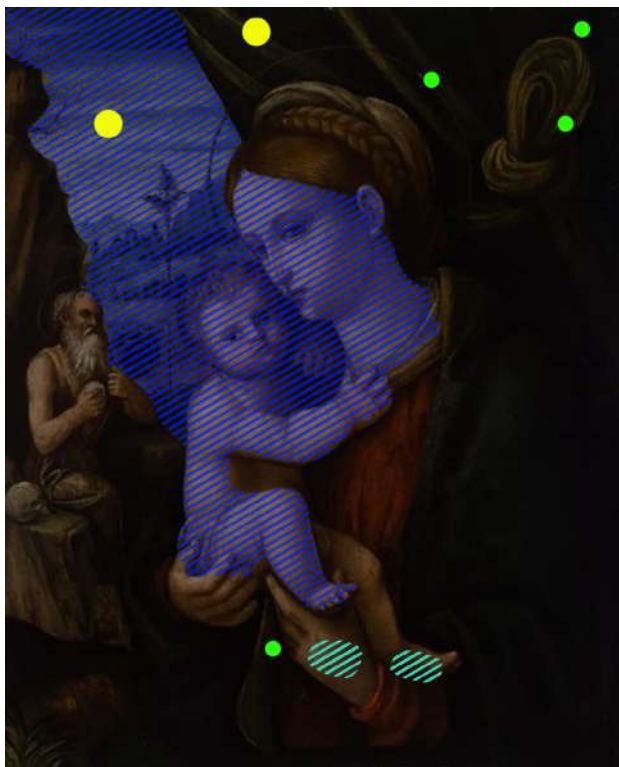
PRIEDAS NR. 2
PAVEIKSLŲ BŪKLĖS ĮVERTINIMAS

Šiame priede yra pateikiamas apžiūrėtų paveikslų sąrašas, trumpai apibūdinama paveikslo būklė ir pastebėti pakitimai. Defektų vieta yra pažymima schemoje.

I. Marija su kūdikiu ir Šv. Jeronimu [1]

Medinis skydas išsigaubęs, vietomis pastebimi smulkūs tapybos ištrupėjimai, mechaniniai subraižymai. Matomos pasikeitusio retušo/tonavimo dėmelės, tamsiose vietose jos atrodo pašviesėjusios, o šviesiose - patamsėjusios. Lako sluoksnis vietomis šiek tiek sumatavęs, jis taip pat atrodo ženkliai pageltęs, dažo faktūrų tarpeliuose matomi tamsūs nešvarumai.

- — Pakitusios retušuotos vietos.
- — Smulkūs tapybos ištrupėjimai.
- — Subraižytas paviršius.
- — Labiausiai pastebimi patamsėjusio ir nešvaraus lako plotai.

II. Galvijai [2]

Paveikslo pagrindas tiesus, neišsigaubęs. Retušuotos vietos atrodo beveik visiškai nepakitusias. Paveikslą dengia storo, tolygiai blizgaus lako sluoksnis.

III. Išpažintis kalėjime [3]

Paveikslo pagrindas tiesus, neišsigaubęs, kairės paveikslo dalies apačioje matomas įskilimas. Viso paveikslo plote smulkūs pašviesėjusio retušo ploteliai. Lako sluoksnis lygus, pastebimi vertikalūs balkšvi ruoželiai visame tapybos plote bei balkšvos dėmės.

■ — Pagrindo įskilimas.

▨ — Balkšvos dėmės.

IV. Keleiviai [4]

Paveikslo pagrindas tiesus, neišsigaubęs. Kairiajame pakraštyje šiek tiek ištrupėjusi tapyba. Retušuotas vietas/tonuotės pašviesėjusios, jos atrodo užteptos gana storu dažo sluoksniu. Lako sluoksnis storas ir blizgus.

▨ — Smulkūs tapybos sluoksnio ištrupėjimai

▨ — Balkšvos dėmės.

V. Trojos gaisras [6]

Paveikslo pagrindas tiesus, neišsigaubęs. Didelėje dalyje paveikslo matomas pažeistas, grublėtas tapybos sluoksnis. Labai daug retušuotų vietų, po kuriomis matomas rusvos spalvos gruntas (?). Kai kurios retušuotos figūros atrodo labai abstrakčios, šviesiausiose vietose retušas labai patamsėjęs. Paveikslo paviršius labai blizgus.

- — Smarkiai pažeistos ir grublėtos tapybos plotai
- — Abstrakčios retušuotos figūros.
- — Ženkliai patamsėję retušai.

VI. Šv. Danielius ir šeši draugai [15]

Paveikslo pagrindo lentos šiek tiek išsigaubusios, tarp 1 ir 2 lentų susidaręs plyšelis, bet tarp 2 ir 3 lentų plyšelio nėra. Tapybos sluoksnis labai plonas, vietomis pažeistas - per daug nuvalyta ankstesnių restauravimų metu. Visame plote matomi smulkūs sumatavusio retušo ploteliai.

- — Tarp 1 ir 2 lentų susidaręs 1-2 mm tarpelis

VII. Aludėje [23]

Paveikslo pagrindas tiesus, neišsigaubęs. Yra ištrupėjusios tapybos dešinėje paveikslo pusėje. Matomi šiek tiek pašviesėję retušo ploteliai. Paveikslo paviršius labai blizgus.

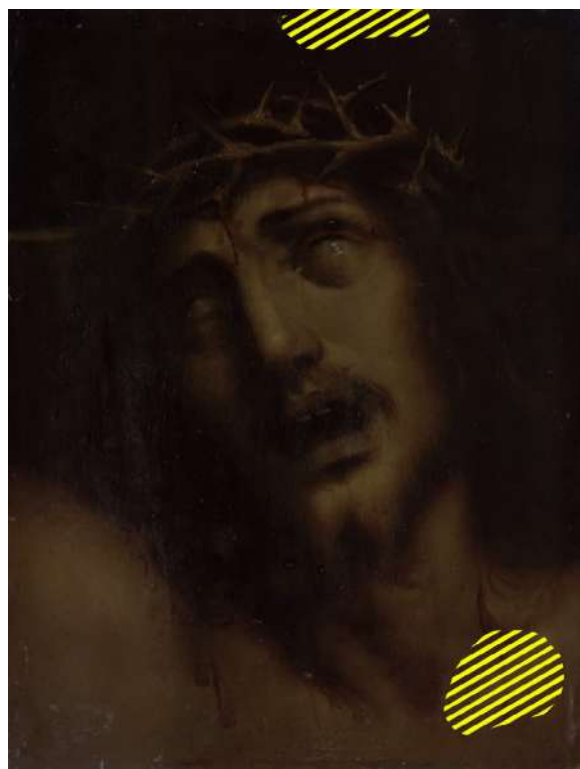
- — Ištrupėjusi tapyba.
- — Pašviesėjusio retušo ploteliai.

VIII. Kristaus galva [24]

Paveikslo pagrindas tiesus, neišsigaubęs. Pastebėti ženkliai pakituso retušo ploteliai. Lako sluoksnis sumatavęs, turi žalsvo atspalvio.

- — Ženkliai pakitusio retušo ploteliai.

IX. Virtuvėje [25]

Paveikslo pagrindas išsigaubęs į vaizdinę pusę, lentelė įlinkusi per praeityje suklijuotą skilimą kairėje pusėje. Aplink šį skilimą nedideliais ploteliais ištrupėjo tapyba. Tapybos netektys taip pat pastebimos kairiame lentelės pakraštyje. Paveikslo paviršius labai blizgus.

 — Ištrupėjusi tapyba.

X. Šv. Arkangelas Mykolas [31]

Paveikslo pagrindas tiesus, neišsigaubęs, matomas medienos įtrūkimas. Tapybos netekčių plotai užpildyti vašku, kuris vietomis sluoksniuojasi. Pastebimi netvarkingai išsidėstę dažų gabalėliai. Kai kur tapyba pakilusi, aplink ją ištrupėjęs vaškas. Paveikslo paviršius matinis, neblizgus.

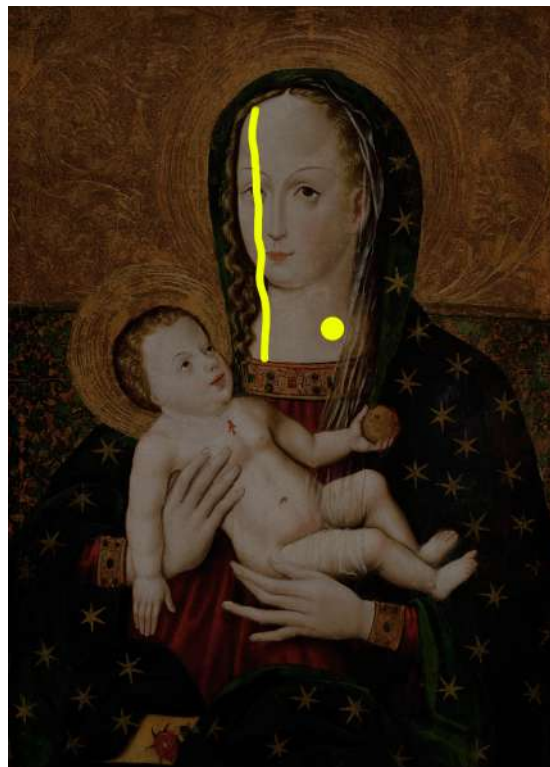
- — Medienos įtrūkimas.
- — Netvarkingai išsidėstę dažų gabalėliai.
- — Tapybos sluoksnio ištrupėjimai.
- — Tapyba pakilusi stogeliu.

XI. Švč. Dievo Motina su Kūdikiu [34]

Paveikslo pagrindas išsigaubęs į vaizdinę pusę. Švč. Dievo Motinos veido ir kaklo srityje labai aiškiai matosi retušuotos vietos, kurios yra tamsesnės ir margesnės už aplink esantį odos toną. Tapybos paviršius blizgus. Paveikslas įmontuotas į uždara kasetę su stiklu.

■ — Labai aiškiai matomo retušo sritys.

XII. Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu ir šv. Ona (Šv. Ona, pati trečia) [42]

Paveikslo pagrindo lentos pakankamai tiesios, jų pakraščiai šiek tiek blizgūs. Didžioji dalis medienos įtrūkimų užpildymų atrodo nepakitę, tačiau pastebėti ir susitraukę užpildai. Ties švč. Mergelės Marijos krūtine dažų sluoksnis pakilęs. Paveikslo paviršius nuosaikiai blizgus.

▨ — Susitraukęs medienos įtrūkimo užpildas.

■ — Pakilęs tapybos sluoksnis.

XIII. Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu. Nukryžiuotasis su donatoriais [43]

Paveikslo pagrindas tiesus,
neišsigaubęs. Matomas vieno medienos
užpildo įskilimas, kiti atrodo nepakitę.
Smulkūs tapybos ištrupėjimai
pastebimi tik švč. Mergelės Marijos
pusėje ties lentų sujungimu bei
kairėje pusėje. Paveikslo paviršius
atrodo neblizgus.

- — Paveikslo įvorės.
- — Įskilęs medienos užpildas.
- — Ištrupėjusios tapybos sritys.

XIV. Šventosios moterys prie Kristaus kapo [44]

Paveikslo pagrindas šiek tiek išsigaubęs
į vaizdinę pusę. Ties paveikslo viduriu
pastebimi horizontalūs tapybos
pažeidimai - paviršius grublėtas. Visame
plote daug retušuotų vietų, kai kurios
iš jų nebuvo gruntuotos, todėl matomas
ištrupėjusios tapybos kraštelis. Lako
sluoksnis labai storas, pageltęs ir
blizgus.

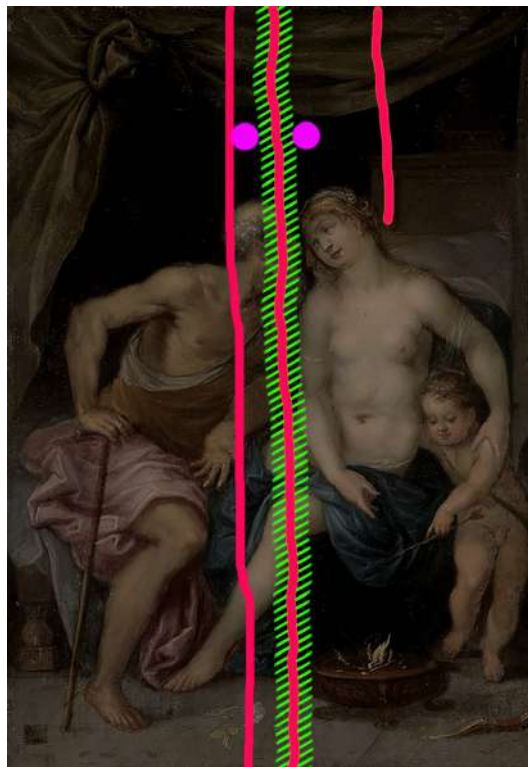
- — Horizontalūs tapybos sluoksnio
pažeidimai, šiose srityse
paviršius labai grublėtas.

XV. Venera ir Vulkanas [46]

Paveikslo pagrindas išsigaubęs į vaizdinę pusę.
Matomi trys vertikalūs medienos įtrūkimai, du iš jų - per visą lentelės ilgį. Aplink vidurinįjį pastebima smulkiai ištrupėjusi tapyba. Lakas tolygiai blizgus, pastebėti du pirštų antspaudai.

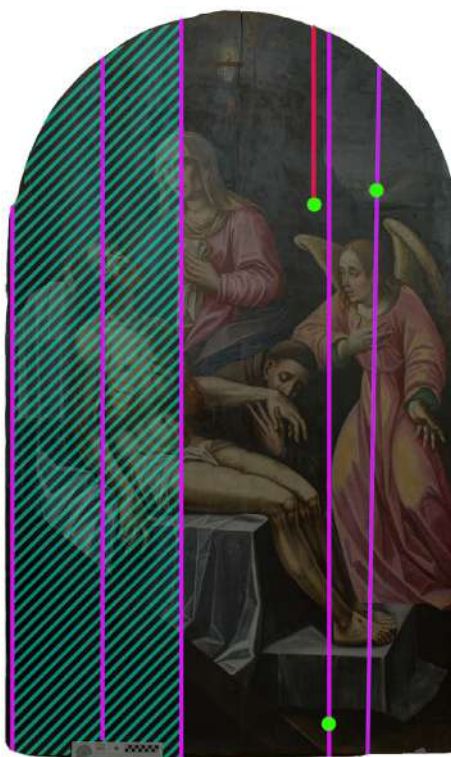
- — Medienos įtrūkimai.
- — Smulkiai ištrupėjusios tapybos ploteliai.
- — Pirštų antspaudai.

XVI. Kristaus dėjimas į karstą [49]

Paveikslo lentų išsigaubimas nevienodas.
Pastebimi praeityje susiformavę medienos įtrūkimai. Keliose vietose ištrupėjusi tapyba.
Paveikslo paviršius blizgus.

- — Pagrindo lentų jungtys.
- — Išsigaubusios lentos (kitos lentos beveik visiškai tiesios).
- — Medienos įtrūkimas.
- — Ištrupėjusi tapyba.

XVII. Šv. Mikalojus [50]

Paveikslo pagrindas neišsigaubęs, viršutinė įvora kiek atsipalaidavusi. Vaizdinės pusės viršutinėje dalyje pastebėti galimai vis dar medieną graužiantys kenkėjai. Medienos užpildai, esantys vaizdinėje pusėje, susitraukė, įdubo ar skilo, o esantys nevaizdinėje pusėje atrodo nepakitę.

- — Klibanti įvora.
- — Galimai medieną graužiančių kenkėjų paveiktos sritys.
- — Pakitę medienos užpildai.
- — Nepakitę medienos užpildai.
- — Netvarkingai išsidėstę dažų gabalėliai.

XVIII. Karvės po ąžuolu [52]

Paveikslo pagrindas tiesus, neišsigaubęs. Pastebimas medienos įtrūkimas kairiame apatiniame kampe, aplink jį tapybos ištrupėjimų nematyti. Lako sluoksnis labai blizgus, vietomis sumatavęs.

- — Medienos įskilimas.

XIX. Mūšis [53]

Paveikslo pagrindas neišsigaubęs, kairiajame viršutiniame kampe pagal susidariusį krakeliūrų tinklą spėjama, kad šioje vietoje paveikslas galėjo būti sutrenktas. Paveikslo apačioje šiek tiek pakitę, patamsėję retušai. Paviršius šiek tiek blizgus.

 — Deformuota mediena.

 — Patamsėjusio retušo sritys.

XX. Apeiginė puota [54]

Paveikslo pagrindas tiesus, neišsigaubęs. Pastebimi šiek tiek pašviesėjusio retušo ploteliai. Lako sluoksnis tolygus, blizgus.

 — Pašviesėjusio retušo sritys.

